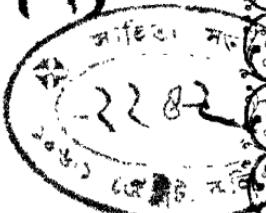

ଶାଦସ୍ତ୍ରୀ କାବ୍ୟ

ପରିଚୟ ଥଣ୍ଡ ।

ସମ୍ପଦ

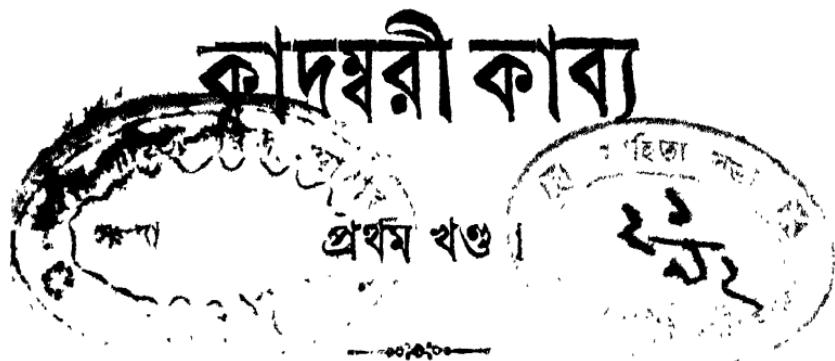
ଶ୍ରୀ ବର୍ଜନାଥ ମିତ୍ର

ପ୍ରଣୀତ ।

“ମନ୍ଦଃ - ବିଯଶঃ ପ୍ରାର୍ଥୀ ଗମିଷାମୁଗହାମ୍ୟତାମ ।
ଏଣ୍ ତଳତୋ ଫଳେ ଲୋକାତ୍ସାହାତିରିବ ବାମନଃ ।”

ସ୍ଵର୍ଗଭବତ ।

କଲିକାତା

শ্রীব্রজনাথ মিত্র

প্রণীত ।

“মদ্বঃ করিষ্ণঃ প্রার্থী গমিষ্যামুপহাস্যতাম ।
প্রাংশুলভ্যে কলে শোভাছুষাহনিব বামদঃ ॥”

সন্দুবৎশু ।

কলিকাতা

বি. পি, এম্স যন্ত্রে

শ্রীকালীকুমার চক্রবর্তী কর্তৃক মুক্তি ।

নং ২২ ঘামাপুর মেন ।

সন ১২৭৬ সাল ।

উৎসর্গ ।

পুঁজীয় শৈশুক কুরার হৰেজ কলাৰ বাহিৰুৰ
বহাশৱ শৈচৱণেৰু ।

হে অশেষ পুণ্যসাধি, নমাৰ সন্মতি !
তৰ পংক্ষে জলে আছি এই চৃতজন ।
পরিচিত নহে দৰ নাম ধীম তাৰ ;
চাহে না সে দিহে প্ৰিয়, লাজুভয়ে ।
যুচেছে এ কাৰ্যাগানি কত যত্ন বৰি ।
ছিল না ভৱসা তাৰ ; দিয়াছি ভৱসা,
যদি ৩ সে কাৰ্যা নাম দোৰা নয় তাৰ ।
দিহেছে এ উপহাৰ,—জেলে দেলা বাত—
ও চৰণ তলে তব ; নিজগুণে এই,
মহান্তি, নহে সব হইল বিকল ।
যে আপা, কুমাৰ ! তব না প্ৰিবে কড়ু,
এ কাৰ্যা পঠনে ; তবে কিমা মহাজন
যেই, নিজ ওাণপনে রাখে আগ্রিত যে
তাৰ । সুৱানিবাৰণ উদ্দেশ্য ইহাৰ ।
তেই অপিতেছে তোমা ; দিও হে আশ্রয় ।

একান্ত বশমুদ

শ্ৰীব্ৰহ্মনাথ মিত্র ।

বিজ্ঞাপন।

কাদম্বরী কাব্য প্রচারিত হইল। ইতিপূর্বে আমার এমন কোন আশা ছিল না যে ইহা সুন্দর হইবে; কিন্তু বঙ্গবর্গের উৎসাহে উৎসাহিত হইয়া আমি এই কার্যে প্রভৃতি হইয়াছি।

পাঠকবর্গ হঠাৎ মনে করিতে পারেন, সংক্ষেতে যে কাদম্বরী এন্ত আছে তাহাই ভাষায় অমিত্রাক্ষরে রচিত হইয়াছে; কিন্তু বাস্তবিক তাহা নহে। স্বাপরকে ধর্মরাজ, বারুণীর কন্যাকে কাদম্বরী করিয়া, তাহার সহিত কলির বিবাহ, অনন্তর তাহাদের রাজাধিকার পর্যন্ত বর্ণিত হইয়াছে। আমার পরম বঙ্গ শ্রীযুক্ত বাবু উমেশচন্দ্র দত্ত বি, এ, আমাকে এ বিষয়ে বিশেষজ্ঞপে সাহায্য করিয়াছেন।

পাঠকগণ ! আপনারা এই কাব্যখানির অশ্রেষ্ট দোষ দেখিতে পাইবেন; কিন্তু সুরাপান নিবারণ ইহার প্রধান উদ্দেশ্য। তাহা কিঞ্চিৎ পরিমাণে সাধন হইলে আমার পরিশ্রম সফল বোধ করিব।

শ্রীব্রজনাথ মিত্র।

কাদম্বরী কাব্য

— ১০৫০ —

কালের তৃতীয় পুত্র গেলা চলি যবে
বৈকুণ্ঠ নগরী—নিত্য আনন্দের ধাম
পরলোকে—ধর্ঘে মাজ দয়াবতী । কহ
দেবি ! বীণাপাণি নিল বসুষতী কোনু
জন নিষ্কলঙ্কী তবে, কেমনে বা ? দেহ
মাতঃ ! দাসে পদ ছায়া বর্ণিবারে শোক,
তাপ, রোগ, যাহে অভিভূতা এবে ধরা
ললাট লিখন হেতু—বিধাতার লিপি
খণ্ডিতে কে পারে ?—অশ্রমতি অভাঙ্গন
আয়ি, তাণ কর মোরে গো জননি ! কৃপা
দানে । উর বিশ্বরম্ভে মারস আসনে
চিরিতে এ চিত্তপট যম । কি শকতি
ধরে দাস এ বাসনা পূরে, বিনা তব
সহায়তা ? কহ মাতঃ ! শিশুর আবদ্ধান
মেহময়ী জননীর নিকটেতে বই
সাজে কার কাছে ? তেই কাদিতেছি যা গো !
গড়াগড়ি দিয়া, শক্তিহীন বৃক্ষিহীন ।
ধর্ঘপুর নামে পুরী ঘোষে ত্রিজগতে ।

ଧର୍ମବନ୍ଧ ରାଜା ତାଇ ଆହିଲା ହାପର,
 ମେଦିନୀ ସରିଲ ସାରେ ବିଧିର ଆଜାଯ ।
 ସଥା ତୋର ପୁରଳ୍ଲର, ଅଯନ୍ତେର ସଥା
 ଯଥା ଦେବ ବାସୁଦେବ । ସରଲା ଯହିସୀ
 ନିରୂପମା ଭବତଳେ । ଆଜ୍ଞାମଂଜ୍ଜା ଯକ୍ଷୀ
 ଅତୁଳ ବ୍ରଙ୍ଗାଣ୍ଡେ ଯାର ଗାନ୍ଧୀର୍ଯ୍ୟ ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ,
 ହହମ୍ପତି ଦେବଙ୍କର ଧ୍ୟାତି ମାତ୍ର ସାର ।
 ନା ଜାନି କେମନେ ଆଜି ବିଗତ ଜୀବନ
 ଆତାକ୍ରମ ଅହି ସବେ ପଶିଲ ବିପିନେ,
 ଚିନ୍ତାଯୁତ ଅସହାର, ସବେ ଛୁପ ଛିଲା
 ଯଚୁକୁଳ-ମିଥି ଯଥା କୁଳ ଧଂସ କରି
 କାନମ ମାକାରେ । ଦେବଗଣ ହାହାକାର
 ଅନ୍ତରୀକ୍ଷେ, ହାହାକାର ଛୁଟର ଖେଚର
 ସବେ, ଶୋକାକୁଳ ବଜ୍ରୀ, ଦେଵକାରି ସତ
 ଧର୍ମାଚାରୀ ; ଯହୋଲ୍ଲାସ ଖନି ଦୈତ୍ୟକୁଳେ ।
 ସରଲା କାରଣ ବିଧି କାନ୍ଦିଲା ଆପନି
 ସଦିଗୁ ବିଧାମେ ତୋର ସଟିଲ ଏମନ ।
 ଡାକିଲା ବାର୍ଣ୍ଣାରେ ତବେ, ଆଜାମାତ୍ର ଦେବୀ
 ତଥା ଦିଲା ଦରଶନ । “ଶୁନ, ଦିଗନ୍ବରି ! ”
 କହିଲା ବିଧାତା, “ ସାଓ କୁରା କରି ଏବେ
 ବିଶ୍ୱାପାନ୍ତେ, ସଥା ହୁମ୍, ସହମିତ୍ରାସଥି ;
 ମାଥେ କରି ତୁଙ୍ଗମାରେ ଉର ଫୁନ୍ଦ ଭବେ,
 ଧର୍ମାଗାରେ, ସରମାର ପାଶେ ; ସେହ ତୋବେ
 ମଗ ଝାପେ ଭାବ ଏହ ଭାବା, “ ଏମ ବଂଦେ !

ଯୋଜନାମେ, ସଥା ପତି ତବ ଧରା ଛାଡ଼ି,
ମର୍ତ୍ତ୍ୟଧାରେ କିବା ଡୋଗ ଅଭିବେ ଆପାର ! ”

ଅଣିମି ଧାତାର ପଦେ ଗେଲା ଦେବ ଦୂତୀ
ଚଲି ନୀଳ ରଙ୍ଗଃପଥେ, ଘରୋରଥ ଗତି ।
ଶୋଭିଲ ଝୁମେର ଏବେ ପଲକେର ମଧ୍ୟ
ଆହୁରେ, ଶୁଣ୍ଠିକମୟ ତୃଷ୍ଣାରାବରଣେ ।
କିନ୍ତୁ ଘୋର ତଥଃ ହେରି କାହେ ଦୌଢ଼ାଇଲା
ବିଷପ୍ନ ବଦମେ ଦେବୀ, ହାସ ! ଗତିହୀନା ।
ଅକଞ୍ଚାଣ୍ଚ ସର୍ଗଭାର ଫୁଲିଲା ବିଧାତା,
ଆଲୋକେ ପୂରିଲ ଦେଶ । କିବା ଅପରପ
ଧରିଲ ମେ ଗିରି ଶୋଭା ଶୁଭ କଲେବରେ ।
ଧୀରେ ଧୀରେ ସ୍ଵପ୍ନ ପାଶେ ଚଲିଲା ପ୍ରୟମା
ଚିନ୍ତାକୁଳା, ସଥା ରାଧା ବିକୁଞ୍ଜ କାନ୍ଦନେ
ବ୍ରଜ ପରିହରି ବବେ ବ୍ରଜେର ରତନ,
ଚଲି ଗେଲା ଯଶୁପୁରେ ଆଁଧାରି ଗୋକୁଳ ।
ଉଠି ସ୍ଵପ୍ନ କୁହକିନୀ ତବେ ସମ୍ମାନେ
ବସିତେ ଆମନ ଦିଲା ;—“ କି ସୌଭାଗ୍ୟ ମମ,
ଭାଗି ! ହେରିଲାମ ଆଜି ଓଇ ଚନ୍ଦ୍ରାମନ
ତବ । କୋନ୍ତ ଅରୋଜମ ହେତୁ ଆଗମନ
ହେବା ନିଶା କାଲେ ?—କହ, ନାଥିବ ଏଥିନି,
ଅସାଧ୍ୟେ ମାହି ଡରି, ଜରୀ ବିଧିବରେ
ତି ଡୁବନେ । ” ନୀରବିଲା ସ୍ଵପ୍ନ ଏଇ ବଲି ।
ଆରଣ୍ୟିଲା ଦେବ ଛାଡ଼ି ଭାସି ମେତା ମୀରେ,—
“ ବିଧି ବାମ ଏବେ, ସଥି, ମୋ ମରାର ପ୍ରତି ।

অঙ্গাচলে গিরাইছে লোঁ ধৰাঞ্জলিশশ্রী ।
 বলিব কি আৱ ? শুভদি বিদৱে আৱাৱ
 কহিতে দুর্ভুগ কথা, যাঁৱ পদযুগ
 পুজিতাম মোৱা মন্দা, অগৎ আমন্দ
 ধৰ্ম অবতাৱ বিনি, কালেৱ তৃতীয়
 পুত্ৰ, সৰ্বশুণ্গাকৱ ঘাঁপৱ, উপমা
 আৱ নাহি বাঁৱ এই চৱাচৱে ; সেই
 প্ৰকৃষ্ট রতন, কিছু কাৰণ না আমি,
 দুৱাঞ্চা কলিব কৱে হয়েছিন হত
 আজি, অকস্মাৎ, যবে যুদিলা নয়ন
 আনন্দ কাৰনে দিবকৱ । জায়া তোৱ
 সৱলা জ্ঞানদা সৰ্বলোকে, হৈমবতী
 কলুমৰাণিনী যথা : মন্ত্রা-অপুসৱা-
 কুল পাইয়াইছে যাঁৱে কত পুণ্যবলে ।
 কলাবিধি মহে তুলা তোৱ ; সৌমামিনী
 আকাশ হইতে যেন পড়িয়াইছে খণি,
 লাজ ভৱে হিৰোজুত । যথা কুলবধু ।

প্ৰাণসখা তৱে সতী শৱন-মন্দিৱে,
 বিয়হাণী এবে, যথা দানব মলিনী
 অযীলা, চলিলা গেলা যবে বীৱ সিংহ
 অৱিন্দন ইজজিত রঞ্জকুলবিধি
 বিকুণ্ঠলা যজ্ঞাগারে, পুজি বৈষ্ণবৱে
 যুবিতে হাববাবুজে সৌমিত্ৰি কেশৱী ;

अथवा नाथिका यथा निकुञ्जकामने
निकुञ्जविहारी तरे शाजारे वासन
नाहि हेरि आगलाथे विनम्रवदमा,
निशामाथ अस्त्राचले चलि याय यत्रे ।
कह लो ! ललने ! आण खरिवे केषने
पति प्राणा सरला मे शुभिले-वारता ?
विधि निश्चोगिला घोरे, मे हेतु लो सधि !
आईलाय तव पांचे ; तोमा विना आर
नाहि केह त्रिजगते नाथिते ए काज ;
चल द्वारा करि विश्वरमे ! मनोरथ
शुराते धातार !” एत वलि वीरविला
वार्डा, चाहि वृक्ष युध पाले । शूद्धर
तावे तवे भाविला मे धनी, वीणापाणि
बीणा यथा,—“ विधिविधि अवश्य पालिव
सधि ! किञ्च कि शक्ति आहे मय तथा
षेते एकाकिमी ? चल वाई नित्रा देवी
यथा तयोर्मऱ वाले : प्रेरि ऊंत्रे आगे
पश्चिव लो आयि ऊर शान्त उरसे ।
कोनू झापे याइते लो कह वळावमे !
आदेशिला घोरे विधि, कि कथा वजिते ?
आरडिला देवहृती पुनः,—“ पश्चासन
मूर्डि खरि, पश्चिव लो मेइ धर्जपुरे,—
कलिर परत्ते अवे धर्जहीव ; बसि
राज्जी शिरोदेशे कहिओ दारूण भावा,

କାନ୍ଦିଶ୍ଵରୀ କାବ୍ୟ ।

କିନ୍ତୁ ମୃଦୁଲରେ ଧୀରେ ଧୀରେ, ‘ଏହି ସଂକଷେ !
ଶୋକଧାମେ ସଥି ପଞ୍ଚ ତବ ଧରା ଛାଡ଼ି ।
ମର୍ତ୍ତ୍ୟଧାମେ କିବା ତୋଗ ମଜିବେ ଅପାର !’

ଏତେକ କହିଲା ବାର୍ଜା ନୀରବିଳା । ସମ୍ଭାବିତ
ଉଠିଲା ଅଥବା ବିଧି ପାଲିତେ ବିଧିର,
ନିଜା ଦେବୀ ମହ । ତେବେ ନୀଳ ନଭୋଦେଶ
ଚଲି ଗେଲା ଦୌଛେ, ସଥା ଆସିଲୋଚନା
ବିରହବିଧୁରଚିତା ରାଜୀ, ଘୋନବତୀ,
କତୁ ଖୁଇ କତୁ ସମି ହେମମୟ ଥାଟେ,
ଆପନା ଆପନି କତୁ ଭାବିଛେନ କତ !—

“କେନ ବିଲବିହେ ଆଜି ଆଗନାଥ ମୋର ?
କେନ କାନ୍ଦିତେହେ ଆଗ ? ନାଚିଛେ କେନ ବା
ଦକ୍ଷିଣାଙ୍ଗ ମସ, କିଛୁ ମା ପାରି ବୁଝିତେ ?
ବିଧି ସାମ ମୋର ପ୍ରତି, ନତୁବା ଘଟିବେ
କେନ କୁଳକୁଳ ଏତ !” ସମ୍ମିଳିତ ଡାରକା
ଯେମ ହତେ ନଭୋଲୋକ, ତେମତି ଘୋହିନୀ
ବେଶେ ଆବିର୍ଭିଳା ସମ୍ଭାବିତୁହେ, ମହ
ନିଜା ଦେବୀମହଚନ୍ଦ୍ରୀ “ଧାରେ ଆମେ ତୁମି”
କହିଲା ଅପନ, “ଆମି ପଶିବ ପଶାତ ।
ବାସି ଭ୍ରମିତେ ଏ ପୁରୀ, ଦେଖିତେ କଲିର
ବେଶ ।” ଅବର୍ତ୍ତିଲା ନିଜା ଦେବୀ ବିଧାତାର
କାର୍ଯ୍ୟ ମାଧ୍ୟବାରେ । ସମ୍ଭାବିତ ହେଲା ପୁରୀର
ହୁର୍ମଶା । ବେଶେ ବାହିରିଲା, ସଥା
ବସୁମାତା, ତଥୋବଲେ ଭଗୀରଥ ଯବେ

ଆନିଲା ଭୁତଳେ ଝାରେ । ଦେଖିଲା ଚୌଦିକେ
ତମ ଭୀମକାଗ୍ର, ସେନ ବିତୀର ପାଣ୍ଡବ
ମାଲିତେ କୌରବେ, ପଦ କେଳିଛେ ମିର୍ଜେ,
ପ୍ରବେଶିତେ ପୁରୀ,—ହାଁ ! ହୀନଜୋତି ଏବେ
ଧର୍ମର ବିଚ୍ଛେଦେ ଯାତ୍ର ; ଅରଙ୍ଗିତା, ସୀତା
ଯଥା ପଞ୍ଚବଟୀ ବଳେ ଏକାକିନୀ ଶୂନ୍ୟ
ଘରେ । ରାଜେ କ୍ରମମେର ଧରି—ହାହାକାର,
କରେତେ ଦେବୀର, ଧରି ମେ ରବ ଚଲିଲା
ବିଶେର ଈଶ୍ଵରୀ ; ମରଃ ଶୋଭିଲ ଅନ୍ତରେ
କାନନ ଯାଇବାରେ ; ପୁନଃ ଶୁନିଲା କ୍ରମନ ;
ହେରିଲା କମଳବନେ କମଳାମୂର୍ତ୍ତି
ରୋଦିଛେ ବିବରଣୀ ଚମଳା ଆସନେ,
ସଦିଓ ପାଠୋଦ ରେଖା ମାହି ଲେଖା ତାହେ ।

ଯେ ସ୍ଵରେ ତ୍ରିଦିବ ଯୋହେ ଯରତ ପାତାଳ,
ସୁନିଲା ଯୋହିନୀ,—“ କେବା ତୁମି, କାରୁ ଜାଯା,
ଏକାକିନୀ ସୋରବନେ କାନ୍ଦିଛ କି ହେତୁ,
ଏ ନିଶ୍ଚୀଥ କାଲେ ? କହ ଯୋରେ ସୁଦଦନି ! ”
ଉତ୍କରିଲା ଯାତା—ସୁଧାକର ବରଷିଲ
ଯେନ ସୁଧା—“ ଧର୍ମରାଜ ପୁରଲକ୍ଷୀ ଆୟି,
ଜାଣି ଓ ରେ ଧରି ! ଆର ନାରିଯ ରହିଲେ
ଏ କଲୁଷ ପୁରେ, ତେଇ ଆହାନି ବିଧିରେ
ବିଲାପିଛି ଆୟି ଯୋରେ ପାପକୁଣ୍ଡ ହତେ
ଉତ୍କାରିତେ । ଦେବକୁଳଅରି କଲି ଯାରି
ଧର୍ମରାଜେ ପରିତେଛେ ପୁରେ ; ଲଭିବେକ

সিংহমন কালি ; কুরা হইবে মহিমী,—
আরঞ্জ লোচন। ধনী, ভুবনমোহিনী
এ ধৱণী তলে ; দোহে হারিবে খারিবে
এ ভব সৎসার ; হায় ! যাইবে ভারত
এবে রসাতলে ! ” সাঙ্গ না হতে এসঙ্গ
আইল দেবের রথ, বিজলী বরণ,
বিমান হইতে, ষোড়ে নাম ত্রিভুবনে
পুষ্পক ঘাসার ; তাহে সারথি আপনি
দেবরাজ, কৃষ্ণ যথা অর্জুন সারথি ।

শর্ষরি গভীর নাদে দাঁড়াইল দেব-
যাম, দেবাদেশ মাত, সরোবর কুলে ;
নামিলা দেবেশ, সহস্রীশ্বরী ; কত
ছুরে নিরখিয়া তবে দেবীরে, বন্দিলা
দোহে পদে কুটাইয়া ; কৃতাঞ্জলিপুটে
কহিলা বাসব,—“কর মাতঃ অবধান
দাসনিবেদন ! বিধি প্রেরিয়াছে ষেৱে
লয়ে যেতে ব্রহ্মসোকে ও পদকশল,
কৈটভারি শ্রবীকেশ বিরাজেন যথা
কমল আলয়ে ; এই বিধিআজ্ঞা মাতঃ
কহিমু তোমারে ! ” পুঁছি আধীনীর তবে
কমল অঙ্গলে, মাতা লাগিলা ভাবিতে,—
“কি প্রসাদ বৎস ! আজি দিব তোরে আমি
না পাই ভাবিয়া ! বিনা মূলে কিমিলি রে
মোরে । পড়েছে কি যমে তাঁর এ অধীনী

ଏତ ଦିନ ପରେ ? ଯୁଗେ ଯୁଗେ, ବାହୀ, ଆମି
ସମେହି ଯାତମା ସତ ତୋଦେର କାରଣେ—
ଅଗୋଚର ନାହି କିଛୁ ତୋର—ମେ ସକଳ
ଝଣ ତୁଇ ଶୁଧିଲି ରେ ଆଜି, ଦେବରାଜ !
ବୀଧିଲି ରେ ଭକ୍ତିତୋରେ ଚିରକାଳତରେ ;
ସୁଚାଲି ଚପଳା ନାମ ; ଧର୍ଯ୍ୟ ଧର୍ଯ୍ୟ ତୁଇ ;
ଧର୍ଯ୍ୟା ରେ ଜନନୀ ତୋର, ଶୋଭେ କୋଳେ ଯାର
ଏ ହେବ ଅଶୁଲ୍ୟ ନିଧି, ଛାରେ ତୋର ମଦା
ବାନ୍ଧା ଧର୍ମ ।” ଆଶୀର୍ବିଦ୍ୟା ଏହି କ୍ରମେ ମାତା,
କମଳବାସିନୀ, ପୁନଃ ହଇଲା ନୀରବ ।

ଆରଣ୍ୟିଲା ମୁରପତି,—“ତବ କୁପାବଳେ
ବଲୀ ଦାସ ଚିରକାଳ, ନତୁବା ଯାଇନ୍ତ
ଏ ବିଭବ ଦୈତ୍ୟକରେ ମବ । ଯୁଗେ ଯୁଗେ,
ମାତଃ, ରଙ୍ଗିଯାହ ତୁ ମି ଘୋରେ ରିପୁକୁଳ
ହତେ ; ମାଧିତେ ସେ ପୁତ୍ରକାର୍ଯ୍ୟ କଟେ ମହେ
ମାତା, ବହୁ କ୍ଷେତ୍ର ବିନା କରୁ କି ମଞ୍ଚବେ ?
ମହ୍ୱ ଦୋଷେତେ ଦୋଷୀ ହୟ ପୁତ୍ର ଯଦି,
ତ୍ୟାଗେ କି ମାତା ତାରେ ?” କହିଲା ଇଞ୍ଜାନୀ,
ଅଞ୍ଚପୂର୍ଣ୍ଣମୁଖୀ, କୋଟିବିଧୁନିଭୀନନୀ,
ମୃଦୁମନ୍ଦ ବରେ,—“କହି ବା କେମନେ ଆମି
ତୋଥାର ମହିମା, ଦେବି ! ଅବଳା ଅବୋଧ !
ଦୁରକ୍ଷ୍ଵ ରାକ୍ଷସ ଯବେ ଦଲିଲ ପୃଥିବୀ,
ସ୍ଵରଗ, ପାତାଳ, ନାଥତରମା କେବଳ
ଏକ ମାତ୍ର, ଓ ଚରଣବୁଗ ତବ ; ଯାର

ପ୍ରସାଦେ ମରିଲ ଦଶଗ୍ରୀବ ସବାଙ୍କବେ ;
ମରିଲ ଜଗତରିପୁ କଂଶ ଛୁଟାଣ୍ଟେ ;
ମରିଲ ଅମ୍ବ୍ରୀ ଆର କତ ବୀରବର,
ଭୀମମୁଣ୍ଡି ଯୁଗେ ଯୁଗେ, ସାହାଦେର ପଦ-
ଭରେ, ମାତଃ, ଅହରହ କାପିତ ମେଦିନୀ ।”

“ଏଇ ଭିକ୍ଷା ଯାଏ ଏବେ ଦାସୀ ପଦାଷ୍ଟୁଙ୍ଗେ
ତଥ, ମୁରହରରମେ ! ସେମ କୁଳୁ ନାହିଁ
ପଢ଼େନ ବିପର୍ଦେ ନାଥ ଆର । ଦୈତ୍ୟକୁଳ
ଗର୍ଜିତ ହଙ୍କାରେ ସବେ, ମେ ତୈରବ ରକ
ଶୁଣି ମଦା କାପିତ ଏ ହିୟା ମମ ; ତୁଙ୍କ
କରିତାମ ଅମରତା ; ଇଞ୍ଚିତାମ ମୃତ୍ୟୁ
ଶୁଚାଇତେ ମେ ଯାତନା । କିନ୍ତୁ ମର୍ମଭୁକ
ଶୀତଳେ ଅର୍ପିଲେ ବାରି ସଥା, ନଷ୍ଟ ହେବେ
ସବେ ରିପୁକୁଳ, ତବେ ଭାସିତ ହଦର
ପୁନଃ ମଞ୍ଜିମରୋବରେ, ହେରି ଆଗନାଥେ,
ଅକ୍ଷତଶରୀର, ରଣବିଜୟୀ ଆଗତ,
ତୋମାର କୃପାର, କୃପାମୟ ! ” ନୀରବିଳା
କୁରେଖରୀ ଦୌର୍ଘ୍ୟାସ ଛାଡ଼ି । ବିଗଲିତ
ଧାରେ ଅଞ୍ଚ ବହିଲେ ମେ କଣେ, ଭାସାଇଯା
ବସୁମଟୀ, ସର୍ବେ ସଥା ଆବଶ୍ୟର ଧାରା ।

ଉତ୍ତରିଲା ତବେ ଦେବୀ ଶ୍ରୀମାଧଭାମିନୀ,—
“ମିଛେ କେବ କାନ୍ଦ, ସଂମେ ! ଆର ; କପାଳେର
ଲିଖମ ରୋଧିତେ କେବା ପାରେ ? ହବେ କେବ
ବତୁବୀ ଅଂମୀର ଦଶୀ ହେବ ? କିନ୍ତୁ ଦେଖ

ଭେବେ ମନେ, କହିଲାମ ସାର, ଭାବେ ସେଇ
ଛୁଖାର୍ଥବେ, ଅବଲଞ୍ଜି ସହିଷ୍ଣୁତା ତରୀ—
ହୋକ ନା ଯେମନ କେନ, କି ତଥ ତାହାତେ ?
ଓଭୁ ତାର କର୍ଣ୍ଣାର ପାଇବାର ମାବେ ;
ଆମି ଓ ପଶ୍ଚାତେ ଡାର ଥାକି ଦୂରି ଛୁଖ,
ରଙ୍ଗିତେ ତାହାରେ ଭବେ । ନା ଶୋଭେ ଏ ସବ
ଦେବକୁଳେ ; ଘରୁଜେଓ ନାହି ପାଇ ଶୋଭା ।
ଧାର୍ମିକ ଯେ ଜନ, ତାର ଭରମା କେବଳ
ଏକ ମାତ୍ର ସମାନନ, ଅଧିଲ ତାରଣ
ବିଭୂତି ; ସଂମାନେର ଛୁଖ ମୁଖ ସମଜାବ
ତାର ପକ୍ଷେ । ହଇଛ କି ହେତୁ ଛୁଖୀ, ଭାବି
ଭାବୀ ଛୁଖ ? ତୋମା ସବା ତାର ଆମା ପ୍ରତି,
ଦେବେଜ୍ଞାନି ! ଚଲ ଏବେ ମୋକ୍ଷଧାରେ ; ହେଥା
ବିଲଞ୍ଜିଲେ ବକୁ, କ୍ରୋଧ ଉପଜିବେ ଧାତା
ହଦେ । ଦେଖ, ନିଶାପତି ହତେଛେ ମଲିନ ;
କୁମୁଦିନୀ ଶକାତରା ମୁଦିଛେ ମରନ,—
ବିରହ ବିଧୁରା, ସତୀ ପତିଆଳା, ହେରି
ଶୁକତାରା ମୌଳାଘର ଭାଲେ, ଛୁଖ ତାରା
ହେବ ଗଲି । ହାୟ ବନ୍ଦସେ ! ଆହେ କେବା ହେବ
ଜନ, ଦେବ କି ମାନବ, ଗନ୍ଧର୍ବ କିନ୍ମର,
ଯଙ୍କ, ରଙ୍ଗ ମାବେ, ହିଯା ନା ବିଦରେ ଥାଇ,
ନିରଖିଯେ ଏ ବୁଲାଯ ? ଗଠିତ ହୃଦୟ
ହଇବେ ପୋର୍ବାଣେ ତାର ଅବଶ୍ୟ ; ବାତୁଳ
କିନ୍ତୁ ମେହି ଜନ ; ନାହି ଭାବେ ଆତ୍ମଛୁଖେ

ହୁଏ । ହୀନ ଜନ ବ୍ୟଥା କହୁ ଅନ୍ତରେ କି
ପଶେ ତାର, ଆଜମ ଧରୀ ଯେଇ ? ହାଁ !
ମନ୍ଦମତି ମରାଧର ମେଇ, ଧନ ଘନେ
ମାତି ମଦା, ଭୁଞ୍ଜେ ରମ ନାନା, ଇହ-
ଲୋକେ, ପରା ପାପାମଳେ ; ଚରମ ଉପାୟ
ମାହି ଚିଠେ । ଓଇ ଦେଖ ଆସିଛେ ବିରହ,
ଦସ୍ତ କହ ଯଡ଼ି, ଶୂଳ କରେ—ଶୂଳ ପାଣି
ଯେମ—ତେକାରଣେ ହେଟମାଥେ ପଡ଼ିଯାଇଛେ
ମୁଲିଲ ଶୟାମ ଧରୀ ଏବେ ; ଅନୁଯାନି
ଓ ବଦନ ତୁଲିବେ ନା ଆର, ମନୋଦୁଃଖେ ।”

“ ହାଁ ବଂସେ ! ଚିରଦିନ ସମଭାବ ଯାଇ
କବେ କାର ? ଶତ ଶତ ବ୍ରଣ୍ଣିକ ଦଂଶମ
ମହେ ଓ ସାତ ତୁଳନା ; ଦେବ କି ମାନବ,
ଦେବୀ କି ମାନବୀ, ହାନେ ମବେ ଛରାଚାର ;
କତ ଶତ ବୀର, ଦେବକୁରି, ମହାକୁରି,
ହତଜାନ, ପ୍ରାଣ, ପଡ଼ି ତାର କୋପାମଳେ ।
ନା ଜାନି କେବେ ବା ବିଧି ସ୍ଵର୍ଗିଲ ଉହାରେ !
ଦାନବ କୁଲେତେ ଭର୍ମ ଜାନି ଆମି ତାଲ ;
ବିଧାତାର ବରେ ଜମୀ ଏ ତିନ ଭୁବନେ ।”

“ଭକ୍ଷେ ଯେ ଘଦନେ ଦେବ ହଳାହଳପ୍ରିୟ,
ନା ଜାନି କେବନେ ଛୁଟ ତୋରେ ଅଧୀରିଲା,
ଯବେ ସତୀ ପିତାଲଯେ ଭ୍ୟାଙ୍ଗିଲା ଶରୀର,
ପିତୃମୁଖେ ପତିନିଷ୍ଠା ଶୁନି, ନିଜକାଣେ ।
ପଲାଇଲେ ନାହି ଛାତେ ଭୀମ ଘୁର୍ଜିଧର,

ଭୀମମ ପରାକ୍ରମ, ନିଦଯ ବିଷମ ;
ପିଛେ ଧାୟ ଖେଦାଇୟେ ; ଜୀବନେ, ଅନଳେ
ପ୍ରବେଶିଲେ, ତାର ହାତେ ନାହିକ ନିଷାର । ”

ଏ ମତେ ବିଲାପି କତ, ଚଲିଲେନ ମାତା,
ପାଶୀନୁତା, ଦେବରଥ ଯଥା, ଆଗେ ଆଗେ ;
ପଞ୍ଚାତେ ଅମରନାଥ ପୁଲୋମାମୁଦ୍ରାରୀ ;
ନିକଟେ ଆଛିଲ ରଥ ; ରତ୍ନସିଂହାସନ
ତାୟ, ଶୋଭେ ଶଶଧର ଯଥା, ପୂର୍ବକଳା,
ଗଗନ ମଣ୍ଡଳେ, ଆଲୋ କରି ଦଶ ଦିକ ;
କିନ୍ତୁ ଯଥା ମନ୍ଦିରାଜ କୌଣ୍ଡତ, ମୁରାରି
ଗଲେ । ହେଲ ଦିବ୍ୟାସନେ ବସିଲା ମୃଗାଙ୍କି,
କେଶବବାସନା, ଏବେ ପ୍ରକୁଳବଦନା,
ଅର୍କଲୋକ ପରିହରି । ପଦତଳେ ଶଚୀ,
ମେବିତେ ଚରଣଭୟ, ବସିଲା ଅନ୍ଧନି,
ନାଥେର ଇଞ୍ଜିତେ । ତବେ ଦେବଲୋକପାଳ
ଲାଗିଲା କହିତେ, କରଯୋଡ଼େ, ମକ୍ରଣ
ଭାଷେ,—“ଦେହ ଆଜତା, ମାତଃ, ଚାଲାଇବ ରଥ
ବ୍ରକ୍ଷଲୋକେ, ବିରାଜେନ ଯଥା ଅନାଥେର
ନାଥ, ମର୍ବଣକ୍ରିଯାନ, ଶ୍ଵଜନ ପାଲନ
ଲୟକାରୀ ମୁର-ଅରି, ବିଧାତାର ବିଧି
ମାଧିବାରେ । ଦେବରାଜ କରିଲା ବିଧାତା
ମୋରେ, ତେଁଇ ମେବି ତୋରେ । ” ସହାସ୍ୟ ବଦନେ
କହିଲା ‘ତଥାନ୍ତ’ ଦେବୀ । ଗଞ୍ଜିଯା ଉଠିଲ
ଦେବଯାନ ଶୃନ୍ୟ ପଥେ ; ମେ ଭୀଷଣ ମାଦେ

କାନ୍ଦହରୀ କାବ୍ୟ ।

ପଲାଇଲା ନିଶାଜରଗଣ ବହୁ ଦୂରେ ;

ମୁଛିଲା କତେକ ଅମ, ଭାବି ବଜ୍ରପାତ,

ଇରମ୍ଭଦାହୁତି ଯାମେ ହେରିଯା ଗଗଣେ ।

ବାଯୁଭରେ, ଭେଦି ବୋମ, ଚଲିଲା ପୁଷ୍ପକ ;—

ଅନ୍ତୁ ଦେବେର ଶାରୀ, କେ ପାରେ ବୁଝିତେ ?

କତ ଶତ ଗୋଗୀନ୍ଦ୍ର ଯା ନାହି ପାନ ଧ୍ୟାନେ,

କେମନେ ସାମାନ୍ୟ ନର ଜାନିବ ତା ଆୟି !

ବିମାନ ନିବାସୀ ସତ କାତାରେ କାତାରେ

ଦ୍ଵାଢାଇଲା କରଷୋଡ଼େ, ସତୟ-ଅନ୍ତର ।

କେହ ଶ୍ଵେତ ସରସିଜ କରେ ; କେହ ଦିଲା

ଥୁଲି ଡକିଛାର, ଫୁଦି ଆଁଥି, ସଯତନେ ;

ଶୁଧାନିଧି ଅରପିଲା ଶୁଧା ରାଶି ରାଶି;

ରାଥିଲା ରତନ ଉଷା— କତ ସତନେର

ଧନ— ଦେବୀ ଭାଲେ, ପ୍ରେମ ସରମେ ରସିଯା ;

ପୁର୍ବଅସୁନିଃସି ହତେ ଆହିଲା ଉଠିତେ

ଖଗେନ୍ଦ୍ର-ଅଶ୍ରୁ ଦେବ ଉଦୟ ଅଚଳେ,

ଦେବୀରେ ନିରଖି ଢୁରେ, ଶଶକିତଚିତେ

ନମାଇଲା ଶିର, ମମେ ସଥା ଗଞ୍ଜରାଜ

ଶୁଗରାଜ ପଦେ, ଥାକି ଅନ୍ତରେ, ଅନ୍ତରେ

ବାସି ଭୟ, ନୀଚବୋଧେ, ନିକଟେ ଯାଇତେ ।

ତାରାଶୟ ର୍ମାଲାହର ଭେଦିଯା ଚଲିଲ

ରୁଥରଙ୍ଗ, ସବାକାର ଧୀଧିଯା ମୟନ ।

ଚଲିଲ ହଇଲ ତାରୀ, ରଥେ ହେରି ତାରୀ,

କୋଟି ଇନ୍ଦ୍ର ପରକାଶ, ଭୁବନ୍ଦୋହିନୀ ;

ଜଗତଲୋଚନ ତାରା, ଜଗତଜୀବନ ;
ଅଳକାର ଅହଙ୍କାର ଯେ ତାରା ହେଇତେ ।—
ମେ ତାରାର ପଦତଳେ ଥେଲେ ସୌଦାମିନୀ,
ପୁଲୋମାନୁମରୀ ଶଚୀ, ସେଷହିନା ଏବେ ।

ଛାଡ଼ାଇଲ ଚଞ୍ଚଳୋକ ଆଁଧିପାଲଟିତେ ।
ଭାତିଲ ମନୁଷେ ଦୈତ୍ୟକୁଳ ଗର୍ଭକର୍ମ
ଅମରଆଲୟ, ଦେବଶୋକ । ଯରି କିବା
ଗେ ଲୋକ ମାଧୁରୀ ! ଘାର ତରେ ଦାନବେଳା
ପୁଜେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ମହାମାୟା ପଦୟୁଗ,
ପ୍ରାଣପଣେ, କରିବାରେ ମିଳମନୋରଥ,
ବ୍ରହ୍ମା ଆଶା ଏ ଭୂବନେ ବୁବିଯା ନା ବୁଝେ ।
ଉର୍ବଣୀ, ମେନକା, ରତ୍ନା, ବିଦ୍ୟାଧରୀ ସତ
ତୋଷେ ବାସବେର ମନଃ ଅନୁକ୍ରଣ, ନାନା
ରମ ଆଳାପନେ, ବିଧିଅତେ, ମୁଖୁର
ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ମନ୍ଦୀତେ ; ପଞ୍ଚ ଶରେ ପଞ୍ଚଶର ;
ଗଞ୍ଜର୍ବକୁଳ-ଶେଖର ଚିତ୍ତରଥ ବଙ୍ଗୀ
ଅଗରରକ୍ଷଣ ମଦା, ଦୈତ୍ୟକୁଳତ୍ରାଶ ;
ନନ୍ଦନ କାନନ — ସଥା ବିହରେନ ହୁଥେ
ଦେବକୁଳପତି, ସହ ଅନୁନ୍ଦର୍ଯ୍ୟେବନା
ଶଚୀ, ପ୍ରେରା ତୀର, ପର ମାମମ ହରିଷେ —
ଆମୋଦେ ଗୋଲାକ ମଦା ମବ ପରିଅଲେ ;
ଗୋଲାପ — ସୌରତେ ଯାର ଗୋଲାତ ମରେବୁ,
ଅରୁଣ ବରଣେ ଘୋଟେ ଅମରେନ ହିୟା ;
ଶିଖାର ଚୁନ୍ତନ ଭାନ, ପ୍ରେମ ନାମ ତାର,

ସାହାତେ ପାଲେନ ବିଭୂ ଏ ତିଳ ଜୁବନ ;
 ପାରିଜାତ—ଭବେ ତାର କି ଦିବ ତୁଳନା,
 ଅଭାଜନ ଆୟି, ନାହିଁ ସାର ତୁଳା କିଛୁ,
 ଅତୁଳ ଜଗତେ ; ବିନା ଶୁତେ ଗାଁଥି ହାର
 ମେ ଫୁଲ ରତନେ—କିବା ଚିକଣ ଗାଁଥିନ,
 ମଣିମଯ ହାର ଛାର, ହାରେ ଚଞ୍ଚିହାର—
 ଦୋଳାନ ପ୍ରାଣେଶ ଗଲେ ଚାଙ୍ଗ ଚଞ୍ଚାନନ୍ଦା
 ଶଚୀ, ମହୋତସ କାଲେ, ପତିସୋହାଗିନୀ ।

ଶୁବର୍ଣ୍ଣ ଶୁବର୍ଣ୍ଣ ଜିନି ବିହଗେରକୁଳ
 ଗାଁଇଛେ ମଧୁରସ୍ଵରେ ; ଉଡ଼ିଛେ କତ ବା
 ଶୁବର୍ଣ୍ଣର ମାଲାକାରେ ଗଗଣେ, ଆ ମରି
 ଯେନ ବାସବେର ଚାପ, ଲୁତନ ରଞ୍ଜିତ ।
 ଘେରିଆଛେ ମେଘକୁଳ ବୈଜୟସ୍ତ୍ରଧାର,
 ଚାରିଦିକେ ; ହାସିତେଛେ ଶ୍ରୀ ମୌଦାମିନୀ
 ସଦା ; କିନ୍ତୁ ଭମ୍ଭରାଶି ମାଝେ ଅମି ଯଥା,
 ଆହୟେ ଅଶନି ତାର, ମହାକାଳକୁପେ ।

ହେରିଯା ଏତେକ ଯଦବାନ ଅହୁରାରି,
 ଲାଗିଲା କହିତେ ତବେ ସବିନୟେ,—“କୁପା
 ଯଦି ହୟ ଗୋ ଜମନି ! ପୁର୍ଣ୍ଣମୋରଥ
 ତବେ ଚାହି ଯେ କରିତେ, ପୁଜି ପାଇଥାନି
 ଆଜି, କତ ଦିଲ ପରେ ଯଦି ପାଇନୁ ତା
 ତାଗ୍ୟବଲେ । ଲବ ରଥ ଏବେ ଦେବଲୋକେ ;
 ସାଧିଯେ ବାସନା ଯମ ବୈକୁଞ୍ଚେ ଯାଇବ ।
 ଏଇ ଦାସ ନିବେଦନ ହଇବେ ରାଖିତେ ।”

ବଲିତେ ବଲିତେ ରଥ ଉତ୍ତରିଲ ତଥା ।

ନମିଲ ଜୀମୁତ ଦଳ ଦେବୀପଦୟୁଗେ,
ଆଗେ ; ପରେ ଜୀମୁତବାହନେ ; ହାସି ହାସି
ଆଇଲ ଚପଳା,— ସଦା ଚଞ୍ଚଳା କ୍ଲପସୀ,—
ସୁହାସିନୀ, କମଳାର କମଳ ଚରଣେ ;
ହଡାନନ ତାରକାରି ଆସିଯା ନମିଲା
ମୟୁରବାହନେ ; ଦେବ ସୈନ୍ୟ କରି ମାଥେ
ଚିତ୍ରରଥ ବଲୀ, ଆସି ନମିଲ ଶ୍ରୀପଦେ ।
ଆଇଲା ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରାଣ, ହଇତେ ମଲୟ,
ଚତୁର୍ପଦ ଲାୟେ କରେ, ଦେବୀପଦୟୁଗେ ;
ଆଇଲେମ ହେମମାଳାପ୍ରାଣପ୍ରିୟଧର,
ଭୌଷଣ ଘହିଷାକୁଢ, ଭୌମ ଦଶ କରେ ;
ଅଳକାରପତି ଆସି ଲୁଟୋଇଲା ପଦେ ;
ଆସି ବିଦ୍ୟାଧରୀ କତ, କଟୋରଉରଙ୍ଗା,
ଅନୁଦରା, ଶଖୀମୁଖୀ, ସହାସ୍ୟବଦନା,
ନମିଲା କମଳାପଦେ ଶିରଙ୍ଗଲୁଟୋଇଯା ।

ଆଶୀର୍ବଦ ମରାରେ ଦେବୀ ଶଚୀକାନ୍ତେ ଚାହି,
କହିଲା ମୋହିନୀ ତାମେ,— “ଭକ୍ତି ଡୋରେ ତୁହି
ବେଁଧେଛିସ, ଦେବପାଳ ! ମୋରେ, ବିନା ପୁଜା
ତୁବିଲି ଆମାରେ ତେଇ । ସରଳିବେ ବାଙ୍ଗା
ଆଶ ତୋର ; ପାବେ ଲାୟ ଦିତିଜ ଅନ୍ତାପ,
ଅଚିରାଂ, ଯମ ବରେ । ହର କାଳ ସୁଧେ
ବନ୍ଦସ ! ତବେ, ତୋରେ ଦିନୁ ରେ ଅଭୟ, ଆର
ନା ସହେ ବିଲନ୍ଧ ; ରାତ୍ର ରଥ ଭରା କରି

ବୈକୁଣ୍ଠେ, ବୈକୁଣ୍ଠ ସଥା ।” ଆମଙ୍କ ଅର୍ଗବେ
ତାସି କାଶ୍ମୁପେଇ ତବେ, ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକ ମାତ୍ରେ
ଉତ୍ତରିଳା ବ୍ରଜଲୋକେ । ଦୂରେ ହାହୀ ଧର୍ମ
ଛାଡ଼ି ପଥ ଭରା କରି, ପଡ଼ିଲା ମାଟ୍ଟାଙ୍ଗେ
ଦୂରେ, ଇଶା ଜାନି । ମୁହି ଦେବୀପଦ୍ମଭୂଜେ
ଫିରାଇଲା ମୁରପତି ରଥ । ଚଲି ଗେଲା
ବିଶ୍ୱମାତା ସଥା ବିଧି, ଆଶୀର୍ବି ମୁରେଶେ ।

ଏ ଦିକେ ସପନ ଦେବୀ ସରୋବରକୁଳେ,
ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅଞ୍ଜଳିମେ ଶୋଚିଲା ବିଲ୍ଲର,
“ହାୟ ଧର୍ମ ! ଶିଖିବେ କେ ଆର ମେ ଝାପେତେ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ? ଗେଲା ତୁ ମି ଆମା ମବେ ଅମାଧିନୀ
କରି ; ତବ ବିରହେତେ, ତବ ପ୍ରିୟଜନ
କତ ଶତ, ପାସରିବେ ହୃଦୟାତମା ।

ଜୀବନ-ଆଶୁତ୍ତି ଦାନେ, ବିଚ୍ଛେଦ-ଅନଳେ ।
ହାୟ ! ହୀନଜନ-ଆଶା ବୀର, ତୋମା ବିନା
ସର୍ବ ତମୋଘୟ ; ଘୋର ପାତପେ ଅଦ୍ୟାବଧି
ତୁବିଲ ଘେଦିମୀ ଏବେ । ଆମଙ୍କାମନ-
ରାଜୀ, ମରି, ମିଶ୍ରମନ୍ଦ, ଶ ଭାବ ବିହନେ ।
ଓରେ ରେ ପାଲିଷିବ କଲି ! ଧିକ ଧିକ, ଶତ
ଧିକ ତୋରେ ! ବାଲ୍ୟାବଧି ଲାଲିଲ ପାଲିଲ
ଯେଇ, ଏଇ କିରେ ତାର ପୁରକାର ? ହାୟ !
ଭୂମିକିଲି ଦେଇ କଣେ, ଦୈତ୍ୟାଥମ, ମେଇ
କଣେ ଗୁରଜିଲ ଦୈସ ; ବର୍ଦ୍ଧିଲ ଶୋଭିତ ;
ମାଦିଲ ଆଶନି ଭୌମ କଡ଼ କଡ଼ କଡ଼େ ;

ଶ୍ରୀକୁଳା, ଥର ଥରେ କାପିଲ ସମ୍ମା ;
ଉର୍କୁମୁଖେ ଫେରିପାଲ ଡାକେ ; ଅମଜଳ
ଉପଜିଲ ରାମା, ଆର କହିବେବା କତ !
ବୁଝିଲା ସକଳ ପିତା ତୋର, ହାରାଇଲା
ଅସନି ରେ ଜାନ, ହାୟ ! ରଙ୍ଗୋରାଜ ସଥା
ଆୟାଜ ନିଧିନ ଶୁଣି, ରାମାନୁଜ ବାଣେ । ”

କତକଣ ପରେ ଦେବ ପାଇୟା ଚେତନ,
ଲାଗିଲା କହିତେ ତବେ, ଶିରେ କର ହାଲି,—
‘ରାଜ୍ୟ ଯମ, ଜାବିଯାଛି ବିଶୟ, ରବେ ବା
ଆର ; ମଜାଇବେ ସବ ଏହି କୁଳାଙ୍ଗାର
ଆଶ । ସର୍ବଭୁକ ଯବେ ପଶେ ଘୋର ବନେ,
କେ ବାଧେ ତାହାର ଗତି ଇଚ୍ଛିତେ ଯରଣ ?
ବୈରୀ ସାରିନିଧି ହଲେ ପାରେ କି କରିତେ ?
ତେବେତି ଏ ଧରାତଳ ଆଶିବେ ପାଯର,
ଧର୍ମକୁଳ-ଅରି ସଦା, ଧଗେଜ୍ଞ ନାଶାରି
ଯଥା ନାଶେ ନାଗକୁଳ, ବିଦିତ ଜଗତେ ।

“ ହାୟ ବିଧି ! ତାଇ ବୁଝି ଘଟାଇଲେ ଏତ
କାଳ ପରେ ! କେମ ଓରେ ଛଟ କଲି, ତୁଇ
ନା ଯରିଲି ଜମ୍ବୁ ଯାତ ? ” ଏହି ରନ୍ଧ୍ର କ୍ଵାଦି
ଜଗତମୋହିନୀ କତ, ଗଜେ ଭ୍ରଗ୍ମାମିନୀ,
ଅଞ୍ଚପୂର୍ଣ୍ଣମୁଖୀ, ଏବେ ପଶିଲା ଉଦ୍‌ଧାରେ ।

ଗୋଲୋକେ ନନ୍ଦନ, ମୁରମାନମନ୍ଦନ,
ମରେର ଛର୍ଲଭ ଇହଲୋକେ,— ପୁଣ୍ୟହକେ
ଫଳେ ମେ ରତନକଳ, ଅତୃତପୁର୍ବିତ ;

ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ରଙ୍ଗାବନ — ଯାଇ ବାହିରାଇ ରାନ୍ଧି
ନୟନ ହିଁତେ ଦର ଦରେ, ଶୁଣିଲେ ମେ
ଲୀଳାଧାର,—ତୁଳା ତାର, ସବେ କେଲିତେମ
ବ୍ରଜବାଧ, ବ୍ରଜବାଲା ମନେ, ନୀପମୂଳେ ;
ବଲିପୁରେ ରମ୍ୟୋଦ୍ୟାଳ ସଲିର, ପ୍ରେମଶ
ନିରମିତ, ବିଶ୍ଵସର ମୂରତି ସାହାତେ
ପାଯ ଶୋଭୋ, ଲାଜେ ହେଟେ ଶିର ମବେ ଏବେ,
ହେତେ ଖର୍ମୋଦ୍ୟାଳ ଶୋଭା, ଅତୁଳ ପାତାଳେ,
ମରତେ, ସୁରଗେ, ଯୁନିକୁଳପ୍ରାନ୍ଧନ ।

ରଙ୍ଗକ ତାହାର ନିଜେ ଝତୁକୁଳପତି ।
ମିଂହାମନ ମାରି ମାରି, କୁମୁଦରଚିତ,
ବିଭୁ ଶୁଣିଥାବୀ, ଜ୍ୟୋତିର୍ଭୟ ଦୌପିଯାଛେ
ଢାରି ଦିକ, ଲଭେ ସେବ ମୌରଭେ ଭାସିକା
ଶର୍ମମୂର୍ଖ ; ଶୁଣିରିଛେ ଶୁଣ ଶୁଣ ରବେ
ଅଲିକୁଳ, ଫୁଲଦଳେ, ନହେ ଅଧୁପାନ
କରି, ଶୁଣ ହେ ଭାବୁକ, ଭାଗ୍ୟ ଦୋଷେ ଏବେ
ଧର୍ମମୃତ୍ୟ ବାର୍ତ୍ତାବହ, ସଦି ଓ କୌମୁଦୀ
ଖେଳେ, କୁମୁଦିନୀ ମନେ, ଅଟ୍ଟ ଅଟ୍ଟ ହାସି ।
ହେମଲତା କୁଞ୍ଜ ଘାରେ, ହଞ୍ଜକାର, ଲେଖା
ଧର୍ମଶୁଣ, ବିକାଶିଛେ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତଜ୍ୟୋତି ;
ନହେ ଏ ଲାବଧ୍ୟ ଝଲପ, ନିରଖେ ନର
ଯାହା ଜବେ ଏବେ । ତୁରା ବିହରିରିଛେ କତ
ଅଧୁଷ୍ମରୀ ବିହଜିଲୀ, ଅମୋଦୁରେ ଗେଯେ
ବିଡୁଶୁଣ । ସମ୍ମ ଜବେ, ହେରିଯା ଏତେକ,

ଶୁଧାଇଲା ଖତୁରାଜେ,—“ ହେ ଉଦ୍ୟାନପାଳ !
କହ ମୋରେ, ମହୀପତି କେମନେ ପାଇଲା,
ମହୀତଳେ, ଅସରେର ତୁଳ୍ୟ ଧନ, ବନ
ଉପବନ ହେନ ? ତୁମି କୋମ ଜନ ବା ହେ,
ମର୍ତ୍ତେ ହେନ ବେଶେ ? ” ତିତି ଆଖିରୀରେ କୌଣ୍ଡିତି
କହିଲା ବିଷାଦେ ମଧୁ, ମଧୁରମଞ୍ଜୁବି,—
“ଆଇମ ଆମାର ସମେ ନିକୁଞ୍ଜ ମାନାରେ,
ବିରାଜେନ ସଥା ଦେବୀ ପଞ୍ଚାମନା, ମହ
ମଥିଗଣ, ବୀଣା କରେ, କମଳାମନେ ।
ଦହିଛେ ହଦୟ ମମ ଶୋକେ, ଶୁଵଦନି !
କହିବ କେମନେ ; ଦେବୀ କହି ଦିବେ ତୋମା । ”

ଚଲିଲା ବସନ୍ତ ଅଶେ, ପଥ ଦେଖାଇଯା ;
ପଞ୍ଚାତେ ଚଲିଲା ଦେବୀ ବିଶ୍ୱବିଶ୍ୱାହିନୀ,
ସଥା ସବେ ମହାମୟା, ମହାକାଳଜାରୀ
ବାହିରିଲା, ମୋହିନୀର ବେଶେ, ଶିବଧ୍ୟାନ
ଭାଙ୍ଗିବାରେ,—ଆଗେ ଆଗେ ଚଲିଲା ମଦନ ।
ଯାଇତେ ଯାଇତେ ଦେବୀ ଶୁଧିଲା ମଧୁରେ
“ ଓଇ ଯେ ପାରିଟୀ, ଇଙ୍କଚାପଛଟା ସାର
ଶୋଭେ ପୁଞ୍ଚାପରେ, ପକ୍ଷେ, ଶିରୋଦେଶେ, ଆଲୋ
କରି କୁଞ୍ଜ, ବିଭୁଞ୍ଜ ଗାଇଛେ ସ୍ଵତାନ୍ତେ
କତୁ ; ତାମାଇଛେ କତୁ ଦେହ ନେତ୍ରାମାରେ,
ନା ଜାନି କି ଥେଦେ ; ଦେଖି ନା ଉହାରେ କେମ
ଆର କୋଥାକାରେ, ସର୍ଗେ କିମ୍ବା ରମାତଳେ ?
କେମନେ ଆଇଲ ହେପା ? ଧରେ କିବା ନାମ,

କହ ମୋରେ ? ” ଆରଣ୍ଡିଲା ଝତୁକୁଳପତି,—
 “ ଶୁନ, ବରାନମେ ! ତବେ, ଶୁନ ମନେ ଦିଯା ;
 ଏକାନ୍ତ ସାମନା ଥାକେ ଶୁନିରାରେ ଯହି ।
 ନହେ ଜୀବିତମର, ଧନି, ଏହି ବିହଙ୍ଗମ,
 ଯା ଭାବିଛ ତୁମି ମନେ । ନନ୍ଦନ କାନ୍ଦନେ
 ଛିଲ ଏହି ପଞ୍ଚିରାଜ ; ମଥା ଧର୍ମରାଜେ
 ଦିଲ । ଉପହାର ଦେବ ଅଥରେ ପତି ;
 ସ୍ଵର୍ଗପକ୍ଷୀ ନାମେ ଖ୍ୟାତ, ଅମରଭୂବନେ ।
 ପାରିଜୀତ ନାମେ ଫୁଲ, ମୌରତେ ସାହାର
 ଆମୋଦିତ ଦଶ ଦିଶ, ବ୍ରତତୀ ଭୂଷିତ,—
 ଦେବରାଜ ଦତ୍ତ ମେଓ, କୁଞ୍ଚମକାନନେ ।”

ଏକମଧ୍ୟ ପ୍ରେସଙ୍ଗେ ନାନା ଉତ୍ତରିଲା ଦୋହେ,
 ହେମଲତା ମଞ୍ଜୁ କୁଞ୍ଜେ, ବିରମ ବଦନେ
 କିନ୍ତୁ ଧର୍ମତାପ ହେତୁ । ଆହା ମରି ! କିବା
 ଶୋଭା ଧରେ ମେ ନିକୁଞ୍ଜବର ! ଏକ ଦିକେ ।
 ପାରିଜୀତ ବକୁଳେର ସହ, ପାତିଯାଛେ
 ପୁଷ୍ପଶୟ । ଦୂର୍ବାଦଲୋପରେ ; ମଧୁଘୋଷ
 କୁହରିଛେ ମଧୁହତଶାଖାପରେ ବସି ।
 ମନ୍ଦୁଥେ ଚମ୍ପକ, ପୁଷ୍ପରାଜ, ବିଛାଇଛେ
 ତଳା ଯେନ ହେମତାଳ ଢାଲି । ବିକମିତା
 କମଲିନୀ, ମଧୁମାଥା, ଶୁନୀଲ ବରଣୀ,
 ପ୍ରେସରବିବରଜୀତ ମୃଣାଳେର ଦଲେ ।
 ବିରାଜେନ ତହୁପରେ ଦେବୀ ସେତଭୁଜା,
 ବୀଣା କରେ, ଧର୍ମଶ୍ରଦ୍ଧେ ଏ ଲଭାମଶୁପେ

ବାଁଧା ମଦା ; ଶେବେ କତ ଅପ୍ସରୀ କିମ୍ବରୀ
ଚରଣ ଝାହାର, ଦିବା ରାତି । ଅମେ ଅମେ
ଲାଗିଲା କହିଲେ ସ୍ଵର୍ଗ ଏମବ ଦେଖିଯା,—
“ଦେବୀ ହେଁ ନା ହେରିବୁ କଭୁ ହେନ ଶୋଭା !
ସାର୍ଥକ ଜୀବନ ସମ ; ସାର୍ଥକ ଜନସ ;
ତ୍ରିଲୋକ ଛଳିତ ବନ୍ଦୁ ଯୁଡ଼ାଳ ନୟନ
ଆଜି, ଏହି ଧରାତଳେ, ଏତେକ କହିଯା
ଉତ୍ସରିଲା ପଦ୍ମାଲୟେ ଦେବୀ, ବୀଣାଗାନି
ଯଥା । ନମି ଦେବୀ ପଦାସୁଜେ, ଧୀରେ ଧୀରେ
କହିଲା ପ୍ରମଦା କରପୁଟେ,—“ ସ୍ଵଧେ ତୋମା
ଦୟାମୟି, ଦାସୀ ତବ, କହ ଗୋ ଜନନି !
ଏ ହେନ ଉଦ୍ୟାନ ଧର୍ମ ପାଇଲା କେମନେ ?
କେନ ବା ବମ୍ବତ୍ତ ବାଁଧା ଅବନୀନିଗଡ଼େ ?

ସ୍ଵର୍ଗପଙ୍କୀ ଛିଲ ତଥା ଦେବୀ ପାଶେ ବସି,
ସ୍ଵପ୍ନବ ଅବସାନେ କହିଲା ଝାହାରେ,
ବୀଣାର ଇକ୍କିତେ,—“ ଶନ ତବେ ବିଧୁମୁଖି !
ମରଲାବିବିହକାଳେ, ଏ ରମ୍ୟ ଉଦ୍ୟାନ,—
ରଚିଲ ଯାହାର ଭାବ ବିଶାଇ ଶୁଭତି,—
ବିଧାତା ଯୌତୁକ ଦିଲା ଝାତୁରାଜସହ,
ଧର୍ମରାଜେ । ଚଲିଲାମ ଏବେ ଘୋରା ; ବିଧି
କାଜ୍ ସାଧ, ସୁବଦନି ! ହବେ ଦେଖା ପୂରଃ
ସୁରଲୋକେ । ” ଏତ ବଲି ଗେଲା ପଞ୍ଚରାଜ
ଚଲି, ସୁରପ୍ରିୟବନେ । ଭାରତୀ ହଇଲା
ତିରୋହିତ, ମରି ଆଜି, ଆଁଧାରି ନିକୁଞ୍ଜ !

କାନ୍ଦିତେ ଲାଗିଲ ତରୁ ଲଜ୍ଜା ଆଦି ସବେ ।

କାନ୍ଦି କତ ଅଳ ତବେ ଦେବୀ ବିଶ୍ୱରମା,
ଉରିଲା ନୃପତି ହର୍ଷେ । ଅଲିଛେ ଦେଉଟି
ଅତି ସରେ ; ଅଚେତନ ନିଜାର ପ୍ରଭାବେ
କିନ୍ତୁ ସବେ, ବେଘନାଦ ନାଗପାଶେ ସଥା
ରଶୁକୁଳମଣି, ସହ ବାନର କଟକ ;
କିନ୍ତୁ କୁରୁଦଳ ସଥା ଉତ୍ତର ଗୋହିହେ,
ପାର୍ବତୀମୟୋହନ ବାଣେ । ନୀରବ ସେ ବୀଣା
ଆଜି, ଦୟା ଦେବୀ କରେ, ସାର ମଧୁରବେ,
କାନ୍ଦିତ ପାର୍ଵାନ ସଦା, ପରଦୂଃଖେ ତୁଃଖୀ ;
ଅଚେତନ କମା । ନାହିଁ ଧର୍ମପୁରେ ଏବେ
ଆର ଧର୍ମଜ୍ୟୋତି । ପାପହର୍ଯ୍ୟକ ଦୁର୍ଜ୍ୟ,
ପଶି ନାଶିତେହେ ସବ ? ଜାଗେ ଅନୁକ୍ରମ
ମେଇ ମାତ୍ର, ହିରବ୍ରତ, ତପାମି ଉପାୟ,
କୁରୁକୁଳପତି ପାଶେ ଦ୍ରୋଗାଜଜ ସଥା ।

ପ୍ରବେଶିଯା ଏବେ ଦେବୀ ମହିଷୀମନ୍ଦିରେ,
ମୟନଗଙ୍ଗାରୀ ପ୍ରତା ହେରିଲା ପର୍ଯ୍ୟକେ,—
କନକ କମଳ ଜିନି କନକ ବରଣ,
ସ୍ବୀଯ ସହଚରୀ କୋଳେ । ଚିତ୍ର ପୁଞ୍ଜଲିକା
ଯେନ ଦାଡ଼ାଇଲା ଶ୍ରୀ, ନିଷ୍ପାଦ ନଇଲେ ।
ବୁଝି ନିଜା ଅଭିପ୍ରାୟ, ଲାଗିଲା କହିତେ,
ଶୃଦ୍ଧାରେ,—“ ଦେଖ ସଥି ! ଫିରି ସଥା ତଥ୍ୟ
ଘୋରା, ବିଧାତାର ବରେ, ରମାତଳ, ଶ୍ରଦ୍ଧ,
ମନ୍ତ୍ର ; ହେବ କୁଳ କିନ୍ତୁ କହୁ ନାହିଁ ହେରି,

ତ୍ରିଜଗତେ । ରସ୍ତା, ଶଚୀ, ଉର୍ମଶୀ, ମେମକୀ,
ତିଳୋତ୍ତମା, ମହେ କେହ ଉପଯା ଇହଁର,
ଅଣୁମାତ୍ ; ରତି,—ମୋହେ ଯାହାର ନିଗଡ଼େ
ସୁରାମ୍ଭୁର, ନାଗ, ନର,—କଳପର୍ଯୋହିନୀ,
ସତ୍ୟେ ଚରଣ ମେବେ, ଅବିନନ୍ଦ, ଗର୍ବ
ଥର୍ମ ମାନି, ଲକ୍ଷ୍ମିବାରେ, ଚତୁର୍ବିର୍ଗଫଳ ।
ତପନତନୟା ଧନୀ ତପତୀ ମୁକ୍ତରୀ,
ମୟରଣ ଯାର କ୍ରପ ହେରି ଘନୋହର,
ମାରି ମୟରିତେ ଛୁଟ ଶମ୍ଭରାରିଶର,
ହଇଲା ଅଥୀର ; ହିୟା କାଂପିଲ ମସନେ
ଦୁରୁ ଦୁରୁ, କାଂପେ ସଥୀ ବସୁନ୍ଧରୀ ସତୀ,
ଶେଷ ବିଷଧର ଯବେ ବଦଳେ ମନ୍ତ୍ରକ ;
ନୟନକଗଲେ ସେବା ସ୍ତରିଲ କମଳ,
କମକ ବରଣ, କାଂଦି କାଂଦି,—ମନ୍ଦାକିନୀ
ସତୀ ଯାହା ଧରି ହଦିଲରେ, ସବତମେ,
ତୁଳାତନେ ଅମ୍ଭବେ ଅମ୍ଭବୀ କ୍ରପେ—
ବାଧିବାରେ ସୁରପତି, ଶମନ, ପବନେ,
ଅସ୍ତିନୀକୁମାରଯୁଗ, ପ୍ରମତ୍ୟେର ପାଖେ ;
ମେ ବିଶୁବଦନ ହେରି, କାର ନା ପରଶଳୋ
ହଦେ ମନ୍ତ୍ରଥେର ଶର, ଜର ଜରି ତମୁ ?
କେ ମା ଚାହେ ପିଇବାରେ ସୁଧା, ପାନ୍ଥ ଯଦି ?
ମେ ସୁଧା ହଇତେ ସୁଧା ଏ ମୁଧାକପିଣ୍ଡୀ ;
ମୁଧାଯୁଧ ; କୁଠଯୁଗ ସୁଧାରାଧାର । ”

“ ମର୍ତ୍ତ୍ୟବାଲୀ ରୂପ, ସଥି ! ଆର କି ବଲିବ ;
 ସବେ ନାମଧାତ୍ର ଧର୍ମଦୟପଣେ ; ସତୀ
 ପତିବ୍ରତା ଜିମଲୋକେ କଟା ? ଧର୍ମ ମେହି
 ରାଜବାଲୀ, ଜୀଯାଇଲ ମୃତପତି ସେବା,
 ଗହନକାନନେ, ହେଲ ପାମଣହଦୟ
 ଶମନେରେ ତୁଷି, ପତିକୁଳ, ପିତକୁଳ
 ଉକ୍ତାରିଣୀ : ଦୟତ୍ୱା, ମିଷଦବଲିତା,
 ଇଚ୍ଛିଲ ଯାହାରେ ଇନ୍ଦ୍ର, ଅଳକାରପତି,
 କଥକିଂତ ଲାଗେ ମମ ମନେ ; ଶତଶ୍ରୁଣେ
 ହୀନା କିନ୍ତୁ ଧର୍ମରାଜୀ କାହେ ; ନାହି ଗଣ
 ମନ୍ଦୋଦରୀ, ସାଜ୍ଜେନୀ, ଇହାର ତୁଳନା । ”

“ ଏ ହେଲ ମୌଳର୍ଯ୍ୟାବଲି ନା ପାରେ ସ୍ଵଜିତେ
 ଦେବଶିଳ୍ପୀ । ପିତାମହ ବସିଯା ବିରଲେ,
 ମନ୍ତ୍ରବଲେ କୃଣପ୍ରଭା ହିରିଯା, ଗଠିଲା
 ଏ ଲମବା ; ଅରପିଲା ଧର୍ମର କିରଣ,
 ନେତ୍ରେ ; ଶର୍ଦ୍ଦିନକୁ ଜିନି ବଦନକରିଲେ ;
 ପରୋଦୟରେ ଶାପିଲେନ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ପାପନାଶ
 ହେତୁ, ଯଥା ବଜ୍ରଧାରୀ ଐରାବତୋପରି
 ଅମ୍ବରଘାତକ । ଡାକି ଶୁଦ୍ଧାଂଶୁନିଧିରେ
 ତବେ, ସମପିଲା ଧାତା ସେ ବାଲାରତନ ।
 ‘ଲହ ଏଇ କରି ତବ କହିଲା ବିଧାତା,
 ନାତା ଅପସ୍ରାକୁଲେ ଅନ୍ଧ ଇହାର ;
 ଧର୍ମହେତୁ ବିଧିମତେ ପାଲ ସଯତନେ,
 ଓରମ ଛାହିତା ତାବେ । ’ ଏହି ମେହି ନାଲା,

ମଧ୍ୟ ! ଧର୍ମରାଜରାଣୀ, ଅନୁଷ୍ଠୟୋବନା,
କାପିତ ହର୍ଦୀସ୍ତ କଲି ଯାଇ ଡରେ ମଦ୍ଦା । ”

“ ଓହ ଦେଖ ହାରେ ହାରୀ ଦେବ ହତ୍ତାଶନ,
ଭୀଷଣ ମୂରତିଧର, ବଲିହାରେ ସଥା
ଚଞ୍ଚପାଣି,—କାର ଶକ୍ତି ପଶେ ଏହି ପୁରେ—
କାଳାନ୍ତକ ସମ୍ପ୍ରାୟ ଥେଦାଇଛେ ପାପେ—
ହେନ କଲି ପଲାଇଛେ ହରେ ; ନା ବିବାଦେ
ଧାର୍ମିକ ମୁଜନ ମହ କିନ୍ତୁ କୋନ କାଲେ ।
ତ୍ରିକାଳଜା, ମଧ୍ୟ ତୁମି, ଇହାର ପ୍ରତାପ
ଜାନ ଭାଲ, ସବେ ମାତ୍ରୀମୁତ, ମହଦେବ,
କନିଷ୍ଠ ପାଣ୍ଡବ, ଯୁଦ୍ଧ କତ ଦିନ, ତୀର
ମୈ, ମାହିମ୍ୟତୀପୁରେ, ପଡ଼ିଲା ଶକ୍ତଟେ ;
ଆରିଲା ରାଥିତେ ମେନା ; କିନ୍ତୁ ଧର୍ମାଦେଶ
କହିଲା ମେ ବୀର ସବେ, ତୁରିଲା ଭାହାରେ
ନାନାବିଧ ରତ୍ନଦାନେ, ରାଜସ୍ଵଯ ହେତୁ ।
ତ୍ରେତୀୟଗେ ସବେ ଘୋର ବାଧିଲ ସଂଗ୍ରାମ
ରହୁବର ଲକ୍ଷେଷ୍ଟରେ, ରାବଣିସହାୟ
ଦେବ ଛିଲା ଲକ୍ଷାପୁରେ, ବିଧିର ବିଧାନେ ;
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ଦୀନନାଥ ଭୂଭାର ହରିତେ,
ଚାରି ଅଂଶେ, ଦଶରଥହୁହେ, ରଙ୍ଗକୁଳ
ନାଶି, ଜାନି ଚିତେ, ମରି ପିତାମହ କଥା,
ଶୂନ୍ୟ କରି ନିକୁଣ୍ଠିଲା ପଶିଲା ମିଶ୍ରତେ ।
ଏହି ମେହି ଯୁଦ୍ଧି, ମଧ୍ୟ, ଦେଖ ଲୋ ଦୁଇରେ । ”
ନୌରବ ହଇଲା ନିଜା ; ନୌରବ ମେ ପୁରୀ ;

সজলনয়না স্বপ্ন লাগিলা কহিতে,—
 “ না জানি না শুনি, সখি, লইমু এ ভাস !
 কে জানে এমন হবে ? কেমনে কহিব
 এ দারুণ কথা আমি ? মারীচের দশা
 আজি ঘটিল সে মোরে ; কিন্তু তাঙ্গ ভীতা
 নহি, অমরা যে মোরা । অবলা বেদন
 কৃত, জানে যে অবলা ; পুরুষ কঠিন,
 পাংবাণ যেমতি, কভু পারে কি বুবিতে ?
 বিপরীতে বিপরীত ঘটিয়াছে আজি !
 কাঁদিছে পাংবাণ এবে ; কাঁদিছে নিদয়ে ;
 কাঁদিছে অমর, অর, গোলোকে, ঢুলোকে,
 বনবিহারিণী ধনী কুরঙ্গী চঞ্চলা,
 অচঞ্চলা, তরংগুলে, ভাসাইছে ঝিতি ।
 নিবারি কেবলে ছুঁথ, কহ, শ্বে মজনি !
 সম মানে না বারণ ; অবলাৰ পাণে
 সহে কি এতেক কভু ? জগত আঁধার,
 দেখ, এ স্মৃতি বিনা ।—কি করিন্ত আমি
 মহাপাতকিনী ; দিমু উপমা তাঁহার
 স্মৃতি সৰে, যিনি স্মৃতিময় দিবা
 নিশি, কোটি বিধু নহে গাঁহার তুলনা !—
 কোন্ত লোকে আঁছে হেম রূপ ? সৃজিলা কি
 বিধি তবে এ কমলে, দহিতে অৱলে ?”
 না পারি কহিতে আৱ, কাঁদিলা স্বপন,
 কষ্টয়োধ জনমিল ; পড়িলা ভুতলে

ଛାଯାକପା । କତଙ୍ଗେ ପାଇୟା ଚେତନ
କୋଦିଲା ଛୁଡମେ, ଗଲା ସରାଧିରି କରି ।
ହେନକାଳେ ଅକ୍ଷ୍ମାଂ ହୈଲ ଦୈବବାଣି,
“ ସାଧ ବିଧିକାଜ, ସ୍ଵପ୍ନ, କି ହେବ କୋଦିଲେ । ”

ଚମକି ଉଠିଲା ଦୌହେ ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ଆରବେ ;
ନୀକାପତି ବରଧିଛେ ରୂପା ; ତୀରେ ସେଇ
ବସିଯାଇଛେ ତାରାଦମ, ଅହେନ୍ଦ୍ର ସେରିଯା
ଯେମ ଦେବଲୋକପାଳ । ଏସବାର ମାତ୍ରେ
ହେରିଲା ଅପୂର୍ବ ଛାଯା,—ବିଧିର ଲିଥନ ।
ସମ୍ମରି କ୍ରମନ ତବେ ମାନସମୋହିନୀ,
ହଂସବାହମେର ମୂର୍ତ୍ତି ସୂଜିଲା ତଥାୟ ।
ଅବିକଳ ଚାରିଯୁଧ ; ଲୋହିତ ବସନ୍ତ;
ଧକ ଧକ ଧକିତେଛେ ପ୍ରଭା ଚାରିଦିକେ ।
କେ ଜାନେ ଏମନ ମାଯା ତ୍ରିଜଗତେ ଆର ?
ମାଯାର କି ହେମ ମାଯା ? ନୟ ପଦୟୁଗେ
ତୀର, କରଯୋଡ଼େ ଦେବୀ କହିଲା ତୀହାରେ
ବିଧି ଆଜ୍ଞା । ମାଯାବିଧି ପଶିଲା ହୃଦୟେ
ସରଲାର,—ମିରମିତ କମକେନ ଦଲେ ;
ଶତଦଳ ରିଦରିଲ ତାହେ ; ଶିହରିଲା
ଧର୍ମଜୀଯା । ଖେଳି ନାନା ଖେଳା କତଙ୍ଗଳ,
ଭୀଷମ ଦର୍ଶନ, ମାଯା ରଚିଲା କମର,
ବନ, ଉପବନ ନାନା, ଧର୍ମାନନ୍ଦବନେ ;
ଯୋଗୀଜ୍ଞେର ଯୋଗୀସନ ବଟରୁକ୍ଷମୂଳେ ;
ଗାଇଛେ ମଧୁର ପିକ ; ବହିଛେ ପବନୁ

মন্দ মন্দ ; কল কলে চলে প্রবাহিণী ;
 ফুটিছে কুসুম ; জন্মে আইল গোধূলি ;
 গোধূলি পাইয়া কলি দিল দরশন,
 করে অসি চর্ক ধরি ; বদন বিকট ;
 বিকট চুষণ ; আঁখি সে বিকটতম ;
 করে তাহে হলাহল, জন্মে অনল,
 বিশ্ব বাহে ছারে খারে ; কাঁপুয়ে মেদিনী
 পদভরে, পদযুগ হেন ; করযুগ
 বিষের আধার । হেন ভীমবেশে কলি
 পশিলা নিকুঞ্জে, যথা ধর্মকুলপতি
 যোগাসনে, নিরালয়ে, মুদিয়া নয়ন ।

ধর্মিতেছে কলানিধি স্মৃলিত ভালে ।
 আলো করিয়াছে বন তাঁর সে বিভায় ।
 দ্বিশুণ জলিলা বিধু কলিআগমনে,
 নাশিতে তাহারে, যথা নাশিলা মশ্বথে,
 পাঠাইলা সুরপতি তাঁহারে যথন,
 জাঁগাইতে ভোলানাথে, ফুলবাণ হাঁনি ।
 অলিন হইলা শশী কলির পরশে ।
 গরজিল ঘনবর ; হানিলা অশনি
 দেবরাজ ; যিছা হলো সব বিধিপাকে ।
 প্রভুজন মহাবল ব্যথিত হৃদয় ;
 পলাইলা তাঁরকারি, যযুরবাহনে ;
 অলকারনাথ চলি গেলা শ্বীয় বাঁসে,
 তয়াকুলচিত ; শেষে আইলা শমন ;—

ଦଶଥର ଦଶବର ବ୍ୟର୍ତ୍ତ ହଲୋ ଆଜି—

ପଳାଇଲା ଉତ୍ତରତେ ସଞ୍ଜୀବନୀପୁରେ ।

ଉଚିଲ ଗଗଣେ ପରେ ହାହାକାରଭନି ।

ମାୟାବିଧି ଧର୍ମଶବ ଆନିଯା ସତମେ,

ମାୟା ପାତି, ସରଲାର ପାଶେ ଦିଲା ରାଖି ।

ଶୁମରି ଶୁମରି ସତୀ ଉଚିଲା କାଂଦିଆ—

କାର ନା ପରାଣ କାଂଦେ ହେବ ଶ୍ଵପି ହେରି ?

ବିଶେଷେ ଅବଳା ବାଲ ପତିପରାଯଣା ;

ପତିଧନେ ଧନୀ ଧନୀ ; ପତି ମେ ପରାଣ ;

କିବା ମୁଖ ତାର ଭବେ, ମେ ଧନେ ବଞ୍ଚିତା !

ମୋହି ପୁରୁଃ ମାୟାଛଲେ ମହିଷୀମାନମ
କହିଲା ମଧୁର ଭାବେ ମାୟା,—‘ଏସ ବଂସେ !

ମୋକ୍ଷଧାତ୍ମେ, ସଥା ପତି ତବ, ଧରା ଛାଡ଼ି ।

ଅର୍ତ୍ତ୍ୟଧାତ୍ମେ କିବା ଭୋଗ ଜଭିବେ ଅପାର !’

ଏତ କହି ମାୟାବିଧି କରିଲା ପରାନ :

ଶ୍ଵପନ ନିଜ୍ଞାର ସାଥେ ଚଲିଲା ଅମନି ;

ସତୀକ୍ରୋଧ ହେତୁ ମବେ ଡ୍ୟାକୁଲଚିତ ।

ଚମକେ ପଥିକ ସଥା ନିରଥି କଣିନୀ

ପଥ ମାଝେ କଣ ଧରି, ଉଚିଲା ଚମକି

ଶୁଧାକରଶୁଧାରାଶି ବିରମବଦନା :

ଘନ ଘନ ଦୀର୍ଘଶ୍ଵାସ ଲାଗିଲ ବହିତେ,

ପ୍ରଳୈକ୍ଷେଣ ବାଡ଼େ ସଥା ଉଥଲେ ଜଳଧି :

ବାହିରିଲ ମୁକୁତାର ପାତି ସାରି ସାରି,

ନୟନ କମଳ ହତେ, ବୁଝି ବା ବିଧାତା

বঞ্চি রঞ্জিকরে, হেন রজন স্বল্পর,
খুইলা যুগলপঞ্চে ষতনে লুকায়ে ।
গজমতি সনে পাঁতি কি শোভা ধরিল !
ক্রমে হাহাকার রব উঠিল ছৌদিকে ।

কঁদিয়া আকুল। দয়া, ক্ষমা স্ববদনী,
আইলা অহিষ্ঠীপাণে, চঞ্চল চরণে ।
নাহি সে বসন আর ! নাহি সে ভূবণ ;
আরু থালু কেশপাণ, অরি পাগলিনী ।
তথাপি দেঁহার কৃপে আলো দশদিক ।
কোটী ইন্দু পরকাশি বদন কমল ;
মৃগমদ জিনি আঁখি, স্বধার সাগর ;
তার মাঝে শরাসন, শ্যরশরাসন ;
সাগরে সাগরে পাছে বাধয়ে বিবাদ
সেই ভয়ে পচাসন, শরাসনমূলে
রাখিল। ঈমাকশিরঃ তিলফুলাঙ্গতি ;
অধর স্বল্পর, কিবা মনোহর, স্বধা
করে রাশি রাশি, জিনি বিষ্ণু কোকমদ
আর ষত আছে তুলা তিন মহালোকে ;
ভূজযুগ ভূজঙ্গনী হেরি, লাজভয়ে
পশিল পাতালে, হেরি কুচযুগ বুঁধি
কমলের কলি নীরে ডুবিল শরমে ,
কদম্ব আকাশ পথে রহিল লুকায়ে,
পতোরত, ঘমারত সৌদামিনী বথা ;
দেখি ক্ষীণ মাজ। হেরি মলিন বদন,

ଶ୍ରୀବେଶେ ବିପିନେ, ଘରି, ଗରମ ବ୍ୟଥାୟ ;
 କରମୁଖାକରେ ପାଯ ଲାଜ କୋକନଦ ;
 ଜୟନ ହୁଲ୍ବର ହେରି ଅଦରମୋହିନୀ,
 ଦିବ୍ୟ ବିହାରେର ଧୀମ, ଆଇଲା ହରିବେ
 ଚିର ଆଶା ପୁଣୀଇତେ ; ଶୁଟାୟ ସ୍ଵକର
 କରୀ ଉତ୍ତରଯୁଗ ଭଯେ, ସୌମଟାୟ ଢାକେ
 ସଦନ ହୁଲ୍ବର ଧନୀ କଦଳୀରମଣୀ ;
 ନିତ୍ୟ ଯୁଗଳ ହେରି କାଂଦେ ବସୁନ୍ଧରା,
 କାଂପଯେ ସଘନେ କତୁ, ମା ଜାନି କି ହୃଦେ ;
 ସନବର ପାଯ ଲାଜ ହେରି କେଶ ପାଶ,
 ପାଶୀ ଜଳଧିର ତଳେ ବିରନ୍ବନଦନ ।
 କମକ ଚମ୍ପକ ଜିନି ଦୋହାକାର ରଙ୍ଗ,
 ଅପରକ ମହୀତଳେ, ତ୍ରିଲୋକବାସନା ।
 କାନ୍ଦି କତକ୍ଷଣ ତବେ ଦୟା ବିଦୁମୁଖୀ,
 କହିଲା ମରୀରେ,— ‘ଶୁମ, ଓଲୋ ମହଚରି !
 ନା ପାରି ବୁଝିତେ, କେନ ଆଜି ଧର୍ମରାଜ
 ତ୍ୟଜିଲା ଜୀବନ ? ଆମ ସବୀ କି ହୈବେ
 ଗୃତି ? ପାଲିବେ କେ ବିଶ୍ୱ ଆର ? ଦୌନହୀନେ
 କେ କରିବେ ଦୟା ? ବାଚେ କେମନେ ଅନ୍ତାଥ
 ତୋହାର ବିହନେ ? ପତିଶୀନା ଦୁରଗତି
 କେ ଦୂରିବେ ଆର, ଆଁଖିନୀର ପୁଣୀଇଯା ?
 ପାପୀ ତାନୀ ସବାକାର ହଦୟ ରଞ୍ଜନ,
 କେ ଆର କରିବେ ? ଧରା ଧରିବେ ପରାଣ

କେମନେ ବିଷାଦେ ! ସଦା ଧର୍ମପିଣ୍ଡା ଧର୍ମୀ,
କେ ନା ଜାନେ ଭବେ ? ହାୟ ! ସଥି, ମୋ ଶବ୍ଦାର
କି ହବେ ଉପାୟ, ଦେଖ ଲୋ, ଭାବିତେ ମନେ !
ବ୍ରଥା ଏ ଜୀବନ ହଲୋ, ବ୍ରଥା ଏ ବୌବନ !
ଏହି କି ଛିଲ, ରେ ସଥି ! ବିଧାତାର ମନେ ! ”

“ ଶୁକାଳେ କମଳ ଅଳି ମୀ ଧାଇ ତଥାଯ,
ମଧୁ ଆଶେ । ବିକମିତା କମଲିନୀ ହେରି
କି ମଧୁପ ତ୍ୟଜେ ତାରେ ? କେନ ପ୍ରାଗରାତ୍ୟ
ତବେ ଭ୍ୟାଜିଲା ଏ ଲୋକ, ଆମା ସବା ଛାଡ଼ି ?
ବିଦରେ, ସଜନି ! ହୃଦି, ବଲିବ କି ଆର !
ତବୁ ନା ବିଦରେ ଆଣ । ହେନ ପୋଡ଼ା ଆଣ
କେନ ହୃଜିଲା ବା ବିଧି ! କିବା ଦୋଷ ଦିବ
ତୀର ; ସବ ଆମାଦେର କପାଳେର ଦୋଷ ।
ଯେ କଲି ଡରିତ ତୀରେ ସଦା ଦିବା ନିଶି ;
ବ୍ୟଥିତ ହୃଦୟ ଯେଇ ଛିଲ ବଲିପୁରେ ;
କାର ବଲେ ବଲୀ ଚୁଟ୍ଟ ଜିନିଲ ଦେବେଶ୍ମେ ;
ଜିନିଲ ଅଲକାନାଥେ, ମୟୁରବାହମେ ;
ଜିମିଲ ତପନମୁହେ ; ଜିନେ ମେ ପରନ !
ବିଧାତାର ବିଧି ବିନା ହଇବେ କେମନେ ! ”

“ କି ବଲି ବୁଝାବେ, ସଥି ! କହ, ମହିବୀରେ !—
ବୀଚେ କି ସତୀର ଆଣ, ପ୍ରାଗପତି ବିମା ?
ପତିଅଂଶ୍ମ ଧର୍ମୀ ସଦା, ପତିପରାହଣୀ ।
ଅଚେତନା ଦେବୀ ଏବେ ହେମମୟ ଥାଟେ :

ପାଇବେ ଚେତନ ସବେ, ସଟିବେ ବିଷମ ।

କାଳ ସାଧ୍ୟ କିଙ୍ଗତେ ଆନ୍ତୁଇବେ ତୋରେ ? ”

“ ଏତ ଯେ ପୁଜିଲା ସତୀ ସତୀର ଚରଣ,
ଆଶ୍ରମେ ମସନ୍ଦେ ; ଏଇ ବର ଦିଲା
କି ଯହେଥ ଏତଦିନେ ? — ଅବିଧବା ସତୀ
ହଇଲ ବିଧବା ଆଜି ! ବିଧାତାମାନମେ
ଫୁଟେଛିଲ ଏ କୁମୁଦ । କେମନେ ନିଦୟ
ବିଧି, ଯତନେର ଧନ, ଛିଡିଲା ଆପନି ?
କି କାଜ କରିଲ ଶଶୀ ଧର୍ମଭାଲେ ଥାକି ?
ବୁଝିଯାଛି, କାଳବଶେ, ସଟିଲ ସକଳି ! ”

ଏମତେ ବିଲାପି ଦୟା କ୍ଷମାରେ ଚାହିୟା,
ହଇଲା ନୀରବ, ଆର ନା ପାରି କହିତେ ।
ଭାସିଲ କମଳ ଆଁଖି, ପ୍ଲାବନେ ଯେମତି
ମିଶ୍ରକୁଳ ; କ୍ରମେ ବାରି ବହିଲ ଅଧରେ,
କୋକନଦୋପରେ ଯେବ ଶୋଭିଲ ଯୁକୁତା ।
କ୍ଷମା ଶଶୀମୁଖୀ ଆର ନା ପାରି ରହିତେ,
ମସ୍ତୀରେ ଆକୁଳା ହେରି ହଇଲା ଅଧୀରା ;
ଭାସିଲ ଛକୁଳ କ୍ରମେ, ଭାସିଲ ଭୂଷଣ ।

ଏ ଦିକେ ସରଲା ସତୀ ନାଥେର ବିଯୋଗେ,
ଶୁମରି ଶୁମରି କତ କାନ୍ଦିଲା ନୀରବେ ।

—ପତିହୀନା ସତୀହୁଃଥ କେ ପାରେ ବଲିତେ ?
ସତୀ ଜାନେ ତା ଆପନି, ଆପନାର ମନେ—
କଣେକେ ଚେତନ ପାର ; କଣେ ଅୁଚେତନ ;
କଣେ ବସେ ଉଠି ଧନୀ ; କଣେ ଗଢାଗଢି ;

মেলিয়া ময়ন কভু দেখয়ে আধাৰ ;—
 আধাৰ চৌদিক আজি প্ৰাণকান্তি দিন।
 কঁপিছে পয়েন্দৰ ; কঁপিছে অধৱ ;
 কঁপিছে সঘমে কৱ ; কাপে পদ্মুগ।
 বসন ভূষণ সনে মাতিয়াছে রণে।
 কঁপিতে কঁপিতে ধনী উটলা বসিয়।

বাজিল কঙগ, হার, বলয়, মৃপূৰ,
 মেখলা সে কটীদেশে, রূম্বুৰ রোলে,—
 কি ছার বীণার ডান লাগে ডান কাছে !
 ঘোঁগাসনে ঘোঁগীবৱ অচল অটল,
 মেলে আঁখি চঘকিয়া সে অধুৰ রবে।
 নাচে রে পাঁধাগুল সহাম্য বদলে,
 গলি প্ৰেমৱলে, যথা সৱমে নলিনী,
 উদয়অচলে যবে উদে বিভাবস্থ।
 পাঠে কি চকোৱ প্ৰাণ থাকিতে নীৱবে
 চকোৱৈৱ অধুৱবে ? বিধিৰ বিধানে
 আজি সব তমোগয় ! কেঁগা সে চকোৱ
 হায় ! কোথা বা চকোৱৈ ? —চুজনে দুলোকে,
 মৱি, সহে কি যাতনা ! বিশেষে অবলা,
 একাকিনী বিৱহিণী বঁচে কি পৱাণে ?
 শুৰিতে চাহে যে সতী, না পা঱ে শুৰিতে।
 অবশ হয়েছে তু ; না সৱে বচন ;
 অবিৱল ঝৱিতেছে খারা দুনয়নে,
 যথা কুবলয়দল হইতে মৌহার।

ଦୟା, କମା ବୁଝାଇଛେ କତ, ପଦେ ଧରି;
 କରିଛ ମୁଜନ କଡ଼ ; କଲ ପୁଁଢାଇଛେ
 ଆଁଖିମୀର, ସ୍ୟତନେ ; ଦିତେଛେ ମଦନେ,
 କମଳେର ଦଲେ କରି ଶିଳ୍ପ ଶିଳ୍ପ ବାରି ।
 ନା ମାନେ ବାରଣ ସତୀ ତଥାପି କଦାପି ।
 ହଲାହଳ ପ୍ରତୀକାର ମାତ୍ର ହଲାହଳ,
 ଅଥବା ଅମୃତ, -- କହେ ପ୍ରମୌଣ ମୁଜନେ ।
 କଇ ମେଟି ହଲାହଳ, କଇ ବା ଅମୃତ ?
 ଅମୃତ କରେଛେ ଚୁରି ବୈନତେୟ କଲି,
 ଲାଜ ଦିଯ ଦେବରାଙ୍କେ, ସତେକ ଅମବେ ।
 ହଲାହଳ ତିପୁରାରି କରେନ ଭୂଷଣ,
 ମୁନୀଲ ବରଣ କଟ୍ଟ, — ମହାର୍ଯ୍ୟ ମେ ଆଜି
 ମେ କାରଣେ—ଅଚେତନା ସତୀ ଦୟାକୋଳେ ।

ନୀରବ ଦେବୀରେ ହେରି କହିଲା କମାରେ
 ଦୟା, ସକାତର ଭାବେ,— “କି ହଲୋ, କି ହଲୋ,
 ମଥି ! ଆଜି ଆମାଦେର, ଫୁରାଇଲ ଆଶା !
 କୋଥା ଯାବ, କି କରିବ ବଳ, ଲୋ ମଜନି !
 ସ୍ଵର୍ଗଲତା, ଦେଖ ଆଜି ଧୂଲୀଯ ପିଲେ ;
 କୋଥା ମେ ରମାଲରାଜ ?—ଯାର ସମାଗମେ
 ଫଳେ ରେ ଶୁଫଳ, ମଧୁ କରେ ଯାହେ ସଦା !
 ହାୟ ରେ ଦାରୁଣ ବିଧି, କି ବାଦ ମାଧିଲି !
 ହେନ ପ୍ରେମେ କେନ ଦାଗା ଦିଲି ରେ ଆକାଳେ ?
 ବାଚେ କି କପୋତୀ କହୁ କପୋତ ବିହନେ ? ”

ଏତ ବଲି ଦୟା ଦେବୀ ବସି ହେଟମାଥେ,

হানিলা কঙ্কণ শিরে, হার ! শোকামলে ।
 বিদরিল শিরঃ স্বাতে ; বহিল কুধির ;
 পুরিল অযম নীরে ; বতুবিল ধারা ;
 বাহিরিলা প্রতজ্ঞন শুকচঞ্চ ইতে,
 প্রলয়ে ঘেষতি, ঘবে মহাকাশ দেন
 বিধি, অটাজুট নাড়ি, নাশিতে ভুবন ।

এতেক দেখিয়া ক্ষমা কহিলা দয়ারে,—
 “ কি কর কি কর, সখি, পুড়িবে ভুবন !
 কার সাধ্য রোধে তোমা ? বজ্রাগ্নি সদৃশ
 অগ্নি, তব দীর্ঘস্থানে, ঘেরিছে অস্তর ।
 দেহ ক্ষমা, মহে মজে আজি ত্রিভুবন ।
 কি করিল জীবকুল, কহ, প্রিয়সখি ?
 তারাও দহিছে তাপে, যে তাপে আমরা
 পুড়িতেছি নিরহৃত ধর্মের বিরহে ।
 দেখ লো নীরব আজি পশুপক্ষী সবে,
 গোকুল ঘেষতি, দিনা রাত্তা বিরোদন !
 রাখ বিশ্ব আজি, সখি, রাখ জীবকুল ।
 ঘটিবে সকলি কালে বিধির বিধানে ।”

নীরব হইলা ক্ষমা, নিবর্ণিলা দয়া ।
 অগ্নিরঃশি ক্রমে আসি, পশিল অলধি ।
 সহসা উঠিলা কাঁদি সরলা কুপসৌ ;—
 কার না হৃদয় ফাটে সে ক্রমে শুনি ?
 হতাশন কাঁদিলা সে সমে, হেটমাধে ;
 কাঁদিলা অশ্র অর, গোলোকে ভুলোকে ।

ମହାରି କ୍ରମନ ତବେ କତ କଣ ପରେ,
କହିଲା ଧର୍ମର ଜୋଯା ଶୁଭମୁଖ ଭାଷେ,—
“ ଏ ବେଶ ଭୂଷଣ ଆର କାର ତରେ ତବେ
ଧରି ଏ କଳୁଷ ଦେହେ, କହ ଲୋ ସଜନି ?
କାର ତରେ ଏ ପରାଣ, ଏ ଛାର ପରାଣ ?
ରବ ନା ଏ ଲୋକେ ଆର ; ଚଲୋ ଭୁରା କରି
ସଥି ! ଯାଇ ମେ ବିପିନେ, ପ୍ରାଣବାଧ ସଥି
ଧୂଳାୟ ଧୂମର ତୁ, ବିଗତଜୀବନ ।
ଛିଲ ଯେ ବାସନା ଘନେ, ପୁଜି ପଦୟୁଗ,
ଲଭିବ ମୁକ୍ତି,—ମୁକ୍ତି, ହଇଲ ବିଫଳ
ମୟ କପାଳେର ଶୁଣେ । କୋଥା ମେ ବାସନା,
ଆଜି, କୋଥା ପ୍ରାଣବାଧ ? ବିଧି ଡାକିଛେନ
ଯୋବେ, ଚଲ ଲୋ ସଜନି ! ଚଲ ଭୁରା କରି
ମେ ବିପିନେ ତ୍ୟଜିଗେ ଏ ପ୍ରାଣ, ପ୍ରାଣପାଶେ ।”
ଏତ ବଲି ବାୟୁଭରେ ଉଠିଲା ନଲିନୀ,
ମୁଦିତ ନୟନ, ଅରି, ଅଭାକର ବିରା ।
ଦୟା ଫ୍ରମ୍ବନ ଚଲେ ମାଥେ ; ପିଛେ ହତାଶନ,
କାନ୍ଦିତେ କାନ୍ଦିତେ ।—ଫାଟେ ପାଦାନେର ହିଯା,
କିବା ମେ ଅଗର !—ପୁରିଯାକେ ଯେ ଯେଥାନେ
ଛିଲ ମନୋଦୃଶ୍ୟ, ଧୀଯ ସବେ ପାଛେ,
ସଥା ବ୍ରଜବାସୀ, ଅରି, ଅଭାସେର କୁଳେ
ହେରିତେ ଗୋପାଳ—ବ୍ରଜରାଜେର ଜୀବନ !
ଶୂନ୍ୟ ହଲୋ ପୁଣୀ ଆଜି ; କାନ୍ଦିଲା ଯେଦିନୀ ;
କାନ୍ଦିଲ ଗଗଣେ ତାରା ; କାନ୍ଦିଲା ଶୁଧାଂଶୁ ;

হাঁহাকার চারিদিকে উঠিল সবলে ।

হেণ্ট উচ্ছিলা দেশী কলুষনাশিনী
ধর্মানন্দ বলে । কান করে ঝরিতেছে
বারি দুমঘরে ; খনি পড়েছে কবরী ।
চল্পক গোলাপ ছিল যে শিরঃ ভূষণ,
লোটাইছে পদতলে তাঁরা সুধা আশে ।
তথাপি রপের ছটা, কে পারে বলিতে ?
হাঁরে শেষ ; মৃঢ় আমি বর্ণিব কেমনে ?
বালসে নয়ন অম, ভ'পি সে বরণ ;
চককে বিজলী চারু কাস্তি হেরিবারে,
কিন্তু হেরি, অধোমুখী লুকায় মেঘেতে,
ভয়কুলা । চ'রিদিকে প্রভা ; প্রভাময়ী
আলোকে পূরেছে বন উপবন নানা ;
নিশিতে নিবস আচি হয়েছে কাননে !
ব'ছে কিরণধারা বিধুজ্ঞানে, যথা
বরিবার ধাঁরা ঘোর, যেষমালা হতে ;
আঁধি কঘলেতে বাঁসে সতত তপন,
বৃঞ্চি বা নলিনী আর না পারে ইষিতে
তাঁরে, প্রেম-সুধা দানে ; ভাঁতিছে হৃদয়ে,
সুধার পায়েদর যথা ধরাধর
শিরঃ, হেমকাস্তি দ'রে, ধ'ধয়ে নয়ন,
দিবাকরকর যবে মোহাগে তাহারে ;
করকমলেতে প্রভা ; প্রভা পদযুগে ;
প্রভা সে যেখলাদেশে ; প্রভা নথরাজে ।

ମହଚରୀଷ୍ୱ ସାଥେ ବିଜଳୀବରଣୀ ।

ଏକପ ହେରିଯା କଲି ପଞ୍ଚାଇଲ ଦୂରେ,
କାନନ ହଇତେ, ଏବେ ସଭୟ ଆଶ୍ରମ ।
ପୁରିଲ ଶୌରତେ ବନ, ଦେବୀ ଆଗମନେ ;
କିନ୍ତୁ ଶୋକକୁଳା ମଧେ, ଧର୍ମଦେହପାଶେ ;
ଅଚେତନ ସଚେତନ, ସବେ ଅଚେତନ ।
ନା କରେ ମଧୁରଭବନି ଆର ମଧୁଘୋଷ ;
ନାହି ଗାୟ ଶୁକମାରୀ ; ନୀରବ ମୟୁରୀ ;
ଯୁଦିତ କମଳ ଆଜି କାନନ ସରସେ ;
ଯୁଦିତ କୁଯୁଦୀ, କାନ୍ତେ ହେରିଯା ମଲିନ ;
କଲହ୍ୟ ଆର ନାହି କରେ କଳଖବନି ;
ଦୁର୍ବର୍ତ୍ତ ବ୍ରତତୀ ଏବେ ଧୁଲାୟ ଧୁମର,
ବ୍ରମାଳ ମଲିନମୁଖ ନା ଆଦରେ ତାରେ ;
ବିଷାଦେ ତାପମ ବସି ପରଗେହମାରେ,
ଯୁଦିତ ନୟନ ଛୁଟି, ବରିତେହେ ଧାରୀ ;
ଗରଜିହେ ବିଷାକର, କଣାଧର କଣୀ,
ଗିରିମାରେ ; ନାତ୍ରଶିର କିନ୍ତୁ ଗିରିରାଜ ।

ଏତେକ ହେରିଯା ସତୀ କାନନେର ଦଶା,
ଉତ୍ତରିଲା ଲତାଯାବୋ, ଧର୍ମଦେହପାଶେ,
କାନ୍ଦିତେ କାନ୍ଦିତେ, ହାଁ ! ଚକ୍ରଲ ଚରଣେ ।
ଅଭାୟ କଲେବର ଆଜି ଅଭାହୀନ,
ହେରିଲା ଭୂତଳେ, ମରି, ଗତଜୀବ ଏବେ ।
ଲଜ୍ଜାଟୁଷ୍ଟନ ଶଶୀ ଗେଛେ ଅଞ୍ଚିଲେ ;
ଦୁଧାଧର ଯେ ଅଧର ଆଛିଲ ଶତତ,

କରିଛେ ଗରୁବାରି ତାହତେ ସବୁଲେ ;
 ବିଶାଳ ଉରୁମ ହତେ ବହିଛେ କୁଧିର,
 ଶ୍ରୋତସ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୋତ ସଥା ସରିବାର କାଳେ ;
 ବିବମୟ ଧରମାନ ଭୀମ ତରବାରି,
 ପଡ଼ି ପାଶେ, ରାବନେର ଭୀମ ଶେଳ ସଥା
 ଲଙ୍ଘନେର ପାଶେ ; ଛଟା ନଯନ ଯୁଦ୍ଧିତ ।
 ଆନବାୟୁ ଗେଛେ ଉଡ଼ି ସେ ତମୁ ଛାଡ଼ିଯା !
 କାଂଦିତେ ଲାଗିଲା ସତୀ ; କାଂଦେ ଦୟା କ୍ଷମା,
 ଆର୍ତ୍ତନାଦେ, ଆର୍ତ୍ତନାଦ ଧନି ଉପଜିଲ ;
 ଗିରି ବନ କାଂଦିଲ ମେ ରବେ, ରବାହୁତ ।
 ଆରଣ୍ଣିଲା ବିନାଇଯା ରୀମା ଶୁଭଭାଷେ ;
 କି ଭାବେ ଅଧୁର ଅଧୁ, ମେ ଭାବାର କାହେ !
 ବୀନାଧନି ଶୁଯଧୁର କିବା ! ଶୁଯଧୁର
 ଜିନି ଶୁଯଧୁର ; ସର୍ଗ, ସର୍ଜ ରମାତଳେ,
 ନାହିକ ତୁଳନା ତାର :—“ ଶୁନ ଗିରିରାଜ ;
 ଶୁନ ଦେବି ମନ୍ଦାକିନୀ ; ହେ ଅନନ୍ତ ଶୁନ ;
 ଶୁନ ଲୋ ବସୁଧେ ମଧ୍ୟ ! ଶୁନ ଶଚୀପତି,
 ଶୁନ ହେ ପବିତ୍ରକାରୀ, ଦେବ ହତାଶନ !
 ମବେ ଶୁନ, ଯେ ସେଥାନେ ଥାକ ; ମନକଥା
 କଇ ମବେ, ଶୁନ, ଆଜି ଆସି, ମନୋହଃଥେ । ”
 “ ଯାବ ମାଥଦରଖଲେ, ସେଥାନେ ପାଇବ ;
 ଦେହ ଅନୁଭତି ମବେ ; ଏଇ ଭିଜା ଯାଗି !
 ତୋମାଦେଇ ବିଶ୍ଵଭାବ, ଜ୍ଞାନ ଆସି ଭାଲ !
 କି କରିବ, ପିତା ସାମ ଏ ଦ୍ୱାସୀର ଅତି !

ରାଥ ଏ ବନନ ଯମ ; ରାଥ ଏ ଭୂବନ ;
 ପ୍ରେମେର ଗାଁଥମ ଲହ ଏଇ ଗଜମତି ;
 ଲହ ଏଇ କଞ୍ଚମାଳା ; ଏ ମେଥଲା ଲହ ;
 ଲହ ଶିଂଧି ଶିରୋମଣି, କୁଳବାଲାମଣି ;
 ଲହ ଲଙ୍ଜା, —ଆବଳାର ମେ ବରଭୂବନ ;
 ଲହ ଡୟ, —କୁଳଶୀଳ ଡୟ, —ପତିତ୍ରତା
 ତାରେ ସାହେ ଇହ ପରଲୋକେ, ପତିଗନ
 ମେବି ମହାମୁଖେ ; ରାଥ ସବ ତୋଷାଦେର
 ପାଶେ, ରାଥ ମନ୍ତ୍ରମେ ; ଦିଗୁ ତାରେ ସେବା
 ଚାଯ, କିନ୍ତୁ ପରୀକ୍ଷିଯା, ଏ ଯମ ମିନତି । ”

ମଲିନ ବଦନେ ମତୀ ଚାହିଲା ଚୌଦିକେ ।
 ହେରିଲା ମଲିନ ସବେ ; —ମଲିନ ବିଷାଦେ,
 ସଥା ଯକୁଲିତ ଶାଖା ବିରହେ ମଲିନ,
 ଛୁରଣ୍ଟ ପବନ ସବେ ଛିଡି ତାରେ ସଲେ,
 ଫେଲାୟ ଭୂତଲେ ଦୂରେ, ନା ଜାନି କି ବାଦେ ।
 ଯୁଦିଲ କମଳମୁଖ ମହମା ଅମନି ;
 ଶୁକାଇଲ ଚଞ୍ଚାନମ ; ପଡ଼ିଲା ଭୂତଲେ ।
 “ହା ନାଥ !” ବଲିରା ମାତା ତ୍ୟଜିଲା ଶରୀର ।
 ପରଶି ଗଗନ ପ୍ରଭା ଗେଲ ଚଞ୍ଚଲୋକେ,
 କିରଣ-ସୋପାନ ଧରି ; ଧୁଇଲା ମେ ତେଜ
 ବିଦୁ ସଥା ଧର୍ମରାଜ, ଶେତମୁଖୀଣହାରେ ।
 କାନ୍ଦି ଦୟା କମା ତବେ, କତକଣ ପରେ,
 ତ୍ୟଜିଲା ଶରୀର ଗିଯା ମରସୀର ମାଝେ ।
 ହାହାକାର ଉପଜିଲ କାନ୍ଦମାଳାରେ,

ଫିରିଲ ଚେତନ ଯେବା ସୌଇ ସୌଇ ବାସେ ;
ଅଚେତନ ଅଚେତନ ରହିଲ କାନନେ ।

ଇତି ଶ୍ରୀକାନ୍ଦୁରୀ କାବ୍ୟ ପାପିର ଓ ସରଳ
ବିଯୋଗ ମାମକ ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ ।

କାନ୍ଦସ୍ତରୀ କାବ୍ୟ

ଦ୍ୱିତୀୟ ମର୍ଗ ।

ପୋହାଇଲ ବିଡାବରୀ ; ଡୁବିଲ ମାଗରେ
ବିଧୁ, ବିଷାଦିତ ମନେ ; ଝୁଦିଲ ନୟନ
ତାରକା ନିଚୟ ; ତମଃ ପଳାଇଲା ଦୂରେ,
ମତ୍ୟ ଅଞ୍ଚର, ଗିରିଶୁଷ୍ଠାଘୋରବାମେ ;
ବିକଣିତା କମଲିନୀ ଗାନ୍ଦୁ ମଲିଲେ,
ଆଗନ୍ତାଥେ ଯୋଗାଇତେ ନବ ଯଧୁ ; କିନ୍ତୁ
ବରିଛେ ନୀହାର, ମରି, ମେ ନୟନ ହତେ,
ଧର୍ମରାଜତାପେ ; ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବହେ ବାୟ,
ନିରମଳ, ଆୟୁଷ୍କର, ସୌରଭବିହୀନ
ଏବେ, ନିକ୍ଷେପିଛେ ତୃଷ୍ଣା କୁଞ୍ଚମ-ଅଧିଶ
ସ୍ତ୍ରୀଯ ପଦତଳେ ; ରାଜପ୍ରିୟ ପ୍ରଜାକୁଳ
ମଲିନ ବଦନ ସବେ ; ନବ ତୁର୍କୀଦଳ
ଭାସିଛେ ନୀହାର ଶ୍ରୋତେ, ପ୍ଲାବି ବଞ୍ଚକରା,
ଭାନୁପ୍ରିୟା କମଲିନୀ ଯଥା ତାମେ ନୀରେ,
ସବେ ଭାନୁ ଅଞ୍ଚାଚଳେ କରେନ ପଯାନ ;
ନା ଡାକେ ବିହଗକୁଳ ; ନୀରବ ଗୋକୁଳ ;

କାନ୍ଦିଛେ ପାଦମ ଅତା, ଆ ଘରି, ମୀରବେ ;
କଳ କଳ କଳେ ଯାତ୍ର କାନ୍ଦେ ଅବାହିଷ୍ଟୀ,
ପିତୃପଦତଳେ ଆଜି, ବହିତେ ବହିତେ ।

ଉଦୟ ଅଚଳେ ଭାନୁ ଦିଲା ଦରଶନ ;
ବୋଗାଇଲା ରଥ ତୂର୍ଣ୍ଣ ଅକୁଣ ଜାରଥି ।
ପଲାଇଲା ଉଷୀ ଧନୀ, ଶିରୋମଣି ଲମ୍ବେ ।
କୁଜନି ବିହଗକୁଳ ଛାତିଲ କୁଳାୟ ।
ଜାଗିଲା ଯେଦିନୀ ପୁନଃ ସଭାବ ଆହାନେ,
ପୁର୍ଣ୍ଣ ନବୋଦ୍ସାହେ, ସଥା ନବୀନା ଯୁବତୀ ।
ବାହିରିଲା ଗୋଟେ, ମହ ଖୋପାଳ, ଗୋପାଳ ;
ନାହି ମେ ଡଲ୍ଲାସଧନି ; ନା ପାଞ୍ଚନୀ କରେ ;
ହଲଧର ହଲ କାଥେ ; କୃଷ୍ଣ କର୍ତ୍ତରୀ
କରେ, ଦଶକରେ ସଥା କାଳ ଭୟକର ;
ନଗରୀୟ କୋଳାହଳେ ପୂରିଲ ଗଗନ ;
ରବିକରଜାଳ କ୍ରମେ ଆବରିଲ ଧରା ।

କୋଥା ଗୋ ଯା ବୀଣାପାଣି, କମଳବାସିନି !
ତରିଲ ଅଞ୍ଜାନ ମିଳୁ, ଯାତଃ, ତବ ବରେ,
କତ ଶତ ଜନ, ଯୁଗେ ଯୁଗେ । ଅଭାଜନେ
ଏବେ ତାର ଗୋ ତାରିଣି ! ଦିଯେ କୃପାତ୍ୱ
କବିତାକୁ ମୁହାର, ବିନା ମୁତେ ଗାନ୍ଧି,
ପୂଜିବ ଓ ପଦାଶୁଙ୍ଗ ପୂରାତେ ବାସନା ;
କିନ୍ତୁ, ଯାତଃ, କି ଭରସା, ତବ ଦୟା ବିନା ?
କହ ଗୋ ଯା ସେତଭୁଜେ ! କି ହଲୋ ପାଞ୍ଚାଳେ ?
କେମନେ ସଞ୍ଚିଲ କାଳ ଦୂରାଚର କଲି ?

ସହାୟ ହଇଲ କେବା ଭାର ? ଦେବକୁଳ
ଦର୍ଶନ କେ କରିଲ ରତ୍ନାକରପୁରେ ?
କାନ୍ଦସ୍ତରୀ ମନୋରଥ ହଇଲ ପୂରଣ
କେମନେ ବା ? କି କରିଲ ଅତଃପର କଲି ?
କହ ଗୋ ଏ ମର, ଆତଃ, କହ ବିଶେଷିତା ;
ତୋମାର ପ୍ରସାଦ ବିନା ବର୍ତ୍ତିବ କେମନେ ?
କତ ଶତ ବାର ରଥ ହଇଲ ବିଷମ ।

ହାରିଲ ପାମର କଲି ; ତବୁ ନାହି କ୍ଷମା ।
ପୁନଃ ପୁନଃ ହାରେ ; ତବୁ ପୁନଃ ଆସେ ଯାଯା ;
ଏତ ଦେଖି ଅଘରିପୁ କହିଲା ଅଗ୍ନିରେ,—
“ ଶୁଣ ଓହେ ମର୍ବତ୍ତୁକ ! ଯାଓ ଭରା କରି
ପାତାଲେର ଦ୍ୱାରେ ; ରାତ୍ର ଅନିଶ ମେ ଦ୍ୱାର ;
ନା ଦିଓ କଲିରେ କକ୍ତୁ ଆସିତେ ଏ ପୁରେ । ”
ମେ ଅବଧି ଅଘରାଜ ମା ପାରେ ଆସିତେ ।

ବାସୁକି ନା ଦିଲ ଶ୍ଵଳ ; ନା ଦିଲ ବମୁଧା ;
ଆଇଲା ଜଳଧିପତି ପାଶେ ତବେ କଲି ।
ଜଳନିଧିପତି ତାରେ ରାଖିଲା ଆଦରେ,
କତଦିନ, ମାନା ଭୋଗେ ; ଗେଲ କିଛୁଦିନ
ଏଇ ରୂପେ । ଶୁଭକଣେ ଶୁଭଦିନ ହଲୋ
ଉପନୀତ ; ଜଳଧିର ପୁରିଲ ବାସନା ;
ପଡ଼ିଲ ମାଗର ମନେ ଅଷ୍ଟୋରେର ବର ।
କାନ୍ଦସ୍ତରୀ ମନୋରଥ ପୂର୍ବ ହଲୋ ଏବେ ।

ମାତିଲ ଆନନ୍ଦେ ପୁରୀ ; ମାତିଲା ବାଙ୍ଗଣୀ
ମହାମୁଖେ । ଯଶମୟ ସିଂହାସନେ ବସି

ରତ୍ନାକରପତି ମଣି ବିତରେନ ମାନା ।
ଚଞ୍ଚକାନ୍ତ, ନୀଳକାନ୍ତ ଆର ପଞ୍ଚରାଗ,
ହୀରା, ଚାନ୍ଦୀ, ମୋଖା, ରଙ୍ଗା; ବିବିଧ ବରଣ—
ରାଜରାଜ ଯାହା କହୁ ମା ଦେଖେ ନୟନେ ।

ଏହି ଝାପେ ବିତରିଲା ଗାନ୍ଧିକ୍ୟ, ଝାନ
ବାନ୍ଧଣୀ ହୃଦୟମଣି ; କହୁ ବା ହରିବେ,
ବିଷାଦେ ବା କହୁ ; ମାନା ତାବ ଉଠେ ମନେ :—
“ କେନ ହେନ ବର ଦିଲା ଦେବ ଚଞ୍ଚଚୂଡ ?
ମହେ ବର, ଅତିଶୀଘ ଏ ଯେ ! କରିଲ କି
ଦୋଷ ତବେ କାନ୍ଦସ୍ତରୀ ମନ, ପୁଜି ତାରେ ?
ଗେଲ ମାନ ; ଗେଲ କୁଳ ; ଦେବକୁଳବାଲା
ଆଜି ପଡ଼େ ଦୈତ୍ୟକୁଳେ ! ହାୟ ରେ ବିଧାତା !
ଏ କେମନ ବିଧି ତବ, ମା ପାରି ବୁଝିତେ !
ହାୟ ! କାନ୍ଦସ୍ତରୀ ଯଥ ପ୍ରାଣେର ତମଯା !
କେମନେ ସମପି ତାରେ ବିବଧର କରେ ?
ଜୀନିଛ ମକଲି, ଘନ, ତୁମି ; କି ବଲିବ
ଆମି ଆର ? ଧର୍ମାନୁଜ ବଲି ତାରେ ଦିନୁ
ଦ୍ଵାନ ବାସିତେ ଏ ପୁରେ । ଅଷଅବତାର
ମେ ଯେ, ନାହି ଜାନି ଆମି । ମାରଦ ସଂବାଦେ
ମାନିବୁ ବିଶ୍ୱାସ ଆଜି ; ହଇନୁ ହତାପ । ”

“ କି ବଲି ବୁଝାବ ଆମି ଓଣଟେଇସମୀରେ ?
ନା ଜାନେ ବାରତା ଦେବୀ ଅବଳା ସରଳା ।
ହଇବେ ବିବାହ ସଭା ; ଆସିବେ ଅଥର,
ଗନ୍ଧର୍ମ, କିମ୍ବର ଯତ, ମେହି ସଭାମାକେ :

ଆସିବେନ ବୁଲଇର, ହର, ପଞ୍ଚାମନ ;
ଚାରିଦିକେ କାଣାକାଳି କରିବେ ସକଳେ ;
ଅମନି ଆସିବେ ଜଳ ଝାଖିତେ ଆଶାର ;
କାନ୍ଦିବେ ସତୀର ପ୍ରାଣ ; କାନ୍ଦିବେ କମଳା ;
କାନ୍ଦିବେ ନନ୍ଦନ ମମ ; ପୁରନାରୀ ଥିଲା ;
କେମନ୍ତେ ବୁଝାଇ ସବେ, ମା ଦେଖି ଉପାଇ !”

ଏତ ଭାବି ଜଳପତି ହେଲା ଅଟେତମ ।

ବରିଲ ନୟନେ ବାରି ବାର ବାର ବାରେ ।
ସିଂହାସନ ହତେ ଦେବ ପଡ଼ିଲା ସିଂହା ।
ଆଇଲ ଘୈମେଶ ; କତ ଆଇଲ ଅଗ୍ନରା,
ହେମ ପାତ୍ରେ କରି ସୁଧା ସତମେ ଲାଇୟା ;
ରାଣୀପାତ୍ଶେ ଗେଲ ବାର୍ତ୍ତା ; ଆଇଲା ବାରୁଣୀ ;
ଆଇଲା ମୁରଲା ଦେବୀ ; ଆଇଲା ଜାଇସୀ,—
ଆଲୁଥାଲୁ କେଶ ସବେ କାନ୍ଦିତେ କାନ୍ଦିତେ ।

ସୁଧା ପରଶିତେ ଦେବ ପାଇଲା ଚେତନ ।

ବମିଳା ଉଠିଯା ଦିବ୍ୟ ସିଂହାସମୋପରେ ।
କହିଲା ବାରୁଣୀ ତବେ, ଅଧୁମୟଭାବେ,—
“ କେବା ବିବାଦିଲ ଆସି, କହ, ଜଳତଳେ,
କହ, ମାଥ ! ଏ ଦାସୀରେ, କାନ୍ଦିଛେ ପରାଣ ?
କାନ୍ଦିଲ ଏ ପୁରୀ କେମ ଏ ଆନନ୍ଦକାଳେ ?
ଶୁଭକ୍ଷଣେ ଶୁଭଦିନ ଆଜି ଉପନୀତ ।
ଦୁଃଖତାରତମେ ଦାନ ଜାମାତାରତମେ ;
ହେବ କାଳେ ଅମଞ୍ଜଳ କେମ ହେବ ? କହ

তা দাসীরে, নাথ ! কহ শীঘ্র, দয়া করি ।
 কেন হে আপৌড় তব ধায় গড়াগড়ি ?
 আপিঞ্জরমফী পুরী তব নাহি ভাতে
 কেন আজি ? মীনরাজ কেন শোকাকুল,
 কূটাইছে শির তব চরণ কঘলে ?
 কেন ও বরাঙ্গ তব আজি হে মলিন ?
 শুধাইছে ও বদন কেন ? ইচ্ছাবস্থ
 ইচ্ছামতে নাহি পায় যাহা আছে তব
 রঙ্গাগৱে ; কি অভাব তব ? কহ, নাথ !
 অধীনীরে, ছৃঢ়খনী সে জান তব দুঃখে ! ”.
 এতেক ভাষিলা যবে বাকুণ্ঠী ঝুপসী
 উঠিলা জনধিপতি সিংহাসন হতে,
 ধীরে ধীরে, যথা উঠে হইতে বিবর
 মৃগরাজ, মৃগেন্দ্রানীরব শুনি কাছে ।
 খুতি ধরি ঘন ঘন চুম্বি বিধুমুখ,
 কহিলা সাদরে পাশী ;—“ শুন, প্রাণাধার !
 যম জীবনের তুষি সে জীবন ! তব
 বিরহ বেদনা, প্রিয়ে ! না পারি সহিতে,
 তেই ষটে এত জালা বারে বারে যো রে ।
 তুমি আশা, ডরসা সে তুমি, এ অতল
 জলে ! তোমা বিনা নাহি জানি আর কারে ।
 গাঁথিয়া রাখিব হৃদে করি যে বাসনা ;
 না পারে ধরিতে ঝুপ মন দুরাচার !
 নাহি পায় স্তুতা, তবে গাঁথিবে কেমনে ? ”

“ ମୁଖଶର୍ଷଧର ପାନେ ହେରି ଯତ ବାର,
ନବଭାବ ଉଦେ ଘନେ ; ନା ପାରି ଛିରିତେ,
କାର ସନେ ତୁଳା ତାର ଦିବ ଏ ଭୁବନେ ?
ନା ଯୁଡ଼ାଯ ଆଁଥି ଯଦି ହେବେ ଶତ୍ୟୁଗ !
ମୁଧାଧର ଓ ଅଧର ବରିଷ୍ୟେ ଯବେ
ମୁଧା,—ଯାର ଲାଗି ମୁରସନେ ଅମୁରେର
ବାଦ, ଚିରକାଳ—ମୋହେ ମରାମର ମବେ
ଏ ତିନ ଭୁବନେ ; ଯାହା ହତେ, କି ବଲିବ,
ହଇଲ ନନ୍ଦନ, ନାମ ରୂପାକର ଯାର !
ଧନ୍ୟ ଯମ ଏ ଜୀବନ ; ଅଭାଜନ ଆଁମି ;
କିନ୍ତୁ ବିଧି ଜ୍ଞାପନମ ମୋରେ । ନା ଜାନି କି
ପୁଣ୍ୟବଲେ,—ମରାଜୀବ ଆଁମି ସର୍ବକାଳ—
ନା ଜାନି ପାଇମୁ ଆଁମି ତୋମା ହେନ ଧନେ ?
ତୋମାରେ ଅଦେୟ କିବା ; ତୁମି ସର୍ବସ୍ଵରୀ,
ହେ ହନ୍ଦୟେଶ୍ୱରି ! କେନ କହ ହେନ କଥା ! ”

“ ପୀଡ ନା ହନ୍ଦୟ ଆର; ଚଲ ଭରା କରି--
ଚଲ ରଙ୍ଗାକରରଙ୍ଗ, ଯୁଡ଼ାବ ଏ ଛାଲା,
ନିରାଲୟେ, ମହେଶେର ରାଜୀବଚରଣେ ।
ତିନି ବିନା ଏ ବିପଦେ କେ ତାରିବେ ଆର !
ଯାଓ ଏବେ ଅନ୍ତଃପୁରେ ; କର ଆୟୋଜନ
ବିବାହେର, ବିଧିମତେ ; ଆସିଛେ ଅମର ;
ଚଲିଲାମ ସଭାମାକେ ଆଁମି, ବିଧୁମୁଦ୍ରି ! ”
ଏତ ବଲି ଜଳପତି କରିଲା ପଯାନ,
ଚୁହିଯା ଅଧରବିଷ । ମତ୍ତକ ନୟରେ

ଚାହି କତ କ୍ଷଣ ଜ୍ଵରେ ବାକୁଣ୍ଡୀ ଝପମୀ
ଫିରିଲା ଆବାସେ, କିମ୍ବେ ସଥା ଚାତକିମୀ,
ବିନ୍ଦୁସବଦନା, ଯବେ ଜଳଧରକୁଳ
ନା ବରିଯେ ଜଳ,—ଜଳ ଜୀବନ ତାହାର ।

ବାଜିଛେ ବାଜରା ନାନା, ଚାରିଦିକେ । କେହି
ଗାଇଛେ ଛତାନେ କୋଥା ମୃଦୁଘୟଗୀତ,
ସଥା ମୃଦୁମର୍ଯ୍ୟମେ, ମୃଦୁଅନୁଚର
ଗାୟ ତକ୍କଶାଖେ ବସି ମାରମହିରିଷେ;
କିମ୍ବା ସଥା ନାଯକୀର ମନ୍ତୁଷ୍ଟିବାରେ,
ଗାୟକ ନାଯକ ଗାୟ ମୂରଦୁର ତାମେ ।
ହାମ୍ୟ ପରିହାସେ କୋଥା ଯୁବକଯୁବତୀ,
ବସିଯା ନିର୍ଜନେ ଭାବେ ଆବନ୍ଦମିଲିଲେ;
ଭାତିଛେ ପତାକା, ବାନା ରତନେ ଥିଚିଟ,
ଆପିଞ୍ଜରମୟୀପୂରୀଶିରେ, ଭାତେ ସଥା
ମେଥଳା ମେଥଳେ, ଚଲେ ଯବେ ମୌଘଣିନୀ,
ମରାଲଗମନା, ହେମକୁଣ୍ଡ କାଥେ କରି
ରଙ୍ଗିଣୀ ମଙ୍ଗନୀ ମନେ ଆବିବାରେ ବାରି ।
ଅନିଲେର ମନେ ଆଜି ହେଁଛେ ମିତାଲି;
ନା ଉଠେ ତରଙ୍ଗଚର ପର୍ବତଆକାର,
ତରୀକୁଳ ଥତିକୁଳ; ଖେଳିଛେ ଲହରୀ
ମଲୟସମୀର ମନେ; ମାତିଯା ହରିଷେ
କର୍ମଧାର କେପିତେଛେ କର୍ମ; ଗାଇତେଛେ
ଗୀତ କେହି, ବାଜାଇଯା ବୀଣା, ଜଳଧିର
ପାନେ ଚାହି; ଶ୍ରୀତାର ଶୋଭିଛେ ଉପରେ,

ଅଶ୍ରୁକୁଳ ବାୟୁଭରେ ପୂର୍ବ ଆଜି ; କରି
ଭେଦ ନୀଳ ଅସ୍ତ୍ର, ଚଲେ ଘନୋରଥଗତି ।

ଖେଲିଛେ ହରିସେ କତ ଖତ ଜଳଚର ।
ନାହି ବାଦେ କେହ କାର ସମେ; ରାଜପୁରେ
ନମାହିତ ସବେ, ଏବେ ଶ୍ଵରମୁରୋଷସବେ ।

ଦୁରସ୍ତ ଖଡ଼ଗୀରେ ଆଜି ନାହି ଡରେ କେହ;
ତୌଞ୍ଜୁଦୁଷ୍ଟ ମହାବଳ ମହାମ୍ୟବଦନ,
ନାହି ଧାୟ କାର ପାନେ, ବ୍ୟାଦାନି ମେ ମୁଖ ;
ପ୍ରାହିରାଜ ଖେଲିଲେଛେ ହୈନାମୀନ ସମେ ।

ଏଦିକେ ପ୍ରାମଦବନେ, କମଳାର ସମେ,
ତୁଲିଛେ କୁମୁଦ ନାନା, ବିବିଧ ବରଣ,
କାନ୍ଦମୁଖୀ ଝହାସିନୀ ଅରୁଣବରଣୀ ।

ଯୁରଲା, ବିମଲା, ଶଚୀ, ହେମମାଳା ସତୀ
କିରେ ସାଥେ ସାଥେ ସବେ, ହାମ୍ୟ ପରିହାସେ ;
କାଣାକାଣ କରେ ଶଚୀ ଆର ହେମମାଳା,—
କି କହେ, ବୁଝେ ନା କେହ, ମେ ଭାବ ଭାଙ୍ଗିଲେ ।

ଏକପେ ସକଳେ ମିଲି ଭିନ୍ନିଛେ କାନନ,—
ଧନ୍ୟ ରେ କାନନ ପୁଣ୍ୟ ତବ ଛିଲ କତ —
ହେନକାଳେ ହେମମାଳା ଚାହି ଶଚୀପାନେ
କହିଲା ସଜ୍ଜି ଆଁଖି, କଥାୟ କଥାୟ,—
“ ଡରି ଯେ କହିଲେ, ମୁଖ ! ବିବାହ ମନ୍ଦାଦ ।
କେ ଜାନେ, କି ଅମ୍ବଳ, ଘଟେ ଦେବକୁଳେ ?
ଯହେଶେର ବରେ ଆଜି ବରିବେ କଲିରେ,—
ଶୁନିରୁ ଶ୍ରବଣେ, ସତ୍ୟ ମିଥ୍ୟା ନାହି ଜାନି—

কাদম্বরী স্বলোচনা ভুবনশ্চোহিনী ।
 অঘঅবতার কলি, কে না জানে তারে ?
 জানি শুনি জলনিধি অপৰ্মিবে কেমনে
 প্রাণাধিকা তময়ারে, আশীবিষ করে ?
 গোল অমরের কুল, মান এবে ; হায় !
 কি লজ্জার কথা, নহে বলিবার এ ষে !
 ফুকারে কাদিনু, সখি ! শুনিয় যথন ।
 ধর্ম জানে ঘর্মব্যথা, কি বলিব আর !”
 এত কহি হেমন্তলা হইলা মীরব ।
 কহিলা বাসবপ্রিয়া ;—“ শুন লো সজনি !
 বিধির অনুত্ত বিধি কে পারে বুবিতে ?
 না দেখি মঙ্গল ইথে আমাদের ; তব
 কথা শুনি, হেমন্তলে, হইল মিশয়
 যাহা কয়েছিল স্বপ্ন, মম কাণে কাণে ।
 না করিয় প্রত্যয় মে কথা, কৃহকিমী
 জানিয়া স্বপনে ; কিন্তু তাহা সত্য হলো
 এবে, বিধিবিড়স্বনে । না দেখি উপায়
 আর ভাবি, লো ললনে ! চল ভৱা করি,
 নিরবেদি এ বারভা কমলাৰ পদে ;—
 নাথের ভৱনা তিনি বিপদপাখাৰে ।
 বিশেষে অনুজ্ঞা তার কাদম্বরী ; তিনি
 বুঝাবেন বিধিমতে । ওই দেখি, সখি !
 দেখা যায় সরোবৰ ; শোভিতেছে কত
 তাহে শ্বেতসরোজিনী ; উড়িছে মধুপ,

মধুলোভা, গঙ্কামোদে ; কলরব করে
কত জলচরপাঞ্চী ; মলিকা, মালতী,
গঙ্করাজ, চাঁপা জুই, আৱ কত ফুল
ফুটিয়াছে পাড়ে ; ফলভাৱে অবনত
তক্রফুল ।—ওই খানে, শুন কাণ দিয়া,
হেমমালে ! ওই খানে আছেন কমলা,
প্ৰিয় অনুজ্ঞাৰ সনে । ওই শুন, কথা
কহিছেন তুইজনে, বিৱল কাননে ।
চল যাই, কই গিয়ে, দেব অপমান !”

এত বলি চলি গেলা দোহে, ঘৰ্মবতী ।
দেব আভৱণ নানা বাজিল চৱণে ।
বাৱস্বাৱ কৱিল সে খনি গিৱি, বন,
যেন অভ্যাসিছে তাৱা সে মধুৱ রব,
বুঁধি বা শিথিতে । ভৰি কত উপবন,
কুমুমকানন, গেলা দোহে দেবগতি,
যথায় ব্ৰততী বাঁধে রসাল রসালে ।

প্ৰবেশি নিকুঞ্জমাঠো, প্ৰগমিলা শচী,
সজলনয়না, ধীৱে ধীৱে, কমলাৱ
কমলচৱণে ; সৰ্বনাশকাৱীজায়া
মগিলা সে সনে । বুঁধি মনোছুঃখ তবে
কহিলা জননী,—“কেন কাঁদ, বৎসে, আৱ,
কাঁদিলে কি হবে ! দেবঅপমানহেতু,—
না জানি কি হেতু,—দেব মদনঅন্তক ।
না জানেন এ বাৱতা বিধি শুণনিধি ;

তেঁই সে অবিধি আজি বিধি হইয়াছে।”

“ কি বুৰাব অনুজ্ঞারে, নাহি বুঝে সে যে !
 নিতান্ত বাসনা তাৰ বিৱিতে কলিৱে।
 কলিঙ্গপ হেৱি ধৰী হয়েছে বিকলা।
 কলি জপ ; কলি তপ ; কলি সে জীবন :
 ও অঙ্গ ভূষণ কলি, যেন পদ্মকলি
 মধুৱ আধাৰ।—তাই ধৰী তাবে ঘনে
 সদা সে মোহৰ কাণ্ডি ! ইচ্ছে, ও অধৱে
 দিয়ে বিশ্বাধৰ নিজ, সদা পিয়ে মধু,
 কপোত কপোতী ষথা বিৱল কামনে।
 মা ঘনে বারণ, বৎসে ! কি বুৰাব আমি ?
 বিধাতা দিবেন বিধি তাহাতে আবাৰ !”

“ যা হৰাব হবে, বৎসে ! না কৱিও তয় ।
 অবলম্ব সহিষ্ণুতা কিছুকাল ; কল
 ফলিবে বিলম্বে, কত দেচনেৱ পৱে।
 আমি বিৱাহলঘ ; চল যাই সবে
 অমৱস্যাঙ্গমনকৈ ; ভুলি অনোদুঃখ
 এবে, সাধ দেবকাজ, মামা রসতাম্বে ।”

চয়ি নানা ফুলচয়, খেত, পৌত, রাঙ।
 বিবিধবৱণ,—কত বৰ্ণিবে বা কবি—
 মধুমাথা, মধুসথা রঢ়িয়াছে বলি.
 পরিলা কবৰীদেশে হেমমালা, শচী,
 আৱ যেৱা ছিল সনে। কুমক চম্পক

ଜିମି ବର୍ଣ୍ଣ ; ଗନ୍ଧରାଜ ଗନ୍ଧ ଜିମି, ଅତି
ଅମୋଳୋଭା ;—ହେଲ ଚାଂପା ହଇଲ ଭୁବନ ।
ଲଇଲା କଷଳା କରେ କଷଳ ତୁଳିଯା,
ଶୁଖର୍ବନ୍ଦବରଣ, ଯାହେ ଯୋହେ ଯୁନିମନ ।
ଗନ୍ଧରାଜ, ପାରିଜାତ, ଆର କତ କୁଳ,
କରିଲା ଭୁବନ ଶିରେ କାନ୍ଦସ୍ତ୍ରୀ ଧନୀ ;
ଗୌଥିଯା ଲଇଲା ହାର କୁଞ୍ଚମରତନେ,
ଆଖେଶେର ବରଗଲେ ଦୋଲାତେ ହରିବେ ।
ତୁଳିଯା ଗୋଲାପ, ଯାହେ ଦହେ ବିରହିଷୀ,
କହିଲା ସାଦରେ ଧନୀ କରତଳେ ରାଖି,—
“ ଶୁନ ହେ କୁଞ୍ଚମରାଜ ! ତବ କାନ୍ତି ହେରି
ମଲିନ ହୟେଛେ କାନ୍ତି ମମ ; ଭାବି ସମା,
ଯୁଡ୍ଧୀଇବ କିଳାପେ ମେ ତାପ, କୁଳେଶ୍ଵର !
ପରିବ କୁନ୍ତଳେ ତୋର୍ମା, ଏ ମମ ମିନତି ;
କିନ୍ତୁ ରେଖୋ ଧର୍ମ ତବ । ପାଖଲିମୀ ଆୟ,
ନାହିକ ସରମ, ତେଇ କଇ ମର୍ମବ୍ୟଥା
ତବ ପାଶେ ; ଦେଖୋ ରକ୍ଷ ଏ ଅବଲାଜନେ ;
ଦେଖୋ ମମ ଆଶା-ଲଭା ନାହି ଛିଠେ ସେନ ;
ଦେଖୋ ଆଦରେବ ସେ ଏହି ଅଭାଗୀରେ । ”

ଏତ କହି ଗୋଲାପେରେ, ପରିଜା କୁନ୍ତଳେ,
ଅଷରାଜବିଲାସିନୀ । ହାମିଜ ଘୋଲାପ,
ହାସୟେ ନଲିମୀ ସଥା ଉଦୟଅଚଳେ
ସେବେ ଉଦେ ବିକ୍ଷାବଳୁ । ମରି, କିବା କଳପ,
ଅପକୁଳ, ଧରିଲ ତେ ବିମୋଦିନୀ ! ଯୋହେ

বোগীজ্ঞের অম, হেন শোহিলীমূরতি ।
 কি কহিবে কবি আর এবে ; কবে যবে
 সভাতলে পশিবে সে ধনী । আলোকিল
 উপবন নানা, তার সে বিভাগ ; হলো
 আয়োদিত চারিদিক, এমনি সৌরভ ।
 গৌরবে কাহিনী তবে অমে অনে হাসি,
 প্রবেশিল। অস্তঃপুরে ঘুরলার নাথে ;
 হেমমালা শচী কিন্তু বিরসবদন !

এদিকে শঙ্খলখনি হইছে চৌদিকে ।
 শঙ্খনাদ জয়নাদ আর উলু উলু ;
 অধরে অধুর হাসি ধরে বিদ্যাধরী
 বত, পৌনউরসিজা, সুচারুমেধলা ;
 নয়নে কটাক্ষবাণ, বালসে নয়ন ;
 চলে সবে সারি সারি হেমষট করে ;
 চরণে শুপুর বাজে ; মেখলে মেখলা ;
 শুকরে কক্ষণ ; গলে দোলে গজমতি ;
 দেবাস্তর পরিধান, রতনে রঁচিত ;
 মুকুতা বালন ডায় করে ঝলমল !

সভামাত্বে শোভে বত অমরসমাজ ।
 পৌতাঙ্গর, দিগন্ধর আর পঙ্কাসন
 বলি রঞ্জসিংহাসনে, সহাস্যবদনে ।
 পৌতাঙ্গরগলে দোলে বনকুলমালা ;
 তেজোময় অবয়ব ; চরণে কক্ষণ।
 বহে কলকলরয়ে—অমৃতের ধানী ;

ଶୋଭେ କରେ, ତେଜୋବୟ, ଏ ବ୍ରଜାଶୁଚୟ ;
ଅସ୍ମମ କଥଳ ବିଭା କି ବର୍ଷିବେ କବି ?
ଭାବିଯା ଆକୁଳ ; ତାହେ ଭାତିଛେ ବିଚାର ;
ଲଲାଟେ ବାସେମ ଶାନ୍ତି ବିରାମତନୟା ;
କିବା ମେ ଘୋହିନୀ କାଣ୍ଠି । ଝୁକ୍ତିର ଆଧାର,
ଯାହା ଲଭିବାରେ ଛୁରେ ତିଳୋକ ସଘନେ ;—
ମିଛା ମେ ଆୟାସ କିନ୍ତୁ ଧର୍ମପଥ ବିମା ।

ଦିଗ୍ନ୍ଧର ଭାଲେ ଶଶୀ କରେ ଧକ ଧକ,
ଆଲୋ କରି ଚାରି ଦିକ ; ଗରଜେ ଭୌବନ
ଫଣୀ ନୀଳକଞ୍ଚ ସେଇ ; ଜଟାଜୂଟ ମାତ୍ରେ
କଳ କଲେ ତରଙ୍ଗିଣୀ, ରଙ୍ଗିଣୀ ସଦାଇ ;
ବିଭୂତି ଚୁବନ ଅଞ୍ଜେ, କରେ କରମାଳା ;
ଶୁଭ୍ୟପତିଗର୍ଭହୟ ଭୌବନ ତ୍ରିଶୂଳ
ଶୋଭେ ବାନ କରେ ; ରାକମକେ ସାର୍ଵାନ୍ତର,
ଭାରାମର, କତ ଶତ ରତନେ ରଖିତ ।

ପଦ୍ମାସନ ଦିବ୍ୟାସମେ ବସି ; ଚାରିମୁଦେ
ବିରାଜେନ ପ୍ରଭା ସଦା, ସଦାମଳମହୀଁ ;
ବ୍ୟବସ୍ଥାଦର୍ପଣ କରେ ଶୋଭେ ଦିବାନିଶି ;
ରଜତବାସ ପରିଧାନ ମୋହନ ମୂରତି ।

କି ବର୍ଷିବ ରୂପ ଆର ଏ ତିନ ଦେବେନ !
ବର୍ଣ୍ଣାତୌତ ମେ ସେ ; ତାର ନାହିଁକ ଭୁଲନା
ତିଭୂବନେ, ଝଲିଜନମାନମରଞ୍ଜନ,
କଞ୍ଚକଞ୍ଚକାନ୍ତରମ । ସୌଗୀ ସୌଗୀମରେ ବସି.
ହେଯେ ମେ ମୋହନରୂପ ହୃଦୟନୟନେ ;—

ତିମଳପ, ଏକଳପ, ଏକି ଅପଳପ !
 ତୋବିଯା ନା ପାଇଁ କବି, ବର୍ଣ୍ଣବେ କେବେ ?
 ସେଳପ ହେରଯେ କବି, କୁମୁଦ ରୂପମେ,
 ନଭୋଲୋକେ, ଯଥା ତ୍ର୍ୟା ଫିରାଇ ନଯମ ;
 ଚରମେ ପରମଗତି, ମେଇ ମହାଳପ,
 ବସି ଦେବସତାମାରେ, କୋଟି ଶୂର୍ଯ୍ୟ ଜିଲି !

ଦେବରାଜ ମନେ ଆର କତ ଶତ ଦେବ,
 ବସି ଦେବସତା ମାରେ ବିମୋହି ସତ୍ୟ ।
 ସକରାଜ, ସତ୍ୟନମ, ଶମନ, ପବନ,
 ବଦନ, ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱର ଆର ଗଣପତି ;
 ଶ୍ରୀହଗନ ମନେ ଯିଲି ବସି ଶତତାରୀ ;
 କତ ନାମ ଲବ ଆର ! ଦେବଲୋକ ଛାଡ଼ି
 ଯତେକ ଅମର ଆଜି ପଶେହେ ପାତାଳେ ।
 ଶୂନ୍ୟ ଦେବଲୋକ ମରି, ମେଇ ମେ କାରଣେ !
 ଜନଶୂନ୍ୟ ଜନଲୋକ ; ନାଗ ନାଗହୀନ ;
 ସବେ ରଙ୍ଗାକରପୁରେ ଆନନ୍ଦେ ଅଗନ ।

ମହା ମହା ଯଣି କଲେ ଶେଷଶିରେ,
 ନୌଲାୟର ଶିରେ ଯଥା ତାମା ଅଗନନ ;
 ପର୍ବତ ଆକାର କାର, ଭୌଷଣ ମୂରତି,
 ଆର କତ ବିହାକର କଣ୍ଠର କଣ୍ଠ,
 ସବେ ହିୟେ ତ୍ୟଜି ଆଜି ପ୍ରୟୁଳ୍ଳ ବଦନ ।
 ଅଧାରିତହାର ପୁରେ ପଶେହେ ଅଞ୍ଚଳ
 କତ ଶତ, ଭୌଷକାର, କଲି ସାଥେ କରି ।
 ନବଜଲଧରଳପ ଧରେ ଅଧରାଜ,

ବସି ଦୈତ୍ୟକୁଳମାଝେ, ଜିନି ରତ୍ନପତି ।
କି ଅମର, କିବା ଯର, ଚାହେ ମେଇ ଭିତେ ।
ନାଚିଛେ ଅଞ୍ଚରାକୁଳ କଟୋରଉରଙ୍ଗ ।
ଅଧରେ ମୃଦୁ ହାସି ; ମା ଚାର ତାହାରା ।
କିନ୍ତୁ କେହ ଦେବପାତେ । କଲିଜପ ହେରି
ହେବେଛେ ବିକଳା ସବେ ; ମା ଚଲେ ଚରଣ
ଆର ; ମାହି ଦୋଲେ ଭୁଜ ଭୁଜଜିନୀମୟ,
ଚୂଷିତ ରତନେ ନାନା, ଅରକତ ଭାତି ;
ପୀନକୁଚଯୁଗ ଆର ନା କାଁପେ ମସନେ ;
ନାହି ଦୋଲେ ଶୁରୁ ପାଛା ନିମ୍ନି ଶେଦିବୀରେ ;
ଆଲୁ ଥାରୁ ବେଶେ ସବେ ଠାରିଛେ ନୟନ,
ହଲାହଲମୟ, ଯଥା ଅଘରାଜ ବସି,
ଜିନିଯା କୁମାରେ, କିମ୍ବା ଶମ୍ଭରନୂଦନେ ।

ଫିଲିଯିଲି ଅଞ୍ଚରାଲେ କତ ହେବନାରୀ,
ହେରି ମେ ମୋହମ ଯୁର୍ଜି, ମମଦହୀନ ଆଁଧି ।
ପଡ଼ିଛେ କବରୀ ଥମି କାର ; କାହାର ବା
ଥମିଛେ କାଁଚଲୀ, ନାନା ରତନେ ଅଡ଼ିତ,
ଶୁନ୍ଦର ଉରମ ହତେ ; ବିବନା କେହ ବା
ହଇତେଛେ ପଞ୍ଚଶରଶରେ ଅର ଜର ।

ଏତ ଦେଖି ହେଯମାଲା କୁତାନ୍ତରମଣୀ
କହିଲା ଯୁରଲା ପାଲେ ଚାହି ମୃଦୁ ହାସି,—
“ ଦେଖ ଲୋ ଯୁରଲେ ! ଆଜି ଅମର ଯରଣ,—
ଯରଣ ମହିମ ଶୁଣେ ଛିଲ କିନ୍ତୁ ଭାଲ ;
ଅପମାନ ଆନ୍ତିମନେ ଯରଣ ଅଧିକ—

ଦେଖ ମତୋମାଝେ ଚେଯେ, ଅସରାଜଙ୍କପେ
ଆଲୋ କରେଛେ ଏ ମତା ; ମରି କିବା ଶୋଭା :
କାମିନୀ କୁଲେର ମଣି ଛିଲ ସେ ମଦନ ;
ତାର ରୂପେ ନାହିଁ ମୋହେ କେହ ଆର ଏବେ ;
ମେଇ ହେତୁ ହାନିଛେ ମେ ବାଣ, ଧରତର,
କାମିନୀକୁଲେର ହଦେ, କାମିନୀମୋହନେ
ମାତ୍ର କରି ନିଜ ପଞ୍ଚ । ଦେଖ ଲୋ ମଜନି !
ଦେବରାଜ ଅଧୋମୁଖ ; ଅଧୋମୁଖ ଲାଜେ
ଗଜମୁଖ, ସଡ଼ମୁଖ,—ସକଳେ ବିମୁଖ ;
ସହ୍ସ ମତ୍ତକେ ଶେଷ, ଦେଖ, ଅଧୋମୁଖ । ”

ଏତ କହି ନୀରବିଲା କୃତାନ୍ତଭାମିନୀ,
ମନୋଦୂଃଖେ, ସଥା ସୌର ବରିଷଣ କାଳେ
ନୀରବେ ପୁକ୍ଷର । ବିଧୁବଧୁ ଆରଞ୍ଜିଲା,—
“ ଯା କହିଲେ, ହେମମାଲେ, ମତ୍ୟ ହେବ ମାନି ;
କିନ୍ତୁ ହେବ ରୂପ କରୁ ଦେଖେ କି କୋଥା ?
କୋଥା ରତ୍ତିପତିକୁଳ ? କୋଥା ବା କୁମାର ?
ନା ହେବି ଇହାର ଭୁଲା ତିଭୁବନମାଝେ !
ଇହାତେ ଯେ କାନ୍ଦୁରୀ ହେଯେଛେ ବିକଳା,
ତା ନହେ ବିଚିତ୍ର ; କତ ଦେବୀ ହତଜାନା ।
ଅକୁଚିର କୁଚି ହୟ ହେବେ କୁଚିକୁଳ ।
ଦେଖ, ଓଲୋ ହେମମାଲେ ! କିରୀଟେର ଶୋଭା,
ମଣିମନ୍ଦି, ଆଭାମନ୍ଦି, ମରି କିବା ଭାତି !
କି ଛାର ଇହାର କାହେ ପଞ୍ଚାକର ମଣି !
କିମ୍ବା ରାଜରାଜକୋଷ, ଚଞ୍ଚକାନ୍ତମନ୍ଦି ।

ଉରମେ କବଚ ଦେଖ, ରତନେ ନିର୍ମିତ,
ମର୍ବରତନେର ସାର, ଅଶ୍ଵର ଯେଥିତି
ମର୍ବଚନ୍ଦନେର ସାର, ଯଳମ୍ବ ଉରମେ । ”

ହେଲେ କାଲେ ବାହିରିଲା କାନ୍ଦସ୍ତରୀ ଧନୀ,
ମଥିଗଣ ସାଥେ କରି, ହେମଘାଲା କରେ ।
କତ ଶତ ଶଙ୍ଖବନି ହଇଲ ସେ କ୍ଷଣେ ;
ତୁରୀ, ଭେରୀ, କତ ଶତ ବାଜିଳ ବାଜନୀ ।
ମାତିଲ ଅମରକୁଳ ; ମାତିଲ ଅଚୁର ;
ମାତିଲ କିମ୍ବର ଯତ ; ମାତିଲା ବାସୁକି ;
ଗଞ୍ଜରୀ ତାପସକୁଳ ମାତିଲ ସକଳେ,—
ମାତିଲ ସକଳେ ହେରି ମୋହିମୀ ମୂରତି ।
କୋଳାହିଲ ଉପଜିଳ ; କାଂପିଲ ପାତାଳ ;
କାଂପିଲା ମେଦିନୀ ତାହେ, ଭୟାକୁଳଚିତ ;
ଗରଜିଳ ମୀନକୁଳ ଭୀଷଣ ଆରବେ ।

ଏତ ଦେଖି ପଞ୍ଚାସନ ଉଠିଯା ଅମନି,
ବିଶ୍ଵାରିଲା ମାୟାଜାଲ ; ଆବରିଲ ତାହେ
ମେହି ଅପରଳ ରାପ, ଆବରେ ଭାକ୍ଷର
ସଥା ଘନଦଳ ସୌର, ପବନତାଙ୍କନେ ।
ମୋହ ଗେଲା ଦେବଗଣ, ଅଚୁର, କିମ୍ବର,
ଗଞ୍ଜରୀ ବାସୁକି ଆର ଯତ ଭୁଜୁମ ।
ପଡ଼ି ଗେଲା ଯେ ସେଥାମେ ଛିଲା, ମହାବାତେ
ସଥା ପାତେ ତରକୁଳ । ମୀରବିଲ ପୁରୀ;
ଥାମିଲ ମେ କୋଳାହିଲ । ବାତୁଲେର ପ୍ରାୟ
ଚାତିଲା ମୋହିନୀ ପାନେ ଶରାମର ସବେ ।

ବର୍ଣ୍ଣିବ କେମନେ ରୂପ, କହ ମା ଭାରତି ?

ମେ ସେ କାନ୍ଦସ୍ତରୀରୂପ ; ମହେ ଅନ୍ୟ ରୂପ ।

ଏମୋ ମା ହୁଦଯାସମେ ; ଯୌଗିଣ ହୃତନ

ଭାବ ; ପ୍ରଜିବ ମେ ଭାବେ ଓ ଚରଣଯୁଗ ।

ଆବରିତ ମାୟାଜ୍ଞାଲେ ରୂପ ଅପରୂପ ;

ତଥାପି କିରୂପ ରୂପ ଧରେ ପାଞ୍ଚିବାଳା,--

ଭୁବନ ମୋହିନୀ ଜିନି ଭୁବନମୋହିନୀ ।

ଯଧୁମୀଥା ସେ ବଦନ, ଯଧୁର ଆଧାର ;

ଟେଁଇ କମଲିନୀ ଭ୍ରମେ ଭ୍ରମେ ଯଧୁକର

ମଦା, ମେଇ ଯଧୁମୁଖେ । ବିକଟକମଳ-

ଆଁଥି, ଯଧୁଜଳନିଧି, ଭାତେ ତାରା ତାଯ,

ଅସ୍ତରମାଗରେ ସଥା ଶୁକତାରାମଣ ।

ଥଗିବ ଜିନି ନାସା ଅତି ଯମୋହର,

ଶୁରଭି ସୌରଭ ଯାହା ହତେ ଅବିରାମ,

ବହେନ ଅଗନ୍ତୋଗ ତିମ ଯହାମୋକେ ;

ଯାହା ହତେ ଯଲଯେର ବାଢ଼ିଲ ସମ୍ମାନ ।

ଇନ୍ଦ୍ରଚାପ ଶୋଭା କିବା ଗଗଣେର ଭାଲେ,

କିନ୍ତୁ ରତିପତିଧୃତ, କୁରୁମରଚିତ ;

ସବେ ଜିନେ ଧୂମୁଗ ନାସିକାର ମୂଳେ,

ହାନେ ଯବେ ମେ ମୋହିନୀ କଟାକ୍ଷେର ଶର ।

କିବା ମେ ଅଧର ଶ୍ରି ଜବାର ବରଣ,

ଯଧୁମରୋବର ମଦା ; ଯଧୁମୀଥା କୁଟି ;

ଦେବାଶୁର ସବେ ରାତ୍ରେ ପିଇବାରେ ଯଧୁ ।

କିବା ବେଣୀ ବିନାୟେଛ ; କିବା ମେ କବରୀ ;

চল্পক গোলাপ যাহে শোভে কত শত,
আমোদি চৌদিক,—বাঁধে ভাপসের অন।
স্মৃলিত কষ্টে ধনী ধরে গজমতি ;
ধক ধকে ধূকধুকি, বিশোহি অঘরে।
মধুময় উরসিজ তাতে সে উরসে,
মধুমাখা, আবরিত কাঁচলীরতনে ;
সেই অভিমানে গিরি ঢাকে ও বদন,
মেঘমালা অন্তরালে ; যত উঠে হয়
কুম চিষ্টাঞ্জরে জরি। কিবা ভুজযুগ !
কি দিব তুলনা তার, আমি অভাঙ্গ !
শুগালিনী লাজ পায় তার কাছে ; কিম্বা
পাশীপাশ : সেই হেতু দোহে নীরমানে।
মধুমাখ। করযুগ, সদা মধুময় ;
মণিময় আভরণ শোভে তাহে কত :
খেলিছে বিজলী যেন তাহার মাঝারে।
চল্পক কলিকা জিনি অঙ্গুলীর পাঁতি।
দশ দশ ইন্দু ধনী ধরে তার মাথে।
মুচাকু মেখলাদেশে মুচাকু মেখলা,
আপিঞ্জর নিরমিত, সৌরকরভাতি ;
বালসে নয়ন তার যে চায় সে দিকে।
উরযুগ রস্তাবতী হেরি মধুমাখা,
না আইল তথা ; কাঁদে ধনী অগমানে,
পদ্মাসন বিড়হনে, বসিয়া বিরলে।
চরণে মৃপুর বাজে, মনিমনোহর ;

କିବା ଭାତି, ମରି, ତାର ନାହିକ ତୁଳନା !

ପରିଧାନ ଦେବାଷ୍ଟର, ନୀରଦ ବରଣ,

ରତ୍ନାକର ରତ୍ନାଗାର ହଇତେ ଥଚିତ ।—

ନହେ ଏ ରତନ ଯାହା ଘିଲେ ଯଥା ତଥା ;

ଶତ ଶତ ମଣି ତାର ନହେ କଭୁ ତୁଳା ;

ଶତତାରା, ଗୋଧୂଲି-ରତନ-ତାରା-ଜିନେ ।

ଅଧୁମନୀ ତାରାମନୀ ସେଇ ହେତୁ ଧନୀ ।

ଚଲନେ ଅରାଲ ଜିନେ, ବାରଣ କି ଛାର !

ଅଧୁମନୁର ରୋଲେ ବାଜେ କିଙ୍କିଣୀ, ନୃପୁର ;

ନିବିଡ଼ ନିତ୍ୟ କାଂପେ ; କାଂପେ ଉରସିଜ ;

ଅଧରେ ମଧୁର ହାସି ; କଟାଙ୍ଗ ନୟନେ :—

ଚଲେ ଧନୀ ତପାନ୍ତିଆ ମନୋମତ ପତି ।

ମକ୍କଳ ଜୀବନ ତାର ଚାହେ ଯାର ପାନେ ।

ଖୌଜେ ଦେବକୁଳ ମାଝେ ; ଚାହେ ଚାରି ଦିକେ ;

ନା ଲାଗେ ନୟନେ କେହ ପରାଣ ଦୟାନ ;

ବାମାକୁଳ-ଚିର-ମଧ୍ୟ କୋଥା ରତିପତି ?

କେନ ଆଜି ଏ କାମିନୀ ବାମ ତବ ପ୍ରତି ?

ଅଘରାଜ ମଧ୍ୟ ତବ ; କି ଭୟ ତୋମାର ?

ବିକଳ ସେନାପେ ଧନୀ ଚାହେ ସେଇ ରୂପ

ବରିବାରେ ; ସେଇ ହେତୁ ଖୌଜେ ପ୍ରାଣମଧ୍ୟ ।

ତାବିନ୍ଦନା ଛୁଅ ତାହେ, ତ୍ରିଲୋକମୋହନ !

ବରିବେ ମେ ମଧ୍ୟ ତବ, ଯାହେ ତୁମି ସୁର୍ଯ୍ୟ ।

ଗନ୍ଧର୍ଜ, କିମ୍ବର, ସଙ୍କ, ମୁନିଗଣ ଛାଡ଼ି

ଦୈତ୍ୟକୁଳ ବଦେ ସଥା ଚଲିଲା କାମିନୀ

ମହଚରୀଗଣ ମନେ, ରତ୍ନମାଳା କରେ ।
 ମାଝେ ମାଝେ ଶଞ୍ଚଖନି କରେ ସଥୀଗଣ ;
 କେହ ଦେଇ ଉଲୁ ଉଲୁ ହାସିଯା ମଧୁର ।
 କାନ୍ଦମ୍ବରୀ ଅଘରାଜ ନୟନେ ନୟନ,
 ରହିଲା ଯେ କତଙ୍କଣ କି ବଲିବ ଆର !
 ପ୍ରଗମ୍ଭଜଳଧିକୁଳ ଉଥଲି ପଡ଼ିଲ ;
 ଭାସି ଗେଲ ଉରସିଜ ; ଭାସିଲ ଦୁକୁଳ ;
 ଥର ଥରେ ମଧୁମୟୀ ଲାଗିଲା କାଂପିତେ ।
 ଧର୍ମାରି-ଲୋଚନ-ଲୋହ ରହିଲ ଲୋଚନେ ।

କତଙ୍କଣ ପରେ ତବେ ଅନ୍ତର ମୋହିନୀ
 ଅର୍ପିଲା ରତନମାଳା ସେ ମୋହନ ଗଲେ ।
 ଘନ ଘନ ଶଞ୍ଚଖନି ହଇଲ ସେ କ୍ଷଣେ ।
 ମାତିଲ ଅମ୍ବର ଘଦେ ; କୌଦିଲା ବସୁଧା ;
 ହାହାକାର ଦେବଗଣ କରିଯା ଉଠିଲ ।

ଅନ୍ତଃପୁରମାଝେ ସବେ ଲାଗିଲା କାଂଦିତେ ।
 ବାରୁଣୀ ରୂପମୀ କାଂଦେ କତ ଛାଂଦେ ବାଁଧେ ;
 କଭୁ ଦେଇ ଗଡ଼ାଗଡ଼ି ; କଭୁ ହାସେ ଘନେ ;
 କତ ମାଯା ଜାନେ ମାଯାଧାରିଣୀ ରଙ୍ଗିଣୀ,
 କେ ପାରେ ବୁଝିତେ ? ନର ବୁଝିବେ କେମନେ !
 ଅମରେର ଜାନହତ ମେରଙ୍ଗ ଦେଖିଯା ।
 କାଂଦେନ ବାସବପ୍ରିୟା ଛୁଃଥିନୀ ସେ ଛୁଃଥେ ;
 କାଂଦେ ହେମମାଳା ସତୀ ; କାଂଦିଛେ ଘୁରଲା ;
 ଅନ୍ତରୀ କିନ୍ଧରୀ କତ, କାଂଖନବରଣୀ
 କାଂଦିଛେ ମେ ମନେ, ଆର ନା ପାରି ସହିତେ

ହେଠାତ୍ ହେମଯ ଥାଟେ ଦେବରତ୍ନାକର
ଅଚେତନ ଘନୋତୁଃଥେ । ମୁଧାଂଶୁ କମଳ ।
ବୁଝାନ କଟେକ ତୋରେ, ବିବିଧ ବିଧାମେ—
ମଲିନ ବଦନ ଚାରୁ ; ମଲିନ ସେ ରୂପ ;
ଅବିରତ ବାରିଧାରୀ ବହେ ଦୁନୟନେ ।
କତଙ୍କଣ ଏଇରୂପ ଥାକିଯା ନୌରବ,
କହିଲା କମଳାପାନେ ଚାହି, ମୃଛତାଥେ,—
“ କି ବୁଝାଓ ମୋରେ ଆର, ଆଗାଧିକା ତୁମି !
ଦେବକୁଳେ କାଳୀ ଆଜି ଦିଲ କାନ୍ଦୁରୀ ।
କେମନେ ଦେଖାବ ମୁଖ ଅମର ସକଳେ ?
କି ବଲି ବିଦାର ଦିବ ଦେବରାଜେ ଆମି !
କି କହିବେ ହୈମବତୀମୁତ ସତ୍ତାନନ -
କି କବେ ଅକ୍ଷୁକ, ବଡ଼ମେ ? କି କବେ ଅନିଲ -
ରାଜରାଜ କି କହିବେ ? କି କହିବେ ଶେଷ -
ଶଟିଲ ବିଷମ ଏବେ, ନା ଦେଖି ଉପାୟ ।”

“ ନା ଯାଇବ ମତୀତଳେ ଆର : ନା ଦେଖାବ
ଏ ବଦନ ; ଅପମାନେ ଅମ ସନେ କେହ
ନା କହିବେ କଥା । ଦିବେ ଯାତ୍ର ଟିଟ୍କାରୀ
ସବେ । ବାନ୍ଦୁ, ଆଗାଧିକ ; (ସମ୍ମାଧି ନନ୍ଦନେ)
ଯା ଓ ତୁମି ହରା କରି ଦେବରାଜ ପାଶେ ;
ବଲେ ତୋରେ, ପୋଡ଼ାମୁଖ ନା ଦେଖାବ ଆର !
ସବାରେ ପ୍ରଣାମ ଅମ ଜାନାଇଓ ତୁବେ ।
ବଲେ ଯେନ ନା କରେନ ରୋବ ଅମ ପ୍ରତି ;
ବିଧି ବିଡ଼ସ୍ତମେ ମାତ୍ର ଘଟେଇ ସକଲି ।

ଏତେକ ଭାଷିଲା ସବେ ଦବରଙ୍ଗାକର,
କହିଲା କମଳାଲୟା ପିତାରେ ସମ୍ମୋଧି ;—
‘କି ବଲିବ ତୋମା, ପିତଃ ! ଆମି ଯେ ଅବଳା !
ଅବଳାର କଥା କୋଥା କେ କରେ ପ୍ରତ୍ୟାଯ ?
ଆଛେ ଯେ ଯୁକ୍ତି ଇଥେ ହେଲ ଅନୁମାନି !
ସଦି ଲୟ ତବ ମନେ, ନିଯେଦି ଓ ପଦେ ।—
ଅଘୋରେର ବରେ ବରେ କାନ୍ଦୁରୀ କଲି ;
ସଭାତଳେ ତୀର କାଛେ ଯାଓ ସ୍ଵରା କରି ।
ସୁଚାବେନ ମନୋଦୁଃଖ ତବ ; ଶିବନାମେ
ଘଟେ କି ଅଶିବ କଭୁ ? ବୁଝାବେନ ତିନି
ବିଧିମତେ ଦେବରାଜେ, ଆର ଆର ଦେବେ ।
କାର ହେଲ ସାଧ୍ୟ ତୀରେ କରିବେ ହେଲନ ?’

ଏତେକ କହିଲା ସଦି ମାଧ୍ୟବରମଣୀ
ଉଠିଲା ସଜଲାଞ୍ଜାଧି ପାଶୀ ପାଶ କରେ ।
ନିମିଷେକେ ଉତ୍ତରିଲା ସଭାତଳ, ଯଥା
ଧାତା ଅଘୋରେର ମନେ । ବନ୍ଦି ପଦାନ୍ତୁଜ,
କହିଲା ବିନୟେ ଦେବ କରଯୋଜ କରି, —
‘ହେ ଅନାଥ ନାଥ, ପ୍ରଭୁ, ବିଶ୍ଵନାଥ ତୁମି !
ପାଲହ ବିଶ୍ୱର ଭାର ; କେନ ଆଜି ବାଗ
ଏଦାମେର ପ୍ରତି ? କହେ ତୋମା ଆଶୁତୋଷ
ମବେ ; ଦେଖି ବା କି ଘଟେ ଆମାର କପାଳେ ?
କେନ ହେଲ ବର ଦିଲା ମମ ତନମାରେ ?
କୋନ୍ ଅପରାଧେ, ନାଥ, ମେ ଅପରାଧିନୀ ?
ଘଟିଲ ବିଷମ ଏବେ ; ନା ହେରି ଉପାୟ ।

ଦେବକୁଳ ଦର୍ପଚୂର୍ଣ୍ଣ ହଇଲ ମେ ଆଜି ।
 କି କହିବେ ଦେବରାଜ, ସତେକ ଅମରେ,
 ଗଞ୍ଜର୍ବ, କିନ୍ନର, ଆର ତାପମେର କୁଳ ?
 କେମନେ ବୁଝାବ ସବେ, କହ ତା ଏଥନ ?
 ଆମି ମେ ଅନର୍ଥମୂଳ, ଓହେ ବିଶ୍ଵପତି !
 ସଂହାର ଆମାରେ ତବେ ; ଦେବକୁଳ ପ୍ରାଣି
 ଆମି ଛୁରାଚାର ; ଆର ମହେ ନା ସାତନା ।
 ଅମରତା ଲାଭେ ଯମ ହଇଲ କି ଫଳ ?
 ଏ ହେବ ବିଭବ, ନାଥ ! କେନ ଦିଲା ମୋରେ ?
 ପତିତ ହଇନୁ ଆଜି ; ପତିତ ସାତନା
 ଯେ ଅନ୍ତକାଳ, ଆଜି ହତେ ସଟେ ମୋରେ । ”

ଏତ କହି ନୀରବିଲା ବିରସବଦନେ
 ଦର୍ଜାକର, ହେଟମାଧେ । ବରିଲ ଆଁଥିତେ
 ଅବିରତ ଜଳଧାରୀ ; ଭିଜିଲ ବସନ ;
 କାପିତେ ଲାଗିଲା ଦେବ ଥର ଥର କରି ।

କହିଲା ଅମରଗଣେ ତବେ ଶୂଳଧର,—
 “ ଶୁନ, ଦିକ୍ପାଳଗଣ, ଶୁନ ଘନ ଦିଯା ;
 ବିଧିର ଅନ୍ତରେ ସାହା ସଟିବେ ତାହାଇ,
 କେବା ଥଣ୍ଡାଇତେ ପାରେ ? ଆମି ହେତୁ ମାତ୍ର ।
 ବରିଯାତିରେ କାନ୍ଦୁମୁଖୀ କଲିରେ ମାନମେ,
 ଜନ୍ମାବଧି ବହୁଦିନ । ତଦବଧି ପୂଜେ
 ବାଲ । ମୋରେ ସଯତନେ, ମେଇ ବର ତରେ ।
 କାଳକୁଳପତି କଲି, କହ, କେ ନା ଜାନେ ? ”
 “ ଆଛୟେ ବିଧିର ବିଧି ସଟିବେ ଏତେକ :

ଇଥେ ମାନିମାନ ବିବା ! ସେ ଯାର ଭବନେ
ଯାଓ ସବେ ; ମେହି ବିଧି ଯୁଚାବେଳ ଛୁଟି ।
ବରୁଣେର ନାହିଁ ଦୋଷ ; ନା କରିଓ ରୋଷ
ତାର ପ୍ରତି ; ଅତଃପର ହଇବେ ଉପାୟ ।
କାନ୍ଦିବେ ଧରଣୀ ଯବେ ଯରିବେ ଦାନବ ।”

ଅତଃପର ଦେବଗଣେ ମଧୁରବଚନେ,
ଆସ୍ଥାନି ବିଶେଷ କ୍ରମେ, ଯଥା ଦୈତ୍ୟଶର
ଚଲିଲା ମହେଶ । ଦୈତ୍ୟରାଜ ମସନ୍ତୁମେ
ଉଠିଯା ମହୁର, ପଦେ କରିଲା ଗୋଟିଏ ।
ଦୁଁଡ଼ାଇଲ ଦୈତ୍ୟଦଳ କରିଯୋଡ଼ କରି ;
ଉଚ୍ଚରବେ ‘ହର ହର’ ଉଚ୍ଚାରେ ମେ ଯୁଥେ ।
ବିକଚକମଳାଙ୍ଗାଥି କାନ୍ଦସ୍ତରୀ ଧନୀ
ଭକ୍ତିଭାବେ ପୂଜିଲା ମେ ଚରଣକମଳ ।
ଆଶୀର୍ବି ମବାରେ ତମେ ଦେବ ଆଶ୍ଵତୋଷ,
କାନ୍ଦସ୍ତରୀ ପାନେ ଚାହି ଲାଗିଲା କହିତେ ;—
“ ଅମରେର ଦପ୍ତର କରିଲେ ମେ ଆଜି
ତୁମି ; କୋନ୍ତୁ ଅପରାଧେ ତାରା ଅପରାଧୀ ?
ମନୋ ଛୁଟି ଅଧୋମୁଖେ ଆଛେ ମବେ ବସି ।
ଘଟିଲ ଅନର୍ଥ, ବଞ୍ଚିମେ ! ତୋମାର କାରଣେ !
ଦିନୁ ବର ଆମି ; କିନ୍ତୁ ନାରିବ ରକ୍ଷିତେ ।
ଭକ୍ତବନ୍ଦସଳ ପ୍ରଭୁ ଚାହେନ ମଙ୍ଗଳ
ଅମରେର ; ବିଧାତାର ବିଧି ପକ୍ଷ ତୀର ।”

“ ଧର୍ମାଚାରେ ଦେବକୁଳ ରତ ଅବିରତ ।
କତକାଳ ମବେ ତାରା ଏତେକ ଯାତନୀ !

କି ଦୋଷ ତାଦେର ଇଥେ ? ଆମି ଯେ କରିନ୍ତ
ତାହାଦେର ଗର୍ବ ଖର୍ବ କି ଦୋଷ ଦେଖିଯା ?
ତୋମା ହତେ ତଥ ପିତା ହଇଲ ପତିତ ।”

ଅନୁସ୍ତର ଅଘରାଜେ କହିଲା ମହେବ ;—

“ ଶୁଣ ରେ ଅବୋଧ କଲି ! କହି କିଛୁ ତୋର ।
ଯଥା ଧର୍ମ ତଥା ଜୟ ବିରାଜେନ ସଦୀ !
ଏହି ସେ ଭୀଷଣ ଶୂଳ ଦେଖିସୁ ଏ କରେ,
ରେ ପାମର ! ବାଜେ କି ଧାର୍ମିକ ହୁଦେ କଢ଼ୁ ?
ଯୁତ୍ୟାପତିଗର୍ବଖର୍ବ'କର ନାମ ଧରେ !
ଦିନୁ ଏହି ଶୂଳ ତୋରେ ; ରାଧିସ ଯତନେ ;
ମମ ବରେ ଯଥା ତଥା ଜୟୀ ହବି ତୁହି !
ଗଞ୍ଜର୍ବ କିମର, ଦେବ, ସଙ୍କ, ରଙ୍ଗଃ, ନର
ଡରିବେ ସକଳେ ତୋରେ ; କିନ୍ତୁ ଯଦି କଢ଼ୁ
ହାନିସୁ ଧାର୍ମିକେ, ତବେ ଘଟିବେ ବିପଦ ;
ମବଂମେ ମରିବି ତୁହି ରାବଣେର ମତ ।
ଭୀଷଣ ଫଳକଧର ସ୍ଵର୍ଗ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଯୁଡ଼ି
ହୀରକେ ନିର୍ମିତ, ଲହ ଏହି । ରଣମଧୁ
ଦୂରେ ଥାକ, ଦେଖିବେ ସେ ପଲାଇବେ ଡରେ ।
ଧାର୍ମିବେ ନୟନ ଭାର ଯେବା ବୈରୀ ତବ ।
ଆର ଲହ ମାଆଅମି ଏହି ଅମିବର !
ହତାଶନ ଦେଖି ଯଥା ଉଚ୍ଚତ ପତଙ୍ଗ
ଆସିଯା ପୁଡ଼ିଯା ମରେ, ତେମତି ଆସିବେ
ହାସିତେ ଥେଲିତେ ବୈରୀ ଅମିବର ହୁଥେ ।
ବଜ୍ରାଗ୍ନି ପାଇବେ ଲୟ, ହବେ ଜୟ ତୋର । ”

ଏତ ବଲି ମହାଦେବ ଗେଲେନ ଟୈଳାସେ ।

ହୃଷଭବାହନେ । କଲି, କାନ୍ଦସ୍ତରୀ ଧନୀ
ମାତିଲ ହରିଷେ । ଆର ମା ଅଧରେ ଥରେ
ଶୁମଧୁର ହାସି ; ପ୍ରେମସିଙ୍କୁ ଉଥଲିଲ
ହୁଜନୀର ; ସନ ସନ ଚୁପ୍ରିଲା ଅଧର ।
ଭୀଷମ ବିନାଦେ ଯତ୍ତ ଅନୁଚର ଯତ ।

କେହ ନାଚେ ; କେହ ଗାୟ ; କରତୋଲି ଦେଇ
କେତ ; କେହ ଟିଟ୍ କାରେ ଯତ ଦେବଗଣେ ।

କାପିତେ ଲାଗିଲା ମହୀ ଅସୁରେର ଭରେ ;
କାପିଲ ପାତାଳ ; ଶୀମକୁଳ ପ୍ରାଣକୁଳ
ରତ୍ନାକର ପୁରୋ । ଏତ ଦେଖି ପାତା, ବିପି
କରିଲା ପରାନ ; ଜୁରପତି ମୁରଦଳ
ଲଘେ, ଚଲେ ପାଛେ ପାଛେ, ମଲିନବଦନେ ।
ଶୈନଜନ ଅପରାନେ ଯଦି ଆନ୍ତି ଜନେ,
ପୁତ୍ରଶୋକାଧିକ ବାଜେ ମେଟି ଅପରାନ ;
ଫୁରିତେ ନା ପାରେ ବାନୀ ; ରହେ ଯୌମଭାବେ ।
ଅନ୍ତର-ବାଡ଼ବାଲମେ ଦହେ ନିରନ୍ତର ।

ଏହିକେ କଳୁଷପତି ହଇଲା ବିଜ୍ଞାଯ,
ଦୈତ୍ୟଗଣ ସାଥେ କରି । ପିତାର ଭବନେ
ରହିଲ ତିଳୋକବାହୁ । କାନ୍ଦସ୍ତରୀ ଧନୀ ।

ଇତି ଶ୍ରୀକାନ୍ଦସ୍ତରୀ କାବ୍ୟ କଲି ଓ କାନ୍ଦସ୍ତରୀ ବିବାହ
ନାମକ ବ୍ରିତୀଯ ସର୍ଗ ।

କାନ୍ଦସ୍ତରୀ କାବ୍ୟ

—-—-—-—-—

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ ।

ଉର ଗୋ ମା ସ୍ଵେତଭୁଜେ ! ମିଳୁକୁଳେ, ଯଥା
ଆସୁରିକ ଚତୁରଙ୍ଗ ଗରଜେ ଭୀଷମ ;
ବିଭୀଷଣ ମୂର୍ଖିଧର, ମିକରାତନୟ
ବିଭୀଷଣ ଯଥା । ଶତ ଦଶାନନ୍ଦତେଜ
ଧରେ ଅତିଜନ ; ଯୁବୋ ସେ ତାତ୍ଦେବ ସମେ
ଅବଶ୍ୟ ମରଣ ; ହେଲ ମହାବଳ ତାରୀ ।
ବିଶେଷେ ଅହେଶବରେ ଆଜି ବଲବାନ,
ନହିଁଲେ କି ସଟେ ଏତ ? ନାଶି ଧର୍ମରାଜେ
ଦୈବବଳେ, ପାଇୟାଛେ ବଳ ଅସ୍ତରାଜ ;
ଭେଦିୟାଛେ ପାତାଲେର ହାର, ହିରଣ୍ୟ ;
ନାଶିଆଛେ କତ ଶତ ଧର୍ମଅମୁଚରେ ;
କରିଯାଛେ ହତାଶନ ଗରବ ଖରବ ;
ଦଲବଳ ସାଥେ କରି ଉଠିତେହେ ଏବେ,
କାତାରେ କାତାରେ, ସବେ ଆରଙ୍ଗଲୋଚନ,
ସୌରଦରଶନ ; ବିଶ୍ୱ କାପିଛେ ହଙ୍କାରେ ;
କପିଧରଜ ରଥବନ ଭୀଷଣ ଗର୍ଜନ,
ପାଞ୍ଜମ୍ବ ଶ୍ଵରନାଦ, ନାହି ହ୍ୟ କତୁ

ଉପମା ଇହାର । ଧରା ଗଲିଲା ପ୍ରମାଦ ;
ଚମକିଲା ଧରାଧର ଅନ୍ତ ଅଯନି ;
ସନ୍ଦଲେ ରବିତେଜ ଢାକିଲ ସହସା ;
ଉଳକାପାତ, ରଙ୍ଗବୁଣ୍ଡି ହଇଲ ସେ କଣେ ।

ଆକ୍ଷମାଂ ଆକ୍ଷକାର ହେରିଯା ଚୌଦିକେ,
ଜୀବକୁଳ ସବେ ଆଜି ମାନିଲ ଏଲାଯ ।
ପଶିଲ ବିବରେ କେହ ; କେହ ନୀରମାଖେ ;
କେହ ଅଚେତନ ହୟେ ପଡ଼ିଲ ଛୁଟଲେ,
ଭୟେ, କାପି ଥର ଥରେ । ଗିରିବାନ୍ଦୀ ଆସି
ଗିରିପାଶେ, କାନ୍ଦିଲ ଯେ କତ, ମନୋହୁଃଥେ
ବଲିବ କେମନେ ! ଗିରି କାନ୍ଦିଲ ମେ ସନେ,
ନା ପାରି କରିତେ ତାର ହୁଃଥ ବିମୋଚନ ।
କୈଳାଂସ ଶିଥରୀଶିରେ ଆଛିଲା ଧ୍ୟାଯାମେ,
ଶୁଗଲ ନୟନ ଯୁଦି ଦେବ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ ;
ସହସା ଏ ଭୀମମାଦେ କାପିଲ ମେ ଗିରି ;
ଟଲିଲ କନକାମନ ; ଭାଙ୍ଗିଲ ମେ ଧ୍ୟାନ ।
ବିଶ୍ୱଯ ମାନିଲା ଦେବ ଏ ସବ ହେରିଯା ।
ଅନ୍ତର ଜିଜାମିଲା ତୈବବତୀ ପ୍ରତି ;—
“ କେନ, ପ୍ରିୟେ ! ଆଜି ଏତ ସଟେ ଅମଙ୍ଗଳ ?
କେନ ଏ ଭୀଷମ ନାଦେ ଟଲିଲ ଆମନ ?
ଅସୁରେର ନାଦ ଯେନ ଲାଗେ ଅମ ଘନେ !
କାପିତେହେ ହିରା ମମ ; କି ସଟେ ନା ଜାନି ?
ଦାବବଦଳନୀ, ପ୍ରିୟେ ! କହେ ତୋମା ସବେ ;
ରଙ୍ଗିଯାହ ଦେବଗଣେ ଦାନବ ହଇତେ,

କତ ବାର ; ରଙ୍ଗ ପୁନଃ, ନିଷ୍ଠାରିଣି ! ଏବେ :
ନତୁବୀ ସଟିଲ ଆଜି ଆକାଳେ ଅଲମ ! ”

ଏତେକ କହିଯା ଦେବ ହଇଲା ନୀରବ ।
ଉତ୍ତରିଲା ତବେ ମାତ୍ରା କୈଳାସବାସିନୀ,
ବୈଶା ସମ୍ପ୍ରଦୟରା ଯେନ ବୈଶାପାଣି କରେ ;—
“ ତବ ଅଗୋଚର କିବା, ଓହେ ବିଶ୍ଵନାଥ !
ବିଶ୍ଵାଧୀର ତୁମି ! କହ, କି କହିବ ଆମି ?
ତୁମି ବରଦାତା, ନାଥ ! ଆମି କି କରିବ ?
ପଡ଼େ କି ନା ପଡ଼େ ମନେ, ଦେଖ ମନେ କରି ?
ଯବେ ଡ୍ରାଙ୍ଗରେ, ନାଥ ! ଦିଲା ତୁମି ବେର,—
‘ତ୍ରିଲୋକ ବିଜୟୀ ତବ ହଇବେ ତମମ !’
କି ଅନର୍ଥ ସଟିଲ ତା ଦେଖ ଭାବି ମନେ !
କତ କଟେ ମେ ତମମ ହଇଲ ନିଧମ ! ”

“ ନିମାଦିଛେ ସେଇ, ନାଥ ! ଶୁନ ତାର କଥା ।
କାଳେର ଚତୁର୍ଥ ପୁତ୍ର, ତ୍ରିଶଂଖନାଶକ,
କଲୁବାବ ତାର କଲି, ଧର୍ମଭରେ ଛିଲ
ପାତାଳ ଭୁବନେ, ସଦା ବିଶାଦେ ମଗନ,
ସମରଜ୍ଞରତମ୍ଭ, ସଥ କ୍ଷୟମୁକେ
ମୁଢୀବ ରାଜନ, ସହ ବାସୁମୁତ ଦଲୀ ।
ତବ ବଲେ ଦୁରାଚାର ଅଭୀଷ୍ଟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ନାଶିଆଛେ ଧର୍ମରାଜେ ଅଧର୍ମ ଆଚରି,
ଦର୍ଶାରଣ୍ୟ । ହାଁ ନାଥ ! କମଳ ରହିଲ
ତବ ନାମ ଶଳଧରେ, ଏ ଗହିମଙ୍ଗଳେ !
କେ ଲହିବେ ତବ ନାମ ଭାଁର, କହ ଯୋରେ ?

ଅଞ୍ଚଳେ ବାଢ଼ାଲେ, ନାଥ, ଧର୍ମ ବିନାଶିତେ !
ବରପୁତ୍ର ତବ ମେଇ ଧର୍ମ ଅଧିପତି,
ଜୋନିଜନାମୂଳ୍ୟନିଧି, ତବମିଷ୍ଟମେତୁ ;
ବିଫଳ ମେ ଜପ, ତପ କିନ୍ତୁ ମର୍ମ ଏବ ।”

“ ଗଜିଙ୍ଗିଛେ ଦନୁଜବୂନ୍ଦ, ନିର୍ଭୟ ହଦୟ,
ଗଭୀର ନିସ୍ତବ୍ଧେ, ଧରାପରେ ; ଟଳମଳ,
କରିଛେ ଧରଣୀ ; ଗର୍ଭବତୀ ଗର୍ଭପାତ୍
ପ୍ରତିକ୍ଷଣେ ; ମୂର୍ଛାଗତ ଛୁଟର ଖେଚର ।”

“ ନିପାତିନ୍ଦ୍ର ରଣେ, ନାଥ ! ଦୁର୍ଜ୍ୟ ନିଶ୍ଚନ୍ତ,
ଶୁଣ୍ଠ, ଯାହାଦେର ଦପେ କାଂପିତ ମେଦିନୀ,
ଅମରନଗରୀ, ରଙ୍ଗାତଳ ; ଲୁକାଇୟା
ଛିଲ ପ୍ରାଣଭୟେ ଯତ ଅମରସମାଜ ;
ଅନାହାରୀ ଅମୁରାରି କିରେ ପଥେ ପଥେ ;
କବୁ ଧାତାପାଶେ ; କବୁ କ୍ଷୀରୋଦ ସାଗରେ ।
ରକ୍ତବୀଜ, ବୀରମଣ,—ଯାର ବିନ୍ଦୁ ରଙ୍ଗେ
ଜୟିତ ଅମ୍ବଖ୍ୟ ବୀର, ସଂଘାମେ ଦୁର୍ଜ୍ୟ ,
କରାଳ ଭୀଷମକାଯ୍ୟ ; ଉକ୍ତ ଅମୁର,
ହୀନବଳ ଦେବବଳ ଯାର ବାଣମଳେ ;
ଧୂମୁର—ବୈରୀକୁଳ ଯେଇ ଅନାଯାସେ,
ଆଧାରି ଚୌଦିକ, ମାଶେ ; ଦୁର୍ଗାମୁର, ଯାରେ
ଦେବାମୁର ଯକ୍ଷ ରକ୍ଷଃ ଡରିତ ସକଳେ :
ଧରଳ ପର୍ବତମଯ କାଯ୍ୟ ଶୂରରାଜ ।—
ନିପାତିନ୍ଦ୍ର ତା ଶବାରେ ଆୟି ଭୁଜବଲେ ।
ଏବେ ମଞ୍ଚାରିଛେ ତମ ହଦୟ ଆମାର ।

କହ, ନାଥ ! କି ଉପାଯେ ସଧିବ ଅସୁର ? ”

“ଆର ଏକ କଥା, ନାଥ ! କହି ଶୁଣ ତବେ :
ହେରିଯାଛି କତ ଶତ ଅସୁରେର ଦଲ ;
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ; କାଳାର୍ବବେ ମେ ସବେ ଯଗନ୍ ।—
କୁଞ୍ଜକର୍ଣ୍ଣ, ଦଶାମନୀମୁଜ, ଦାଶରଥି
ବିନାଶିଲା ଯାରେ, ତୌମକାୟ, ବଜ୍ରତମୁ,
ଅଟଳ ସମରାଙ୍ଗନେ, ଅଟଳବିହାରୀ
ଯଥା ; ଅତିକାୟ, ବଲିସମ ବିଷୁଭକ୍ତ,
ବିପକ୍ରେର ସମ ; ଦେବ ଦୈତ୍ୟ ନିଷ୍ଠଦନ
ଯେଘନାଦ, ଚରାଚରେ ଇଞ୍ଜରିଙ୍ ଖ୍ୟାତି
ଯାଇ ; କୁରୁକୁଳଶ୍ଵର ଦ୍ରୋଣ ମହାବଳ ;
ଶାନ୍ତବୃତ୍ତନୟ ଭୀମ, ରାମଦର୍ଶାରୀ ;
ରାଧାରୂପ, ଧନଞ୍ଜୟ, ଭୀମ ରଣଭୀମ :—
ହେରିଯାଛି ସବେ ; କିନ୍ତୁ ହେନ ଅନୀକିନୀ,
ଜଳଧି ତରଙ୍ଗ ଆୟ, ତିମିର ବରଣ,
ସ୍ଵର୍ଗ ଯତ୍ତା ଯୁଡ଼ି କଲେବର ପ୍ରତିଜନୀ,
ନା ଶୁଣି ଅବଶେ କଲୁ । ଆଁମି ସେ ଅଭୟାଁ
କିନ୍ତୁ ଯମ ହୁଦେ ଆଜି ସଫାରିଲ ତମ । ”

“ ଜଳଦବରଣ, ନାଥ, ଶୋଭେ ଯେହି ବୀର,
ମହାବାହୁ ଯଧ୍ୟଭାଗେ, (ଓହି ଦେଖ ଚାହି)
ଅଶନିନିର୍ମିତତମୁ ; ମୁମେରମ ଗୋଟା
ପଦୟୁଗ ; ବିଭୀଷଣମୁଖୁକୁଣ୍ଡିକୃତ
ମୁଖସର ; ଶୁଦ୍ଧନିଚକ୍ର ଚକ୍ରମୟ ;
ମନ୍ଦାର ମୂରତିଧର, ଅକୁଣ କିରଣ :

ଗଦାଧର ଗଦାଧର ବିନିଶିତ ଗଦା
କରେ ; ତବ ଦତ୍ତ ଶୂଳ ; ଭୌଷଣ ଫଳକ
ପୃଷ୍ଠେ, ଅସିବର ବଂଧୁ ସାରମନପାଶେ ।—
ଓହି ମେହି କାଳାଞ୍ଜ ଧର୍ମାନ୍ତକ କଲି,
ନାଗକୁଳ ଚୂଡ଼ାମଣି ସଥା ନାଗରାଜ । ”

“ କତ ଶତ ମେନାପତି ମହାଭୀଷକାୟ,
ଅର୍ବ ଦ ଅର୍ବୁଦ ମେନା ସଙ୍ଗେ ରଙ୍ଗେ ମାତି,
ନାଚିଛେ ଖେଳିଛେ ବୀରଦାପେ ମଦୋନ୍ଧର ।—
ରତିପତି, ଦର୍କ ଯେଇ ତବ କୋପାନଳେ,
ଅକ୍ଷୟ ଜୀବିତବାନ ବିଧାତାର ବରେ,
ଦେବକୁଳେ କାଳୀ ଦିଯା ଶ୍ରେଷ୍ଠସୀରେ ଛାଡ଼ି,
ମେବିଛେ କଲିରେ ଏବେ କାନ୍ଦସ୍ତରୀତରେ ।
କୁମୁଦଫଳକ ପୃଷ୍ଠେ ; କୁମୁଦେର ଧନୁ
କରେ ; ଶରପୂର୍ବତୃଣ ବୋଲେ ବାମ ଭାଗେ ।
ମେନାପତି ମଧ୍ୟେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓହି ହୁରାଚାର
ଯାରେ ହାମେ କରେ ତାର ସଂଶୟ ଜୀବନ ।
ପରଦାର,—କାମାଞ୍ଜ ଯାରେ ବଳେ ମବେ—
ବାରାଞ୍ଜନା ସଥା, ବ୍ରଜସଥା ବ୍ରଜନାଥ
ଯଥା, ଗୋପୀ ପ୍ରାଣଧନ, କଟାକାଞ୍ଜପାଣି ;
କାଢ଼ି ଲୟ ପ୍ରାଣ ମନ ଚାହେ ଯାର ପାନେ ;
କୁଳବାଲା କୁଳଧନ ଦେଇ ଜଳାଞ୍ଜଲି ।
କ୍ରୋଧ, ଦେଖ, ରଙ୍ଗୋତ୍ତମ ସହଶ ମୋଚନ,
ମହାମହିରଳକାୟ, ଓଷ୍ଠକଞ୍ଚମାନ
ମଦା—ଦେବ ହୃତାଶନ ପରାଜିତ ଯାର

କାହେ, ବୀର ଭଦ୍ର ଶୂଳୀ ତଥ କୋନ ଛାର !
 ଅଟଳ, ଯେମତି ନୀଳାଚଳ, ତରବାରି
 କରେ ; ବିଶ୍ଵନାଶୀମୂର୍ତ୍ତି କରେଛେ ଧାରଣ ।
 ଓଇ ଦେଖ ଲୋଭ, ନାଥ ! ରସମା ବିଶ୍ଵାରି
 ଫିରିତେହେ ନାନୀଙ୍କାବେ ଫାନ୍ଦ ଲାଯେ କରେ ;
 ସମରବାସନା ବୀର କରେ ନିରାଶ,
 ଚାତକବାସନା ଯଥା ମଦା ବରିଷଣ :
 ସର୍ବନାଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯଥା ଅବଶ୍ଵିତି ।
 ମୋହ, ପାଶପାଣି.—ଦିବ କି ତୁଳନା, ନାଥ !
 ମେ ପାଶର ମନେ ଆସି ! ଅତୁଳ ଜଗତେ
 ମେ ଯେ ; ତୁଳା ଘିଲା ଡାର । କିବା ତାର କାହେ
 ରମଣୀ କୁନ୍ତଳପାଶ, ବାହେ କାହିଁ ମନ
 ଦିବସ ରଜନୀ ବାଧା ! ମାଗପାଶଜ୍ଵାଳ ।
 ଅଭୁ, ରହେ କତ କଣ ; ତଥନି ଜୁଡ଼ାଯ
 ଜାଲା ମୃତ୍ୟୁ ଆଲିଙ୍ଗନେ ; ଏ ଜାଲା ବିଷମ ;
 ଏ ଜାଲାଯ ନା ହୟ ମରଣ ; ଯତକାଳ
 ଜୀବେ ଆଣୀ ଥାକେ ମଦା ନିଗଡ଼ ବଜ୍ଞନେ ।
 ଧର୍ମକୁଳପ୍ଲାନି ମଦ, ଦେଖ ମୋହପାଶେ,
 ପୂର୍ଣ୍ଣଅଭିମାନ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶୁଭ ମାହି ମାନେ
 କାରେ ; ଭୀମଦରଶନ ବୀର, ମାଗ-ଅରି
 ଯଥା, ଉତ୍ସତା ଅସି କରେ, ଘୁରିତେହେ
 ରାଧାଚକ୍ର ଯେବେ, ମଦା ଏମନି ଚଞ୍ଚଳ ।
 ଏ ହେନ ସାହସ କାର ଯୁକେ ତାର ମନେ :
 ମାତ୍ରମର୍ଯ୍ୟ, ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ସାହାର ପ୍ରତାପ ।

ତପନ ଉତ୍ତାପସମ, ଅତିଭୀମ କାଯ,
ହୃଦେହ ଜ୍ଞାନମୁଖ ଚିନ୍ତାୟୁତ ଅତି,
ନିରାଲୟେ ଗଠିତେଛେ ଅଭିସଙ୍ଗ ନାନା ;
ସାଙ୍କାଂଶମନ ବୀର ଅଦୃଶ୍ୟ ସଂଗ୍ରାମେ ।
ଅମୀଳାବଲ୍ଲଭ କୋନ୍ କୌଟ ଏଇ କାହେ !
ପରନିନ୍ଦା, ସଦା ଯେଇ ସମ୍ଭାବନା ସମରେ,
ସମ୍ଭ୍ରମକୁଳେର କାଲୀ, ଘୋଷଣା ବାଁଶରୀ
କରେ, ମହାଧରୁ ପୃଷ୍ଠେ ଲକ୍ଷ୍ୟମାନ, ଯଥୀ
ଜ୍ଞାନଦିପିନ୍ଧୁତ ରାମ, କ୍ଷତ୍ରକୁଳାନ୍ତକ,
ବିକ୍ଷେ ସବେ, ଦେବ ନର, କଳକବାଣେତେ ।
ହିଂସା, ପୋଡ଼େ ଯାର ଘନ ସଦା ପରମୁଖ
ହେବେ, ଚିନ୍ତାକୁଳା ଧନୀ ମହାତ୍ୟକ୍ଷରୀ,
ଅଭିମାନବିଲାସିନୀ, ତୀର୍ମ୍ଭୁତ ଭଲ କରେ,—
ବିଷଧର ଦୟାଘାତ କୋଣ୍ ଲାଗେ ତାର
କାହେ ?—ସାଜେ ରଣେ ଘୋର ଅବଳା ହଇଯା ।
କପଟତା, ମିଥ୍ୟାସ୍ଵର ଦିଯା ଯେଇ ତାଷେ
ଝୁମଧୂର, ଢାକିଛେ ବଦନ ଲୁକାଇତେ
ସତ୍ୟ ; ହିଂସାସହୋଦରୀ ବଲି ଜାନେ ତାରେ
ସବେ ; ବୈରାଣିନାଶକାଳ ଆହେ ଅପେକ୍ଷିଯା ।
ଆଜ୍ଞାହତ୍ୟା, ଯୁଗୁକଟା ବଲେ ତବୁ ନାହିଁ
ବିଛୁ ଭମ, ଶୋଣିତେର ଧାରା ଧରେ ଘୁରେ
ନାନାଦିକେ, ଯୁବତିର ରୌବନରତନ
ବିନାଶିତେ, ଯୁବକେର କିନ୍ତୁ ଆନନ୍ଦ ।”

“ କତ ନାମ ଲବ ଆର ! ଅର୍ବୁଦ ଅର୍ବୁଦ

বীৱি, মহাৰথী, কত ধামুকী তৰকী
 আৰি মিহিৱকৰ, পঙ্গপাল যেন,
 ধাইতেছে উৰ্জু মুখে, উৰ্জু বাহু, ঘোৱ
 নাদে, ধৰ্মানন্দবনে, সবে অস্ত্রপাণি,
 অফুলহৃদয় ! দেখ, নাথ ! কি ঘটিল !
 ধৱা বিশুমুখী কত সহিবে যাতনা
 আৱ, বাবে বাব ! তুমি থাকিবে কেমনে,
 কহ হে নৌববে, যবে কাঁদিবে সে ধনী ?”

এত বলি দীৰ্ঘশ্বাস ছাড়িলা শিবানী ;
 ক্ষীরোদনন্দন ভালে জলিয়া উঠিল ;
 তিতিল সর্বাঙ্গ, মরি, বিন্দু বিন্দু ঘামে !
 শোভিল যেমতি তাহে মুকুতাকলাপ ;
 অবশিল ক্ৰমে অঙ্গ ; অচেতনা দেবী
 পড়ি গেলা মহেশেৱ হৃদিপৱে ! আহা !
 কিবা অপৰূপ শোভা ধৱিলা তুধৰ,
 সে পতনে ! ঘন ঘন চুম্বি চন্দ্ৰানন,
 মৃতু হাসি হাসি, দেব লাগিলা কহিতে
 প্ৰিয়ভাষে,—“ প্ৰতিকাৱ আশু, প্ৰিয়ে, নাহি
 দেখি কিছু ; বিধিবাক্য কে পাৱে লঞ্জিতে ?
 মুদ্দ উপসুন্দাসুৱ দৈববলে বলী,
 বাহুবলে স্বৰ্গ, মৰ্ত্য, পাতাল লভিল ;
 সমুখ সমৱে ভঙ্গ দিলা তাৱকাৱি,
 অমৱ সেনানী, সংজ্ঞাহীন, জৱজৱ
 তনু ! কালবসে এবে ঘটিল এসব ;

କିନ୍ତୁ ଦେଖ ଭେବେ, କାଳେ ନିପାତିଲ ଦୋହେ,
ଆତୁଭେଦ-କୁପ ଅରି ମାତ୍ର ସହକାରୀ ।
ବେତ୍ରାସୁର—ମଶଙ୍କ ସାହାର ଡରେ, ଦେବ
ଦୈତ୍ୟ, ନାଗ, ମର, ଯକ୍ଷ, ରଙ୍ଗଃ ସବେ,— ଦେଖା
ଦିଲା ରବିମୁତ୍ତରାରେ, ମୁନିକୁଳମଣି
ଦଧୀଚ୍ୟାଷି ବିନିର୍ମିତ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ । ଉଠ,
ଚଞ୍ଜାନନି, ପୌଡ଼ ନାକ ଆର ଏ ହଦୟ
ମୁତୌକ୍ଷ୍ମ ଯନ୍ତ୍ରନାବାଣେ ; ହଇଯାଇଁ କବେ
ଅସାଧ୍ୟ ସୁମାଧ୍ୟ ? ଜାନ ନା କି ବିଧୁଯୁଧି !
ଧରା ଶାପଗ୍ରସ୍ତା, ଯବେ ଘୈଥେଲୀ ବିରହେ,
କାତର ଅୟୋଧ୍ୟାପତି, କ୍ରୋଧାକ୍ଷ ପ୍ରକୃତି,
କହିଲା ବସ୍ତ୍ରଧା ପ୍ରତି ;— ‘ଜାଲାଲେ ଆମ୍ରାଯ
ଯେନ, ଜୁଲିବେ ମେ କୁପ, ଯୁଗେ ଯୁଗେ ତୁ ମି ।’
ତେଣେ ଏତ ବିପକ୍ଷି ସଟିଛେ ଧରାପରେ ।”

ଏତେକ କହିଲା ଯବେ ଶାରୀରି ଦେବେଶ,
ଉଠିଲା ଅମନି ମାତ୍ର ଜଗତ୍ମୋହିନୀ ;
ରହିଲ ଆଶ୍ରମ କିନ୍ତୁ ଅସ୍ତରଅସ୍ତରେ ।
ଜୁଲିବେ ଯଥନି ତବେ ନାଶିବେ ଭୁବନ ।
ଏଦିକେ କଲୁଷପତି ମହାହକ୍ଷ ମନେ
ଉତ୍ତରିଲା ଦଲବଳ ସାଥେ, ଧର୍ମାଟିବୀ—
ମୁନିଗଣ, ଋଷିଗଣ, ଆରାଧନାବାସ,
ଜ୍ଞାନିବର୍ଗମୁଦ୍ରାଧାର, ବାର୍ଜିକାବିରାମ ।
ମର ମର ରବେ ହଲୋ ପାଦପ ପାଥର
ଧରାଶାୟୀ ; ପର୍ଶାଲା କତ, ଭଗ୍ନଚାଲ

উড়িল আকাশপথে । কাননমাঝারে
 আছিল দেউল এক, সুবর্ণনির্ধাণ,
 হীরকে রচিত চূড়া, অধিষ্ঠান শিব
 তাঁর মাঝে ;—চূর্ণ তুর্ণ হইল সে সব ।
 নিকুঞ্জ কানন,—যথা প্রকৃতি সুন্দরী,
 জগজন মনোলোভা, মনোহরাবেশে,
 ভুলাতেন অহৰহঃ সরলারমণে—
 রহিল কোথায় এবে সে সব এখন ?
 ভূবনছুলভা হেন সুন্দরী অটবী
 সাজে কি রে হৃদ্বাবন, হৃষিবিলাসিনি,
 তো সহ তুমনা তার ? হায় রে অশোক !
 তোমার যে দশা আজি ঘটিল তাহাই,
 ধর্মারণ্যে ! মারুতি-অসুর করিল রে
 তাহাবে সৎশোক । হায় ! ঋতুকুলপতি !
 কোথা সে গৌরব তব ? পারিষদগণ
 তব গেল কোথাকারে ? শোণিতাঙ্গ দেহ
 কেন, কহ মোরে ? শরণ্যাশায়ী যথা
 গঙ্গার নদন, কেন রহিল। হে তুমি.
 গ্রাম মাত্র ধরি, ধরাসনে ; বুঝেছি হে,
 ভাব তব, বলিতে ন। হবে আর কিছু ;
 অভিশাপ আছে তব ঘটিবে এমনি ।
 মর্ত্যাত্মাপ দুর এবে ; বাস্তু সে নদনে ;
 কিন্তু বস্তুমতী বাঞ্ছা করিও পুরণ
 একবার বৎসরাণ্ডে ;—এট ভাষে কবি ।

কোথায় সে গিরি, যাহা দেবের আশ্রম ?—

নর কভু দেখে নাই স্বপ্নাবেশে—হীন
মন্দমতি কেঘনে তা বর্ণ আয়ি, বিনা
জ্ঞানচক্ষু। নীলাচল, বিস্ক্যাচল শোভে
অবনীমগুলে যত ; কৈলাস শিখর,
বিরাজেন ভূতনাথ যথা সদা ভূত
প্রেত সনে ; গোবর্জিন,—ব্রজের রঘণ
কৌতুক সরস রসে বিহরিত যথা,
পুরি মুরলীর রবে বন উপবন ;
অথবা ধৰল,—অভভেদকারীতমু
গিরিরাজশৃঙ্গ—সদা ভূষারআন্ত,
বিহরে ষাহার শিরে আদিত্য হরিযে,
অমুক্রত ;—না ধরেএ শাস্তমূর্জি কেহ।
সুগায়ক বিহঙ্গম নানা ; প্রস্রবণ
কৃত শত ; বনচরী কুরঙ্গী চঞ্চলা
নাগারি শার্দুল সহ একত্র শয়নে ;
বিরাম দায়ক বট, যোজন বিস্তারি
দেহ, পথিকের শ্রম দূরকর, খ্যাত
কল্পতরু নামে তিন মহালোকে ; চুজত,
কোথা নবকুম্ভমিত সারি সারি, কোথা
ব। নবীন ফল, নবদ্বীপদল ক্লপে
তৃষ্ণাতুর পথশ্রান্ত পথিকে আহ্বানে ;
কোথা ও শাল্মলীতরু আলিঙ্গিছে গাঢ়,
প্রকাশি রতন আভা, স্বর্ণলতিকারে।—

বিভুগ্ন ধর্মগ্ন গাইতেছে যেন
 সদা, সবে মিলি, বসি যোগাসনে, যথা
 চেকীষান, বিষ্ণুপ্রিয়, বীণাযন্ত্র করে !
 ধর্মজ্যোতিঃ বিস্তারক, তাপৌজন প্রতি
 অনুকূল, রহিল সে সব কোথা এবে !
 পরেছিল ধরা যত মোহনচূষণ,
 কুসূমরচিত সব, বিভুগ্নমাথা,
 দিল সব রসাতল ধর্মারি পাঘর,
 নিমিষেকে । নাশি বন, চলিলা নাশিতে
 পুরী, মহানন্দে ভাসি, সত্ত্বর গমনে ।
 কি কহিবে কবি আর, ওহে ধর্মরাজ !
 বসুমতী ছুরগতি তোমার বিরহে ।
 নিরস্তর যাতনার মাহিক অবধি ;
 ভাসিছে উরস সদা বিগলিত ধারে ।
 গর্জিছে দানব পুনঃ ; না জানি কি ঘটে ?
 ভীম নাতে ব্যোমপথে উঠিল বাহিনী ;
 ধর্মপুরবাসী তাহে মানিলা সংশয় ।
 কাপিল সে পুরী ভয়ে থর ধর করি ।
 ধর্ম অনুগত যত ভাসিল সন্তাপে ।
 বল বুদ্ধি হারায়েছে সবে ; ধর্মসনে
 গিয়াছে সাহস ; আছে প্রাণমাত্র ধরি ;
 হায় রে গান্ধীবি ! তব দশা ঘটিয়াছে
 আঙ্গি ধর্মকুলে ! দেখ তুমি শ্যামি মনে !
 কি করিলা তুমি, বীর ! যদুকুলমণি

ତାଜିଲା ପରାଣ ସବେ ? କୋଥାଂ ଗେଲ
ବୁନ୍ଦି ତବ ସେ ସକଳ ? ଗୋପଦଲରଣେ,
ମୃତ୍ୟୁଙ୍ଗ୍ୟଦର୍ଶକ ! ହଇଲା ଫାଁଫର ।
ପଲାଇଲ ଉଭରଡେ ଯେ ଯେଥାନେ ଛିଲ,
ପୁରୀମାତ୍ରେ । ଜନଶୂନ୍ୟ ହଲୋ ପୁରୀ ଏବେ ।
ସଦା ନନ୍ଦମୟୀ ପୁରୀ ନିରାନନ୍ଦେ ଭାସେ ।
ତତ୍ତ୍ଵ ଜ୍ଞାନ ମହାବୀର, ବୈରାଗ୍ୟ, ଅନୁଜ
ଆଛିଲା ଧ୍ୟାଯାନେ, ଦୌଷେ, ନୟନ ମୁଦ୍ଦିଯା ;
ଚମକିଲା ଏବେ ଭୀମ ଗରଜନେ, ଯଥା
ସିନ୍ଧୁରାଜ, ସ୍ଵୀଯ ପୁତ୍ର ଶିଖ କରେ ଥରି ।

ସୁହିର ହଇଯା ପରେ ଅନୁଜେର ପ୍ରତି
କହିତେ ଲାଗିଲା ତତ୍ତ୍ଵ, ମୃଦୁମନ୍ଦ ସବେ ;—
“ ହା ଭାଇ ବୈରାଗ୍ୟ ! ଆର ନା ହେରି ଉପାୟ !
ତରୀ ଏକ, ଏ ବିଷମ ବିପଦ ସାଗରେ,
ଛିଲ ଯାହା, ଡୁବିଯାଛେ ଇଥେ ବିଧି ପାକେ ।
ଦେଖ ହେ, ଦାନବଦଲ ଘେବିତେଛେ ଗଡ଼,
ଚତୁର୍ଭିତେ ; କେମନେ ନିଷ୍ଠାର ପାବ, ନାହିଁ
ପାଇ ଭାବି । ରାଥ ଏଇ ପୁରୀ, ଯେ ଅବଧି
ନାହିଁ ଫିରି ଆମି । ଯାବ ମନ୍ଦାକିନୀ ତୀରେ,
ପ୍ରଭାବତୀପାଶେ । କବ ଏ ଛୁଅଖବାରତୀ
ଝାରେ । ଯା କରେନ ତିନି ଏ ମହାବିପଦେ । ”

କଲୁଷାରି ମେନାପତି ଏତ ବଲି ତବେ,
ଚଲିଲା ଭେଦିଯା ନୀଲାନ୍ଧର, ଆଶ୍ରମତି ।
ଉତ୍ତରିଲା ମନ୍ଦାକିନୀ ପଲକେ ଧୀମାନ ।

সহস্রমুর্ধ্যের প্রভা জিনি শ্বির প্রভা,—
 যাঁর লাগি মরামর জ্বালাতে রত ;
 দিনমণি নিশামণি যাঁ হতে রচিত ;
 মোক্ষপদ বঁধা সদা যে পদ কমলে ;
 জগৎ সুজন লয় কৃপাবলে যাঁর ;—
 হেরিলা সে রম্য তটে, চিন্তাকুলা যেন ।
 নমস্কারি মহাভাগ দেবীপদবুগে
 দাঁড়াইলা করযোড়ে নিবেদনআশে ।
 বুঝি দেবী অতিপ্রায় কহিলা হাসিয়া,—
 “ যে কারণে আগমন তব জামিয়াছি,
 বৎস ! কিন্তু মম তাহে নাহিক শকতি
 নিবারিতে, প্রতিকূল ধাতা যবে । যাও
 তুরা ফিরি, আয়োজন কর বিধিমতে ।
 পড়িবে আপনি কলি আপনার আলে ;
 হবে জয় তার কিন্তু সে জয় পতন । ”

এত বলি নীরবিলা মাতা । নমস্কারি
 তন্তজ্ঞান ভঙ্গিভাবে, কিরিলা আবাসে ।
 হেথায় বৈরাগ্য বীর একাকী দুয়ারে,
 বুঝিলা কতেক, তাহা কে পারে বর্ণিতে :—
 সহকারী কতিপয় ধার্মিক সুজন
 মাত্র । কত শত বৈরোঁ পড়িল সমরে !
 পলাইল কত, প্রাণ লয়ে, উর্দ্ধ শাসে !
 বহিছে শোণিতস্ত্রোত ; বায়স, গৃধিনী,
 ফেরুপাল পালে পাল, ফিরিছে চৌদিকে,

ରକ୍ତାପାନେ ଗୁଠାଧର ଅଙ୍ଗଗରଣ ।

ପିଶାଚ ପିଶାଚୀ ଗଲେ ଦୈତ୍ୟଶିରହାର ।

ହାସିଛେ ଖେଲିଛେ ମଦା ହୀ ହୀ ରବ କରି !

ଗଞ୍ଜିଛେ ଦାନବ ଘୋର ; ଟଲିଛେ ଧରଣୀ !

ଅମ୍ବଖ୍ୟ ଦୈତ୍ୟର ସଂଖ୍ୟା କି ହଇବେ ଇଥେ ।

କତ ମରେ, କତ ବାଁଚେ, ନହେ ନିକ୍ଳପନ ।

ବିଷମ ଛୁର୍ଜ୍ୟ ରିପୁ ବିଶ୍ୱାସନାଶନ

ମାଜିଲ ସମରେ ତବେ, ନାନା ଅନ୍ତ୍ର ଧରି ।

ବିଶ୍ୱାସି ତାହାରେ ଦିଲା ମେନନୀ ଅନୁଜ

ଆଜ୍ଞା ଯୁକ୍ତିବାରେ । ଛକ୍ତ କପଟତାଚାରୀ

ହୃଦ୍ଦିତ ଯତ, ପାପେ ସକଳି କହିଲ,

ନାନା ଲାଭ ଅଭିଲାଷେ ; ଧୁଲିଲ ଛର୍ଗେର

ଦ୍ଵାର ; ଅଷ-ଅଧିପତି ପ୍ରେବେଶିଲା ମାଝେ

ତାର, ଚତୁରଙ୍ଗଦଲେ । ଧର୍ମଦଳ ଦିଲ

ସେ ଘୋର ଦଲନେ ଭଙ୍ଗ । ଏ ହେଲ ମେନନୀ

ପଲାଇଲା ଭୟାକୁଳ । ଆଜ୍ଞାମଂଜା ଏବେ

ଭଗ୍ନପଦ, ଶକ୍ତିହୀନ ପଡ଼ିଲା ଭୂତଲେ,

କଟାଙ୍ଗ-ସୁତୀଙ୍ଗବାଣେ । ବିବେକ, ବୈରାଗ୍ୟ-

ପିତା, ଅସ୍ଥାମାଧିକ ପୁତ୍ରେ ନାହି ହେରି,

ବସିଲା ଧରାଯ, ହେଟମାଧେ ; ରତ୍ନପତି,

ଧର୍ମକୁଳ-ଅରି ଡାରେ ବାଧିଲ ଅମନି,

ନିଗଢ଼ ବନ୍ଧନେ । ମଦବାଣେ ବିଚେତନ

ପର-ଉପକାର, ସର୍ବତୁଃଖର, ସଥା

ରାଧାମୁତ । ମରଳତ୍ତା, କପଟତାରଣେ

ଦେଖାଇଲା ପୃଷ୍ଠ । ସତ୍ୟ ଢାକିଲା ସେବେତେ
ସ୍ଵୀର ଜ୍ୟୋତିର୍ଯ୍ୟ ମୂର୍କ୍ତ ଜୀବନ କାରଣେ ।

ଏ କ୍ରମେ ଧର୍ମରଗଣ ପଲାଇଲା କେହ,
ମାନିଲା ବନ୍ଧୁନ କେହ, ଛର୍ଦୈଦେବବଶେ ।

ସହସ୍ର ସହସ୍ର ବୀର ତାଜିଲା ଜୀବନ,
ସମୁଦ୍ର ସମରେ, ଦେହଭାର, ସହିବାରେ
ମାରି । ବିଧାତାର ବାକ୍ୟ ଅମୋଘ, କଳିଲ
ଏତ କାଳେ ! ହାହାକାର ରୂପ ଉଠିଲ ଚୌଦିକେ ।

ଏଦିକେ ଛୁରଞ୍ଜୁର, ବିକ୍ରମେ କେଶରୀ,
ରଣଜିତୀ ସିଂହନାଦ ଛାଡ଼ିଛେ ଉଲ୍ଲାସେ ।
ଧର୍ମ-ଅନୁଗତ ପ୍ରତି ପ୍ରତିକୂଳ ସବେ ;
ଲୁଟିଛେ କାହାର ଧନ ; ଖର୍ବିଛେ କାହାର
ମାନ ; ଜୀବିନାଶ, କୁଳନାଶ କରିତେହେ
କତ ! କେହ ହାସ୍ୟମୁଖେ ଦିତେହେ ଆଶ୍ଚର୍ମ
ପ୍ରତି ସରେ । ପୁଣିତେହେ କତ ଶତ ଆଣୀ ।
ଜଗତ ଶ୍ରଦ୍ଧାନ ବେଶ କରେଛେ ଧାରଣ ।

ହାୟ ରେ ଶମନ ! ତୁମି ସର୍ବଗର୍ଭହ ;
ଏ ହତେ କି ଭୟକର କିନ୍ତୁ ତବ ପୁରୀ ?
ପାପ ପୁଣ୍ୟ ମତ ପ୍ରାଣୀ ଭୁଞ୍ଜେ ମାନାଭୋଗ,
ତବ ପୁରେ ; ବିପରୀତ କିନ୍ତୁ ସଟେ ହେଥା ।
ପାପ ଲଭେ ଜୟ ; ପୁଣ୍ୟ ପାଯ ପରାଜ୍ୟ ।

କାନ୍ଦିତେହେ ପୁରବାସୀ ହାହାକାର ରବେ ;—
“ ହାୟ, ରାଜ୍ୟଧର, ଧର୍ମ, ଅଧିଳପାଲକ,
ରହିଲେ କୋଥାୟ ଏବେ ! ଦେଖ ଆସି, ହେଲ

ରାଜ୍ୟ ଶବ୍ଦ, କରିତେହେ ଲକ୍ଷ ତଥୁ କଳି
ଛୁରାଚାର । ଆମା ସବେ କେ ଆର ରଙ୍ଗିବେ,
ଏ ସୋର ବିପଦେ ? ହାୟ ମାଥ ! ଛାର ପ୍ରାଣ
ରାଖିଯେ କି ହବେ ଆର ? ସଥା ତୁମି ଲକ୍ଷ
ଆମା ସବେ ; ଗତି, ଯୁଦ୍ଧ ତୁମି ଆମାଦେର ।”

କାନ୍ଦିତେହେ ବାମାକୁଳ ଅତି ଉଚ୍ଚରବେ ।

ହାନିତେ କଙ୍ଗ ଶିରେ ; ଛିନ୍ଦିତେହେ କେଶ,
ଏକକାଲେ ଭୁଲାଯେହେ ଯାହେ କତ ଶତ
ସୁବକେର ମନ ; ଅଞ୍ଚ ଭିଜିତେ ବସନ ।
କେହ ପୁତ୍ରଶୋକେ ; କେହ ପ୍ରାଣକାନ୍ତ ହାରା ।
କାରୁ ମା ପରାଣ କାଂଦେ ଏ କ୍ରମ ଶୁଣି ?
ଏମନ କଠିନ ପ୍ରାଣ କାରୁ ଏ ଜଗତେ ?
ହାସିତେ ଅମୁରଦଳ ଥଳ ଥଳ କରି ।
କି ଦେ ଯେ ଗଟେହେ ବିଧି ତାଦେର ହଦୟ,
ଜାନିବେ କେମନେ କବି ? ବୁଝହେ ସୁଜନ ।

ବିଲାପିତେ ଏକ ବାମା, ଭୁତମଶାୟିନୀ,
ପାଗଲିନୀ ;—“ହା, ହା, ବନ୍ଦ ବୀରବର ! କୋଥା
ଗେଲେ ଆମା ଛାଡ଼ି ? ଏଇ କି ଦାଙ୍ଗନ ବିଧି,
ଆଛିଲ ରେ ତୋର ଘନେ । ଏକଟୀ ରତନ
ପେଯେଛିମୁ ଯାତ୍ର, ତାରେ କି ଦୋଷେ ହରିଲି ?
ଯା, ଯା, ବଲି କେ ଡାକିବେ ଆର ? ଯୁଜାବେ କେ
ତାପିତ ହଦୟ ଭାବି ସୁମଧୁର ? ଆୟ
ବାହା, ଛଃଖିନୀରଥନ ! ହେରି ଚାନ୍ଦମୁଖ,
ନୟନ ଭରିଯା ତୋର, ଏକବାର ! ପ୍ରାଣ,

ହେଥା ତୁମି କି କରିବେ ଆର ? ଶୁକାଯେଛେ
ସୁଖମରୋବର ; ଚଲ ଯାଇ ଏବେ ସଥା
ହାରାନିଧି । ହୁରସ୍ତକରୁଷରାଜ୍ୟ ପାବେ
କିବା ଧନ ! ” ଏହି ବଳ, କାନ୍ଦିଲା କତେକ
ବାମାଦଳ, ଶୋକବିବେ ଜର ଜର ତମ୍ ।

କାନ୍ଦିତେଛେ ଆର ବାମା, ହାନି ଶିର କରେ,
ଆକଳଙ୍କ-ଶଶମୁଖ-କମଳଗଞ୍ଜିନୀ ;—
“ ହାୟ, ହାୟ ! କି ହଇଲ, କି ହଇଲ ଆଜି !
କୋଥା ଗେଲେ, ପ୍ରାଣନାଥ ! ଏଦାମୌରେ ଛାଡ଼ି ?
ଏବସ୍ଥୀବନ ଡାଲି ଦିଲାମ ତୋମାରେ ;
କିନ୍ତୁ ତାହେ ଫଳିଲ କି ଫଳ ! ହଲେ ମୋର
ବିଫଳ ଜନମ ଏବେ । ମେବିତାମ ପଦ
ଦାମୀ ହେଁ, ତାହେ ନାହି ଛିଲ କିନ୍ତୁ ବାଧା ।
ବିରହ ଯାତନା, ନାଥ ! ମହିବ କେଗଲେ,
ଅବଳା ମରଲା ଆମି ! ଧାକିତାମ ସବେ
ମାନଭରେ, ନିରାକ୍ତରା, ତୁଷିତେ ଆମାରେ
ପ୍ରିୟଭାଷେ କତ ମତେ ; ସେ ଗର୍ବ ଏଥିନ
ରହିଲ କୋଥାୟ ଯମ ? ହାୟ ପ୍ରାଣେସ୍ଵର !
ଗେଲା କୋଥାକାରେ ! ଦୂର ହ ରେ କଞ୍ଚମାଳା !
ଏସମୟେ ତୁଇ ଆର କି କରିବି ହେଥା ?
ସର୍ବକଞ୍ଚମାଳା ଛିଲ ଏଗଲେ ଭୁଷଣ,
ଗାଁଥା ପ୍ରେମତୋରେ । ଓରେ ଶିରି, ଶିରୋମଣି !
ରଗଣୀର ଶିରୋଗଣି ଗିଯାଇେ ରେ ଛାଡ଼ି !
କି ରଙ୍ଗ ଦେଖିମୁଁ ତୁଇ, ଆୟ ନାମି ଆୟ

ଶୌଭ୍ର । ରେ କଙ୍ଗ, ହାର, ବଲୟ, କେହୁର !
 ତୋଦେର ସତନ ଏତ ଯାର ତରେ, ସଥା
 ତିନି କର ରେ ପୟାନ ! ଗଞ୍ଜନୀ କରିସୁ
 କେନେ ମିଛେ ? ” ଏହି ରୂପେ କତ ଶତ ବାଲା,
 ପୁରିଛେ ଗଗନ ଆର୍ତ୍ତନାଦେ । କହୁ ଗାଲି
 ଦିତେଛେ କଲିରେ ; କହୁ ନିଷିଦ୍ଧେ କପାଳ
 ଆପନାର । ସାଧୁଜନ ଜୀବନେ, ଦହନେ,
 ତ୍ୟଜିଛେ ଜୀବନ, ଈଷ୍ଟ ଭାବି, ହଟ୍ଟ ମନେ ।

ହେଲେ କାଳେ ଦିନମଣି ଦିଲା ଦରଶନ,
 ଅନ୍ତାଚଳେ—ବୁବି ଆର ଧରାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
 ନା ପାରି ଦେଖିତେ—ଛଳ ଛଳ ଆଁଖିନୀରେ ।
 ମିନ୍ଦୂର ବରଣ ମେଘ ଘେରିଲ ତ୍ବାହରେ
 ଚାରିଦିକେ, ସଥା ସବେ ପର୍ଯ୍ୟଟକ ଭମି
 ନାନା ଦେଶ ଆସେ ଫିରି ବାସେ, କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧି,
 ଜ୍ଞାତିବର୍ଗ ବନ୍ଦୁଜନ ସତ ଘେରେ ତାରେ,
 ଦରଶନ ଅଭିଲାଷେ । ଆଇଲ ଗୋଧୂଲି,
 ରଞ୍ଜିତ ନଯନ, ନାନାରତ୍ନ ଶିରେ ଧରି ।
 ନୀରବେ ପଶିଲ ପାଥୀ ଆପନ କୁଳାୟ,
 ଧରାଇଥେ ଦୁଃଖୀ ସବେ, ବିଷପ୍ନ ବଦନ ।

କମଳିନୀ ବିଷାଦିନୀ ସରସୀର ମାଝେ,
 ଡୁବିଲ ଅମନି କ୍ରମେ ମୁଦିଯା ନଯନ ।
 କୁମଦିନୀ ଶୁହାସିନୀ ନିରମଳ ନୀରେ,
 ଭାସିଲ ତଥନ ନାନା ହାବ ଭାବ ଧରି ।
 ପ୍ରେମଦାୟ ଅମଦାୟ କତ ଭାବ ଧରେ

ଜାମେ ପ୍ରଦାୟ ସବେ ବିରହ ଅନଳ
 ପଣି ଛଦି-ରମ୍ୟବନେ ଦହେ ଅନିବାର
 ଶ୍ରେଷ୍ଠର କଲିକା ଯତ । କି ବଲିବେ କବି ?
 ନାୟକେର ଘନ ପାରେ ସେ ଭାବ ବୁନ୍ଦିତେ !
 ହଇବେ ମିଳନ ଭାବି ଅମୁଦିଲ ଧନୀ ।
 କୋଥା ମେ ଘିଲନ—ବିରହିନୀପ୍ରାଣଧନ ?
 କାନ୍ଦସ୍ତରୀ ଧନୀ ଆସି ସୌଦାମିଳୀ ମନେ
 ସେଇଲ ଅସ୍ତର, ଶଳୀ ମନେ କେଲିବାରେ ।
 ଆଁଧାର ହଇଲ ଧରା ; କାନ୍ଦିଲା ଧରଣୀ,—
 ଭୟାକୁଳା ରମ୍ୟତୀ ସେ ଆଁଧାର ହେବେ ।
 କାନ୍ଦିଲା କୁମୁଦୀ କତ, କି ବଲିବ ତାର !
 ନିଶ୍ଚ ଆଗମନେ ଯୋଧ ସାଥ ସବେ ଫିରି
 ଶିବିରେ ବା ସରେ ; କିନ୍ତୁ ପାଷାଣହଦୟ
 କଲିକୁଳ ରଗମତେ ଯତ ନା ଶୁଣିଲ
 କାର କଥା ; ବାଡ଼ିଲ ସିଂଘ ବଳ ରାଜ୍ୟ
 ଲୁଟିବାରେ । ସତ୍ତର ଗମନେ ସବେ ଆସି
 ଚର୍ଚ ଧରି ଚୂର୍ବିତେ ଲାଗିଲା ଆଭରଣ,
 ଧରେ ସୟତନେ ଯତ ଧରା, ତୁଷିବାରେ
 ଯୋଗୀଙ୍କୁ, ମୁନୀଙ୍କୁ, କବିକୁଲେ । ମଶକିତ
 ପ୍ରାମବାସୀ ପଳାଇଲା ଉଭରତ୍ତେ, ଝୋପେ
 ପ୍ରାନ୍ତରେ ଯେ ଯେଥାମେ ପାରିଲା, ଆଶ୍ରମଗତି ।
 ଆଲୁଯିତ ଚାରୁବେଣୀ ଡୁବିଲ ଯହୀଲା
 କତ ଶ୍ରୋତସ୍ତବୀନୀରେ । ହାହାକାରରବ
 ଚାରିଦିକେ ଉପଜିଲ । ବାଜୀକର କର

ଯେନ ଧୂଳା ଦେଉ ଚତ୍ରେ, ଅବାକି ଦର୍ଶକେ,
ତେମତି ଡଙ୍ଗିତେ ଏବେ ପାପ ବାଜୀକର,—
ଅନ୍ତୁତ ଯାହାର ଭାବ, ହଞ୍ଚେର ଚାଲନା,
କି ଅମରେ, କିବା ଘରେ ମୋହେ ସବକାରେ,—
ଏକଇ ଚାଲନେ ସବ କରିଲ କାନ୍ତାର ।
ଯେଥାନେ ତଡ଼ାଗ ଛିଲ ହଇଲ ପର୍ବତ ।
ପର୍ବତ ଯେଥାନେ ଛିଲ ହଇଲ ତଡ଼ାଗ ।
ଅଟ୍ରାଲିକା ଶ୍ଵାନେ ଏବେ କାନ୍ମନ ନିବିଡ଼,
ଶ୍ଵାପଦ ଜୀବେର ବାସ, ସୌରଦରଶନ ।
ବର ବର ବରେ ଯଥା କରିତ ନିର୍ବାର,
ରଜତ ନିର୍ମିତ ଯେନ ନିର୍ମିଲ ଦର୍ପଗ ;
ଯାର କୁଳେ ଦୀତ୍ତାଇୟା ତରୁକୁଳ ସବେ,
ହେରିତ ମୂରତି ଶ୍ରୀଯ ମାନସହରିଷେ ;
ନିଦାନେର କାଳେ ଯେଇ ସେବିତ ଅତିଥି—
ବ୍ରକ୍ଷଚାରୀ, ମୃଗକୁଳେ ସଦା ଜମଦାନେ ;
ହୟେଛେ ମେଥାନେ ଏବେ ଗଭୀର ପଯୋଧି ।
କୋଥା ବା ମେ ତରୁ, ଲତା, ମୃଗ, ଧର୍ମଚାରୀ,
ଧୟେର ମନ୍ଦିର ; କୋଥା ରହିଲ ମେ ସବ ?
ଅଷ୍ଟନ ଘଟିଲ ମେ ଆଜି ଧରାଭାଲେ !

ଏକପେ ଖେଲିଯା ଖେଲା ଦୁରକ୍ଷଅମୁର
ହଇଲ ବିମୁଖ ସବେ । ଯେ ଯାର ଶିବିରେ
ଗେଲା ଚଲି ଶାନ୍ତିଆଶେ ହରଷିତ ମନେ,
ପାଶୁବାହିନୀ ଯଥା କୁରୁକୁଳ ନାଶି ।
ନିର୍ମାଣ ହଇଲ ଅଧି ; ନୀରବ ହଇଲ

ମେନାଗପ, ନିଜାଧ୍ୟୋଗେ । ଆଗେ ଏକମାତ୍ର
କାନ୍ଦସ୍ତରୀ-ହଦୟବଲ୍ଲଭ ଦୁରାଚାର ।
ମୁକୋମଳ ଶଯ୍ୟା ତାର ଫୁଟିତେହେ ଗାୟ ;
ଦହିତେହେ ଗାତ୍ର ତାର ଦାବାପି ଷେମତି ।
ଶୟାନିହେ କତ୍ତୁ ; କତ୍ତୁ ଉଠିହେ ସସନେ ।
କି ଯେ ସେ ସାତନା, କେବା ପାରେ ତା ବୁଝିତେ ?

ବାରବାର ଏ ସାତନା ମହିତେ ନା ପାରି,
ମୁଦୀସ' ନିଶ୍ଚାମ ଛାଡ଼ି, ଲାଗିଲା କହିତେ
ନିଜାପ୍ରତି,—“ କେଥା ଗୋ ଲୋ ଅଗତମୋହିନି !
ଏ କେମନ ରୀତି ତବ ନା ପାରି ବୁଝିତେ ?
କୋନ୍ ଦୋଷେ ପଦ୍ଧତୁୟ କରିଲେ ଆମାରେ ?
କୃଧ୍ୟାଯ ତୃକ୍ୟାଯ ସାର ଆକୁଲିତ ପ୍ରାଣ ;
ତକୁତଳ ସଦା ସାର ଶଯ୍ୟା ମନୋହର ;
ଆମା ହେନ ଜନେ ଛାଡ଼ି ତାରେ ତବ ପ୍ରୀତି ?
ହେର ଓଲୋ ବରାନନେ ! ଏ ଚାର ମୂରତି
କରିଯାଛି ବିଭୂଷିତ କୁମୁଦ ଚନ୍ଦନେ,
ତବ ପ୍ରେସ ଆଶେ । ଶରଶଯ୍ୟା ମମ ପକ୍ଷେ,
ତୋମାର ବିଚ୍ଛେଦେ, ଧନି ! ଏ କୁମୁଦ ଶଯ୍ୟା !
ଉର ଦ୍ଵରା କରି, ନେତ୍ରବିଲାସିନି ! ଦୂର
ଚିନ୍ତା ; ଦହିତେହେ ସେ କେନ ମୋରେ ନାହି ଜାନି
ହେତୁ ? ଯଦି ବଲ, ସୌମ୍ଭତିନି ! ଭୀତା ତୁମି
ତାହାର ତାଡ଼ନେ ; ବ୍ୟର୍ଥ ନାମ ତବ ଏବେ
ଅଗତମୋହିନୀ ; ବ୍ୟର୍ଥ ଦଶ ଯୋହେ ଯାହେ
ସ୍ଵରଗ, ମରତ, ସଲିପୁର, ନିଯିଷେକେ ।

ଅନୁର ଅଶ୍ଵରେ ଆଛେ ପ୍ରଣାମ ମନ୍ଦିରୁ—
 ମୁଖୋଭିତ, ମନୋହର ଅଟାଲିକୁ ପୁରୁଷ !
 ତାହାତେ ଦିଯାଛି ହାନ ଆସି ଲୋ ଟୋର୍ମାରେ ।
 ତବେ କେନ, ଧନି ! ତୁ ମି ବିଲବ୍ରିଦ୍ଧ ଆର ?
 ଛାଡ଼ି ଥାକେ କୁମୁଦୀ କି କବୁ ଶଶଧରେ ?
 ରୋହିଣୀର ଡରେ କି ମେ ରହେ ଲୁକାଇଯା ?
 ଦେଖ, ବିଧୁମୁଦ୍ରି ! ଆର ବ୍ରଜେର କଥନ ;
 ଥାକିତ କି ବ୍ରଜେଶ୍ୱରୀ କୁଳମାନ ଭୟ,
 ବଂଶୀଧର ବଂଶୀଧରନି କରିତେମ ଘବେ ?
 ଆର ଦେଖ ଭାବି, ଧନି ! ସଦିଗ୍ଦ ପାର୍ବତୀ
 ଭବେଶହଦୟମଣି ; ତରୁ ଶିରୋମଣି
 ତାର କଳୋଲିନୀ ଧନୀ, ତ୍ରିଲୋକ ତାରିଗୀ ।”

ଏଇଙ୍କପେ କତ ମତେ ନିମ୍ନିଯା ନିଜାୟ,
 ଉଠିଲା ମରୋଷେ ତବେ ଥର ଥର କରି ।
 କ୍ଷରେକେ ମେ ଭାବ ଗେଲ ; କେ ଜାନେ କି ଭାବ
 ପୁନଃ ପଶିଲ ମେ ମନେ, ସଦାଇ ଚନ୍ଦଳ ?
 ଅମନି ରମିଲ ମନ ପ୍ରଣୟେର ରମେ ।
 ଆଛିଲ ଗୋଲାପ ଏକ କୁଞ୍ଜେର ମାର୍ବାରେ,
 ମବେ ମାତ୍ର ବିକମିତ ନବରମେ ଭରା ।
 ରମ୍ଯାଜ ବୀରରମ ଏବେ ପରିହରି
 ମାତ୍ରଲା ସରସରମେ ହେରି ମେ କୁମୁଦେ ।
 ପଞ୍ଜିନୀ,—ପଞ୍ଜିନୀ ଲୋହିତ ବରଣୀ—
 ଅମ୍ବାଜାଗିଲ ହଦେ । ସମ୍ବୋଧି ଗୋଲାପେ,
 ଲାକ୍ଷ୍ମୀ କହିତେ ତବେ ମାନାରମଭାସେ,—

“ହେ ଶୈଖମୁଖୀ ! ଯାଏ ତୁ ମି ସଥା ଆଗେଥରୀ ।
 ଚୁଷାଣ ଉକ୍ତିକୁଳ ; ପାଇଁବେ ଚୁଷଣ ।
 ମେଇ ଶୈଖମୁଖୀ ତର ; ତୁ ମି ଯୋଗ୍ୟ ତାର ।
 କେବେ ଆର ଅମ ହଦେ ଦିତେଛ ବାତମା ?
 କୁଳସୀ ପ୍ରେସ୍‌ସୀ ଘମ ରାଖିବେ ବତନେ
 ତୋମା, ହେ ବୃତନ ଧନ ! ବିଲବ ନା ସନ ।
 ଧନ କି ହେ ଲୁଙ୍କେ ତୋମା, ରମରାଜ ତୁ ମି ?”

“ ସଂସାରେର ସାମନ୍ଦର ରମଣୀ ରତନ,
 କୁଣ୍ଡି ଶିତି ଲମ୍ବ ହେଲ ସାହାର କାରଣେ ;
 ଶିରୋମଣି ହବେ ତାର ; ବାହିବେ ସଞ୍ଚାନ ।
 ସଥାଭାବେ ମେ ତୋମାଯ କତ କି କହିବେ !
 ସାର୍ଥକ ଜୀବନ ତବ କର ଗିଯା ତଥା । ”

ଏତ ବଲି ରମରାଜ ହେଲା ଅଚେତନ,
 ପ୍ରେସ୍‌ସୀ ଗୋହିନୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଭାବିତେ ଭାବିତେ ।
 ଅମନି ଯାଗିନୀ ଦେସୀ ଲଇଲା ବିଦାୟ ।
 ହାହାକାରରବେ ଧରା କାନ୍ଦିଯା ଉଠିଲ ।

ଇତି ଶୈକାନ୍ଦମୁଖୀ କାବ୍ୟ କଲିନ ରାଜ୍ୟାଧିକାର ନାମକ ତୃତୀୟ ସର୍ଗ !

ସମାପ୍ତି ।

